

İstanbul Kent
Üniversitesi
**İnsan ve
Toplum
Bilimleri
Dergisi**

Cilt: 6 Sayı: 2 Yıl: 2025

e-ISSN 2717-9737

İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Cilt/Volume: 6

Sayı/Issue: 2

Sahibi / Owner:

İstanbul Kent Üniversitesi adına Prof. Dr. Necmettin ATSÜ

Prof. Dr. Necmettin ATSÜ on behalf of İstanbul Kent University

Teknik Editör (Baş Editör) /Technical Editor (Editor-in- Chief):

Fatma Nezihe Gümüş, iisbf.editor@kent.edu.tr

İstanbul Kent Üniversitesi

Editör Kurulu / Editorial Board

Hasret Çomak, hasret.comak@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

İbrahim Anıl, ibrahim.anil@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Öcal Usta, ocal.usta@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Elif Çağlı Kaynak, elif.caglikaynak@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Fatma Nezihe Gümüş, fatma.gumusent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ahmet İlkey Ceyhan, ilkay.cejhan@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Doğan Şafak Polat, dogansafak.polat@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT
ÜNİVERSİTESİ

İbrahim Sirkeci, sirkecii@gmail.com, SALFORD BUSINESS SCHOOL,
INTERNATIONAL

BUSINESS SCHOOL, UK

Mesut Özel, mesut.ozel@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Levent Kurt, levant.kurt@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Murat Koray, murat.koray@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ahu Özmen Akalın, ahu.akalin@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Bülent Demir, bulent.demir@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Yaşar Onay, yasar.onay@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Tanju Özdeniz, tanju.ozdeniz@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ayça Can Kırgız Özer, ayca.kirgiz@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Meltem Aslan Gördesli, meltem.aslangordesli@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT
ÜNİVERSİTESİ

Esra Alıcı Duyuler, esra.aliciduyuler@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Danışma Kurulu ve Yayın Kurulu / Advisory Board and Publishing Board

Hugh Lauder, h.lauder@bath.ac.uk, UNIVERSITY OF BATH

Ali Yıldırım, ali.yildirim@gu.se, UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Sevgi Aydın Putzke, sevgiputzke@gmail.com, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ali Eren Balıkel, alieren.balikel@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Murat Can Pehlivanoglu, can.pehlivanoglu@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT
ÜNİVERSİTESİ

Mustafa Çağrı Pehlivanoglu, mustafacagri.pehlivanoglu@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT

ÜNİVERSİTESİ

Ahu Tuğba Karabulut, ahutugba.karabulut@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Abdulkadir ŞENCAN, abdulkadir.sencan@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Özlem Ünlühisarçıklı, unluhisa@boun.edu.tr, BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ

Susan Robertson, slr69@cam.ac.uk, UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

Susanne Spindler, susanne.spindler@hs-dusseldorf.de, HOSCHSCHULE DÜSSELDORF

Erika Schulze, erika.schulze@fh-bielefeld.de, FACHHOCHSCHULE BIELEFELD

Markus Ottersbach, markus.ottersbach@th-koeln.de, TECHNISCHE HOCHSCHULE KÖLN

Arzu Kihir, kihtir@istanbul.edu.tr, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Hatice Yaprak Civelek, haticeyaprakcivelek@anadolu.edu.tr, ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

İbrahim Anıl, ibrahim.anil@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Bülent Demir, bulent.demir@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Elif Çağlı Kaynak, elif.caglikaynak@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Duygu Aydın Aslaner, duygu.aydinaslaner@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Serkan Akgün, serkan.akgun@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Tanju Özdeniz, tanju.ozdeniz@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Esra Bal Külahi, esra.balkulahi@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Gaye Özkasap, gaye.ozkasap@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Hakan Keskin, hakan.keskin@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Dilaram Billur Çelik Örnek, dilarambillurornek@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Orhan Karaca, orhan.karaca, @kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

İÇİNDEKİLER

1. BEHIND BARS: EXPLORING GENDERED VIOLENCE IN SEDNAYA PRISON THROUGH THE FEMINIST LENS

Nina Elghali 1-21

2. ÇİFTLERDE BİLİŞSEL ESNEKLİK DÜZEYİ VE İLİŞKİ DOYUMU ÜZERİNE BİR DERLEME ÇALIŞMASI

İrem Yıldız Yaşar 22-54

3. PAZARLAMADA BİRLİKTE DEĞER YARATMANIN FARKLI KAVRAMSALLAŞTIRMALARI ÜZERİNE LİTERATÜR TARAMASI

Abdülkadir Şencan 55-78

4. ÇEVRESEL TUTUMLARDA İDEOLOJİ ETKİSİ: SAĞ KANAT YETKECİLİK, SOSYAL BASKINLIK VE SİSTEMİ MEŞRULAŞTIRMA PERSPEKTİFİNDEN İNCELEME

Oğuzcan Süslü , Aylin Uysal , Mehmet Mustafa Düdükçü , Selver Özgür
..... 79-103

BEHIND BARS: EXPLORING GENDERED VIOLENCE IN SEDNAYA PRISON THROUGH THE FEMINIST LENS

Nina Elghali¹

Abstract

This study applies feminist theory to the international relations context to investigate the widespread gender-based oppression that women experienced in Syria's Sednaya Prison. Examination of survivor testimonies and documented violations reveals how sexual violence and psychological abuse are used as an intentional control strategy in authoritarian regimes. The article criticizes the dominant theories of international relations for their failure to explain gendered aspects of oppression and the insufficient consideration of human security concerns that impact women. The article examines two main questions:

Q1. How does the application of feminist theory enhance the understanding of gendered oppression experienced by women in Sednaya Prison?

Q2. What are the broader implications of gendered violence in Sednaya Prison for understanding power dynamics and human security in authoritarian regimes?

This paper emphasizes the necessity of adopting inclusive frameworks in international relations by revising concepts of power and security through the feminist lens. It requires measures that emphasize the safety and empowerment of individuals, especially women, while revealing the patriarchal frameworks that perpetuate systemic violence and injustice. This study also provides substantial insights into the relationship of gender, power, and violence in oppressive conditions.

Keywords: Feminism, Sednaya Prison, Gender based Violence, Human Security, Gendered Oppression, Authoritarian Regimes

¹ Nina Elghali, Phd Candidate in Political Science and International Relations,
İstanbul, Türkiye
Email: nina.elghali99@gmail.com
ORCID: 0009-0007-1753-1253.

PARMAKLIKLARIN ARKASINDA: SEDNAYA HAPİSHANESİNDE CİNSİYETE DAYALI ŞİDDETİ FEMİNİST BİR BAKIŞ AÇISIYLA İNCELEMEK

Özet

Bu çalışma, kadınların Suriye'deki Sednaya Hapishanesi'nde deneyimlediği cinsiyete dayalı baskıyı araştırmak için feminist teoriyi uluslararası ilişkiler bağlamına uygular. Hayatta kalanların ifadelerini ve belgelenen ihlalleri inceleyerek, cinsel şiddetin ve psikolojik tacizin otoriter rejimlerde kasıtlı bir kontrol stratejisi olarak nasıl kullanıldığını ortaya koyar. Makale, baskının cinsiyete dayalı yönlerini açıklamadaki başarısızlıkları ve kadınları etkileyen insan güvenliği endişelerinin yeterince dikkate alınmaması nedeniyle uluslararası ilişkilerin baskın teorilerini eleştirir. Makale iki ana soruyu inceler:

S1. Feminist teorinin uygulanması, Sednaya Hapishanesi'ndeki kadınların deneyimlediği cinsiyete dayalı baskının anlaşılmasını nasıl geliştirir?

S2. Sednaya Hapishanesi'ndeki cinsiyete dayalı şiddetin otoriter rejimlerdeki güç dinamiklerini ve insan güvenliğini anlamak için daha geniş etkileri nelerdir?

Bu makale, feminist bakış açısıyla güç ve güvenlik kavramlarını gözden geçirerek uluslararası ilişkilerde kapsayıcı çerçeveler benimsemenin gerekliliğini vurgular. Özellikle kadınların güvenliğini ve güçlendirilmesini vurgulayan önlemler gerektirdiğinden, sistemsal şiddeti ve adaletsizliği sürdüren ataeril çerçeveleri ortaya çıkarır. Bu çalışma, baskıcı koşullarda cinsiyet, güç ve şiddet arasındaki ilişkiye dair önemli içgörüler sağlar.

Anahtar Sözcükler: Feminizm, Sednaya Hapishanesi, Cinsiyete Dayalı Şiddet, İnsan Güvenliği, Cinsiyete Dayalı Baskı, Otoriter Rejimler

Introduction

Sednaya prison in Syria exemplifies the political repression, as it is recognized as one of the most horrific facilities regarding human rights violations. The prison has faced widespread condemnation for the persistent torture and brutal treatment of detainees, particularly since the beginning of the Syrian civil war in 2011 (Amnesty International 2017). While Sednaya prison is recognized for arresting men for their political dissents, female inmates are believed to have endured a different painful ways of repression that includes sexual, physical, and psychological assaults. This has highlighted the necessity for analyzing these crimes within the framework of the feminist theory in international relations.

The feminist theory of international relations highlights the connection and the relation between gender and power within political and social frameworks. It shifts its focus to the examination of how political and economic systems specifically impact women, especially in authoritarian regimes that are characterized by oppression (Tickner, 1992). This article aims to examine Sednaya prison via the feminist lens by illustrating the important key concepts of the feminist theory, discussing the women's current circumstances, and comparing their conditions in prison to the values advocated by the feminist thinkers. This paper will also discuss the relation between the violent, oppressive measures that were applied in Sednaya and the feminist theory by showing concrete examples and testimonies that demonstrate the suffering of female inmates (Amnesty International, 2016).

Feminist Theory in International Relations

Feminist theory of international relations is an important conceptual framework that arose in the late twentieth century, offering a perspective on international affairs through the lens of women and gender equality. Unlike conventional theories of IR that examine the relations among states and political institutions. Feminist theory emphasizes the impact of social and political structures on women, along with the consequences of violence, armed conflicts, and economic inequalities on their lives. Furthermore Weber (1994) points out that gender intersects with sovereignty in global politics, making the analysis of power inadequate if these factors are not taken into account. The primary objective of the feminist theory in international relations is seen to confront gender inequalities in the social and political areas that are frequently neglected in the conventional theoretical analysis. Sylvester (1994) contends that women perspectives on war and peace offers an essential insight into international policies that overlook women's experiences during conflicts.

The feminist theory claims that international politics is naturally gender-based, characterized by unequal dynamics between men and women, in addition to the persistent male hegemony in political, military, and economic domains. Feminist thinkers seek to offer an original view that acknowledges the significance of the internal matters, such as domestic violence, reproductive rights, and women's rights that are frequently neglected in the conventional political context of international relations (Shepherd, 2008) (Tickner, 1992). Wibben (2011) argues that feminist security studies provide a framework for understanding how male dominance persists through violence and power within the political and military institutions.

Post Colonial Feminism

Post colonial feminism is a theoretical approach originates from the critiques of scholars like Chandra Talpade Mohanty (1988), Gayatri Chakravorty Spivak (1999), and Trinh Thi Minh-ha, who challenged the supremacy of the Western classical feminist discourse. these scholars believe that Western feminism frequently portrays women in the Global South as passive victims requiring “rescue”, thereby maintaining colonial hierarchies of knowledge and power while neglecting the historical, cultural, and political distinctions among various societies (Mohanty, 1988; Spivak, 1999).

This school also argues that a woman’s agency, struggles, and resistance are grounded in specific contexts shaped by colonialism and its persistent legacy. That includes political, economic, and cultural institutions that perpetuate authoritarian relations (Mohanty, 1988). In this framework, Sednaya prison dose not only serve as a sight of criminal activity, but as an example of the state’s repressive authority, where modern authoritarian systems merge with a historical legacy of control and domination associated with prior authoritarian regimes.

From a human security² aspect, postcolonial feminism criticizes the tendency of international discourses and humanitarian institutions for generalizing “women’s issues” neglecting the economic and political frameworks that contribute to the vulnerability of women. This includes global capitalism, militarism and neo-colonial interventions that promote instability (Spivak, 1999). Postcolonial feminism also emphasizes the importance of promoting marginalized voices, prioritizing indigenous knowledge, and critically analyzing the global power dynamics that contribute to

² Human security is notion that prioritizes the protection and dignity of individuals by ensuring their fundamental needs. Including health, food, education, and environmental sustainability, while safe guarding them from various forms of vioalnce and deprevation. It implies an approach that surpasses conventional state security. Prioritizing individual safety.

violence and oppression in societal institutions, including prisons (Mohanty, 1988; Spivak, 1999). Furthermore, it provides frameworks for analyzing the normalization of violence and oppression within contemporary modern states, illustrating how such violence serves to uphold political and social power. It also highlights that these dynamics are not simply incidental outcomes of control but are connected to historical strategies and plans that are rooted in colonialism and the authoritarian legacies it has produced. (McClintock, 1995).

Postcolonial feminist analysis provides a critical framework for understanding Sednaya prison as an institution where poor environment and violent actions along with authoritarian policies intersect with the historical legacies of colonialism, showing us a comprehensive interpretation of oppression and control within the Syrian state.

Intersectional Feminism

Intersectional feminism as defined by Kimberlé Crenshaw (1989), suggest that the experiences of women cannot be fully understood through a singular perspective such as gender alone. Instead, these experiences are intricately linked with an extensive range of social and political identities, including race, class, religion, and ability. This framework enables the analysis of the complex link between violence, oppression, and discrimination within institutions like Sednaya Prison, where the personal experiences of both women and men are shaped by a combination of social and political structures.

Within the framework Sednaya Prison. This form of oppression extends beyond the boundaries of the legal institution, intertwining with wider social and political dynamics, including sectarian discrimination, the centralisation of political authority, and economic inequalities. This approach also highlights the importance of understanding that the dimensions do not function independently; instead, they interrelate to create various examples of oppression that

surpass simplistic, one-dimensional interpretations (Crenshaw,1989).

Intersectional feminism offers frameworks for understanding the varied experiences of the detainees as shaped by their diverse identities. For instance, individuals from ethnic or sectarian minorities may encounter a more severe kind of violence from those who come from dominant groups, emphasizing the necessity of examining the intersections of gender, race, class and power in the context of analyzing violations within the prison systems (Collins, 2000).

Furthermore, it also clarifies the institutional and relational dynamics that perpetuate oppression within Sednaya Prison, including the exertion of power to ensure compliance, creating an atmosphere of fear and discrimination, showing the complex relationship between individual identities and power structures (Crenshaw, 1989).

Fundamental Principles of The Feminist Theory

Just like any other theory, feminism stands on several principles as follows.

Gender equity

It is a key principle of the feminist theory that argues that international politics involves supporting societal institutions and reinforces the marginalization of women in society. Accordingly, feminists' objective is to eliminate these disparities by advocating for gender justice. Weber (1994) argues that women's involvement in decision-making directly influences the reformation of global political institutions to become equal and inclusive. This requires women's involvement in decision-making in international relations policies (Tickner, 1992). Sylvester (1994) suggests that advancing gender equality in global politics relies on the critical examination

of the impact of laws and institutions on women. Where Wibben (2011) adds that feminist theory redefines the concept of power to include the capacity to protect and promote individual rights within international structure.

Power criticism

In the feminist paradigm, wars and military are regarded as one of the main concerns, as well as any policies that prefer the use of power and violence as a solution; this also includes the economic exploitations that impact the role of women in society to a great extent. Viotti argues that feminist theory covers not only the skepticism of war and its actions but also examines their impact on individuals and particularly women, who are frequently regarded as the marginal victims (Viotti & Kuappi, 2012).

Power and gender in international relations

Gender is seen as one of the main concepts in the feminist analysis of international relations, in that it is used to illustrate the predominance of men in the global political sphere. The marginalization of women illustrates the male supremacy in politics, which denies women equal opportunities to engage in decision-making and influence foreign policies (Enloe, 2014). Gender functions not only as a social dimension but also as a mechanism for sustaining power dynamics and domination within the international system, where women's perspectives have traditionally been excluded from decision-making roles, and male supremacy remains a structural element of global security and political systems (Shepherd, 2008; Sylvester, 1994; Wibben, 2011).

Feminist Critics of Conventional Theories of IR

Feminist views pose a challenge to the conventional thinking, including realism and idealism. Realism in international relations emphasizes military power and the balance of power between states, as they believe in the anarchy of the international structure. These theories focus on the military, political, and economic aspects, neglecting the role of women in these dynamics (Viotti & Kuappi, 2012).

Feminists' Criticism of Realism

The realist theory is a state-centered, that highlights power and sovereignty concepts. Nevertheless, it has been challenged for the fact that it does not consider the roles of individuals, particularly women, in the process of constructing peace and dealing with the consequences of conflict. According to Tickner (1992), realism frequently adopts a military point of view about security, while disregarding the concept of "human security," which includes the protection of individuals from sexual abuse and exploitation, arguing that these are issues that particularly affect women the most. Gender demonstrates the use of male dominance politics to sustain power structures, leading to marginalizing women from decision making roles (Shepherd,2008).

In addition, feminism draws attention to the ways in which realist discourse is utilized to maintain patriarchal systems that prevent women from holding positions that involve decision-making. Wibben (2011) demonstrates that male dominance is an inherent component of global political and security systems, rather than a mere incidental outcome.

Feminists' Criticism of Idealism

While idealism aims to promote international cooperation and peace, feminists criticize it for neglecting to address the structural causes of gender inequality within international organizations. Idealism frequently ignores the fact that women in developing nations confront multiple obstacles as a result of both gender systems and international policies imposed by the wealthy countries (Enloe, 1989). Even international institutions including the United Nations that are seen as one of the instruments of idealism frequently tend to neglect promoting gender equality in their practices and policies (Sylvester, 1994). As for that Shepherd (2008) highlights the necessity of acknowledging women's roles in humanitarian missions and diplomatic negotiations, moving beyond the conventional emphasis on male leaders.

Fundamental ideas like power and sovereignty are re-examined through the lens of feminism. According to feminist criticism, power is not limited to military or economic power, but rather, it involves the capacity of individuals and communities to accomplish their objectives in a non-oppressive condition (Tickner, 2001).

From a feminist point of view, sovereignty is not merely about the power of the state, but rather, it is about social justice and equality within the state boundaries themselves. According to Sjoberg (2013), feminism draws attention to the unseen roles that women play in international relations. These positions include those of peacemakers, victims of violence, and participants in social movements that aim to reform authoritarian regimes. And to challenge the conventional views that limitedly focused on the male leaders and powerful entities, feminism also highlights the importance of acknowledging the contributions women make to humanitarian missions and diplomatic negotiations.

Sednaya Prison and Human Rights Violations Against Women

The prison of Sednaya is a widely known facility in Syria. The facility is recognized as a hub of systemic torture, severe human rights abuses, and oppression. The prison was administered by the former Syrian authorities, located near the capital, Damascus. “Human slaughterhouse” was the name that was given to this prison by numerous accounts, marking it with systemic abuses and brutal executions.

A report of Amnesty International (2017) highlighted that the arbitrary detentions of activists, political opponents, and those who were suspected to be affiliated with the opposition movements since 2011, with the beginning of the Syrian revolution against the regime. They were subjected to brutal conditions, described by the overpacked cells, inadequate healthcare, and starvation.

While most detainees in Sednaya are male, women have also experienced significant violations, both within the prison walls, during the arrests and interrogations and even after their release. Testimonies from survivors indicate that sexual abuse has been used as a mechanism of humiliation and psychological devastation. And a significant number of women were subjected to rape during interrogation; these practices were documented by the Syrian Network for Human Rights (2021) as a kind of collective punishment. Also, women who were able to survive the prison cells were subjected to a large amount of social humiliation in their communities because of their arrest, particularly if they were accused of committing unacceptable acts as part of the investigation (Enloe, 1989). A (2019) Syrian Center for Justice and Accountability research claims that women survivors of Sednaya prison describe terrible events, including isolation, deprivation of communication with their families, and degrading treatment that aimed to violate and break their will. These testimonials expose the hidden aspects of repressive policies inside the prison, highlighting the part that

women play not as victims but as witnesses to unforgettable crimes (Sjoberg, 2013).

Sexual Violence

Evidence of routine sexual abuse as a tool of control:

Several human rights reports, including the 2017 report by Amnesty International, have proven that rape is used routinely in Sednaya prison as a way to humiliate and control people.

Witness testimony:

“I was taken to the guards’ room at night. They repeatedly assaulted me. Months later, I discovered that I was pregnant, and I had no choice but to bear this burden in silence for fear of punishment.”

Motherhood and Childbirth in Prison

Harsh conditions during pregnancy and childbirth:

Women disclosed the horrific circumstances they encountered during pregnancy and childbirth. According to one detainee’s testimony:

“When I gave birth to my child, I was in a dark, dirty cell. I didn’t know how to deal with the situation, and I wasn’t allowed to see a doctor or receive any kind of medical care.” (SNHR, 2021).

Psychological Manipulation and Threats to Children

Use of children to intimidate mothers:

Additional testimonies suggested that guards used children as a means of psychological manipulation against their mothers.

Witness testimony:

“The guards told me that they would take my child away from me if I didn’t comply with their orders. I lived in constant fear.”

In Sednaya, children who were born as a consequence of sexual assault were subjected to exceptionally severe conditions. Their

upbringing was characterized by a hostile environment in which they were regarded as just another source of pressure on their mothers. Also, children who are born into these circumstances frequently encounter challenges regarding their identity. After their release from prison, many children are left without any documentation that confirms their identity, making them vulnerable to social marginalization (Enloe, 1989). These stories highlight only a part of the horrific atrocities that women face, using gender as a tool for oppression and humiliation. In order to clarify the circumstances at Sednaya prison, one must go beyond the conventional ideas of international relations and toward a more comprehensive approach. This calls for using feminist methods that highlight individuals as well as the human and gender sides of repressive regimes, that expose the hidden aspects that idealism and realism failed to reveal.

Feminist Analysis and Discussion

Within the walls of Sednaya prison, women are subjected to a variety of gender-based forms of abuse and exploitation, which is seen as a manifestation of the actions of authoritarian regimes and systematic gender-based oppressions³. One of the main aims of the feminist analysis is to get an understanding of the ways in which patriarchal regimes not only exclude women but also use their bodies and identities as instruments of control and degradation. The experiences of women in the prison of Sednaya, highlight a different form of oppression in contrast to male detainees. Women were denied medical care during their childbirth and pregnancy, and well as being subjected to sexual violence and psychological abuse. Referring to the testimonies discussed above, sexual assaults and rape were not a result of random incidents, but rather deliberate strategies used intentionally to dehumanize and oppress women (Amnesty International, 2017). Feminists discuss that these kinds of actions are

³ Gender-based oppression describes the systematic discrimination or injustice that individuals encounter do due to their gender identity, resulting in unequal rights and opportunities and maintaining unbalanced social roles within society.

examples of gender-based violence that informs the patriarchal control in both society and prison.

Feminists analyze power and criticize how patriarchal governments use gender to preserve male dominance in the system. Sednaya prison is a striking example of these dynamics, where it exemplifies a place where female inmates are subjected to a different kind of brutal torture as a symbol of opposition. The use of sexual assaults as a way of humiliation and women's disempowerment to tighten the authoritarian regime's grip on women and their families getting increasingly common. Through the feminist lens of the international relations theory, it is rather possible to spot how these activities contribute to maintaining the gender inequality and to strictly establish male-dominated structures (Tickner, 1992).

The consequences of these gendered violations extended beyond the boundaries of the prison walls. Women who were released from prison were subjected to social prejudice, which marginalized them even further within their communities. Human security and the protection on individuals from different forms of violence is given a higher priority in the feminist approach, where it highlights the limitation of the traditional security concept that disregards the humanitarian side of the issue (Enloe, 2014). A more comprehensive framework that takes the lived realities of excluded groups into account shall be developed as a response to the problems that women faced in Sednaya prison. And a light must be shed on the conventional ideas of international security.

Discussing the circumstances at the prison of Sednaya, makes it brightly obvious that the conventional theories of international relations, such as realism and liberalism, are not able to offer an accurate and complete explanation of this complicated phenomenon. For feminists, this is the result of their state-centric and sovereignty-oriented concentrations, which totally ignore the human and gender aspects of the problem. In that form, feminists interpret the concepts

of power and sovereignty differently from the traditional views. In this perspective, power includes not only the strength of the military but also the capacity to enforce silence and humiliation, as exemplified in the prison of Sednaya. Sovereignty is often used as a justification for suppressing resistance, as these violations are considered part of the state's mechanisms of control for realists; therefore, it is essential to adopt new approaches that prioritize social justice and individual safety (Tickner, 2001).

Methodology

This study employs a qualitative methodology, examining the testimonies of Sednaya prison survivors alongside reports from international and regional human rights organizations, including Amnesty International (2016;2017), the Syrian network for Human Rights (SNHR, 2021), and the Syrian Center for justice and Accountability (SCJA, 2019).

Firstly – Selection of Testimonies and Reports

A selection of testimonials provided in published and documented human rights reports was made for the following reasons:

Reliability: testimonies were chosen from reports published by organizations employing strict verification processes including multiple sources such as repeated testimonies, medical records, interviews with detainees' families.

Amnesty international's 2017 reports documented over 30 testimonies from women who survived detention in Sednaya, while the Syrian Network for Human Rights reported at least 20 additional testimonies addressing sexual violence. Additionally, the

Syrian Center for Justice and Accountability concentrated on around 15 detailed testimonies concerning women and children within Syrian prisons.

Diversity: the study aimed to incorporate stories that represent varied circumstances, including women who experienced violations during

questioning, those during pregnancy and childbirth, and those post-release facing societal shame. This diversity exemplifies the various aspects of violence.

Contextual representation: the objective was to acquire a normative sample (purposive sampling) rather than a statistical or numerical sample. This is to reflect the common patterns of violations, consistent with feminist research methodologies that emphasizes on the victims' experience as a mean to understand power dynamics (Enloe, 1989).

Secondly - Analytical Method

Thematic analysis was utilized as the main method for understanding testimonies and documents. These analysis were performed in multiple phases:

Preliminary Coding: Recurring keywords and phrases found in survivors' testimonies included "humiliation", "sexual violence", "isolation", "lack of health care", and "stigma".

Combining: the codes were categorized into primary themes that indicate patterns of violence: sexual violence, psychological violence, denial of medical care, and threats to children.

Theoretical Connection: these themes were compared with fundamental concepts in the feminist theory of international relations (such as "Human security" and "the body as a tool of power") to illustrate how the testimonies highlight the weaknesses of the conventional theories.

Critical Interpretation: an intersectional feminist perspective demonstrates that oppression is not only gender-based but also connects with political identity and social status.

Table 1: Linking testimonies to thematic dimensions and feminist concepts

Verified Testimonies	Thematic Dimensions	Related Feminist Concepts
“I was raped during interrogation... The aim was to humiliate me and force me to confess” (Amnesty, 2017)	Sexual violence as a tool of humiliation and control	Body as Site of Power – A critique of the traditional concept of security (Tickner, 1992)
“I birthed my child in a dark cell with no medical care” (SNHR, 2021)	Denial of health care – a violation of reproductive rights	Human Security – Health and Reproductive Rights in Feminism (Enloe, 2014)
“They threatened to take my child away from me if I did not obey their orders” (SCJA, 2019)	Exploiting children psychological pressure	Patriarchal and authoritarian structures – motherhood as a tool of oppression (Sjoberg, 2013)
“Following my release, I was marginalized by society and deemed a disgrace to my family.”	Social Stigma – Post-Prison Violence	Intersectionality – the intersection of gender, culture, and politics (Crenshaw, 1991)

Lastly – Ethical Considerations

The testimonials were seen as actual witnesses of the crimes, rather than as a “statistical data”. This methodology aligns with the feminist perspective that opposes the re-marginalization of survivors or the quantification of their suffering. Instead, prioritizing their experiences in the analytical framework (Sjoberg, 2013).

The research aims to integrate strict methodology with ethical responsibility, highlighting that the analysis’s objective is not merely to detect violations but also to expose how patriarchy and authoritarianism use the female body as a mean of conflict and control.

Conclusion

This article effectively employs the feminist theory to analyze the gendered oppressions that were experienced by women in Sednaya Prison, highlighting how systemic violence is deeply embedded in the patriarchal structures. Through the survivors' testimonies, it demonstrates that acts of sexual violence and psychological abuse are not random and unintentional incidents but rather deliberate tools of domination. Feminist theory, as applied in this article, reveals the unique forms of violence faced by women, which are often overlooked and neglected in the conventional international relations frameworks (Tickner, 2001). This directly addresses the first research question by showing how feminist analysis sheds light on the mechanisms of oppression and their gendered dimensions.

Furthermore, the article criticizes the traditional international relations theories like realism and idealism for neglecting the human security issues, particularly the ones affecting women. This was by defining the concept of power as the ability of the regimes to enforce control through systemic violence and by suppressing the marginalized groups. Feminism also expanded the understanding of security beyond state-oriented understanding and introduced the importance of highlighting the individual safety and empowerment, especially for women, in creating more inclusive and effective security frameworks (Sjoberg, 2013). This article provides an answer to the second research question by demonstrating how gendered violence⁴ in the prison of Sednaya shapes our understanding of human security and power dynamics in authoritarian regimes.

Lastly, this article is not only skeptical about the ineffectiveness of the conventional theories but also advocates for a feminist approach

⁴ Gendered based violence refers to any act or a threat of violence directed at an individual due to their sex or gender identity, including physical, psychological, sexual, or social harm. It might be interpreted as an instrument employed to sustain unequal power dynamics and gender inequality.

that prioritizes gender equality and emphasizes human security. With that, it calls for a re-evaluation of international relations theories to address the complicated realities that are faced by the marginalized groups in oppressive authoritarian regimes. It also demonstrates that the use of gender-based violence in authoritarian contexts not only affects individual victims but also reflects structural challenges in traditional concepts of security, calling for reconsideration of policies and approaches aimed to protect vulnerable groups (Shepherd, 2008; Weber, 2010).

For further research directions, the findings indicate the importance of continuing studies that integrate the feminist theory more with practical cases, to explore policy mechanisms and preventive interventions, evaluate methods of accountability and justice, and enhance understanding the relation between gender-based violence and power structures.

References

- Amnesty International. (2016). *Syria: Torture and ill-treatment in prisons and detention centers*. Retrieved from <https://www.amnesty.org>
- Amnesty International. (2017). *Syria: At the mercy of the authorities: Women's rights in Syria*. Retrieved from <https://www.amnesty.org>
- Collins, P. H. (2000). *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment* (2nd ed.). Routledge.
- Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics*. University of Chicago Legal Forum, 1989(1), 139–167.
- Crenshaw, K. (1991). *Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color*. Stanford Law Review, 43(6), 1241-1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Enloe, C. (1989). *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. University of California Press.
- McClintock, A. (1995). *Imperial leather: Race, gender, and sexuality in the colonial contest*. Routledge.
- Mohanty, C. T. (1988). *Under Western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses*. Feminist Review, 30, 61–88. <https://doi.org/10.1057/fr.1988.42>
- Shepherd, Laura. (2008). *Gender and International Security: Feminist Reconstructions*. International Relations Journal, 14(2), 45–67.
- Sjoberg, L. (2013). *Gendering Global Conflict: Toward a Feminist Theory of War*. Columbia University Press.
- Spivak, G. C. (1999). *A critique of postcolonial reason: Toward a history of the vanishing present*. Harvard University Press.

Syrian Center for Justice and Accountability. (2019). *Women and children in Syrian prisons: Hidden victims*.

Syrian Network for Human Rights (SNHR). (2021). *Violations against women in Syrian detention centers*. Retrieved from <https://sn4hr.org>

Sylvester, Christine. (1994). *War, Peace, and Gender: A Feminist Perspective*. London: Routledge.

Tickner, J. A. (1992). *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. Columbia University Press.

Tickner, J. A. (2001). *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*. Columbia University Press.

Viotti, P. R., & Kauppi, M. V. (2012). *International Relations Theory*. Pearson Education.

Weber, Cynthia. (1994). *Gender and Sovereignty in World Politics*. Chicago: University of Chicago Press.

Weber, L. (2010). *Authoritarianism, violence, and varieties of gender regimes*. *International Feminist Journal of Politics*, 12(2), 215-233. <https://doi.org/10.1080/14616742.2010.489795>

Wibben, Annick. (2011). *Feminist Security Studies: A Critical Perspective*. *Security Studies Journal*, 20(3), 99–122.

ÇİFTLERDE BİLİŞSEL ESNEKLİK DÜZEYİ VE İLİŞKİ DOYUMU ÜZERİNE BİR DERLEME ÇALIŞMASI

İrem Yıldız Yaşar¹

Öz

Bu çalışma, çiftlerin bilişsel esneklik düzeylerinin ilişki doyumu üzerindeki etkisini inceleyen bir derleme çalışmasıdır. Bilişsel esneklik, bireylerin beklenmedik veya yeni durumlara uyum sağlama ve farklı çözüm yolları geliştirme becerisini ifade etmektedir. Romantik ilişkilerde ise çiftlerin karşılaştıkları sorunlara farklı açılardan bakabilme, esnek çözüm yolları üretebilme ve değişen durumlara uyum sağlayabilme yeteneği sunmaktadır. Bu da çiftlerin duygusal bağlarını güçlendirerek ilişki doyumunu arttırmaktadır. Literatür incelemesi, bilişsel esnekliği yüksek bireylerin ilişkilerinde daha uyumlu, açık ve çözüm odaklı yaklaşımlar sergilediklerini göstermektedir. Bu derleme çalışmasında, 2015–2024 yılları arasında Google Scholar ve ResearchGate veri tabanlarında yapılan tarama sonucunda ulaşılan 389 çalışmadan kriterlere uygun bulunan 9 makale incelenmiştir. Sonuçlar, bilişsel esnekliğin ilişki doyumu üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, bilişsel esnekliğin geliştirilmesine yönelik psikolojik müdahaleler ve eğitim programlarının artırılması önerilmektedir. Gelecekteki araştırmaların, bu kavramlar arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı değerlendirmek için nitel ve nicel yöntemleri bir arada kullanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çiftlerde bilişsel esneklik, ilişkilerde bilişsel esneklik, bilişsel esnekliğin ilişki doyumuna etkisi

¹ İrem Yıldız Yaşar, Psikolog, Ankara, Türkiye
Email: psk.iremyildizyasar@gmail.com
ORCID: 0009-0007-4162-226X.

A REVIEW STUDY ON COGNITIVE FLEXIBILITY LEVELS AND RELATIONSHIP SATISFACTION IN COUPLES

Abstract

This study is a review that examines the effect of couples' levels of cognitive flexibility on relationship satisfaction. Cognitive flexibility refers to individuals' ability to adapt to unexpected or novel situations and to develop alternative solutions. In romantic relationships, it encompasses couples' capacity to view problems from different perspectives, generate flexible solutions, and adapt to changing circumstances. This, in turn, strengthens the emotional bond between partners and enhances relationship satisfaction. A review of the literature indicates that individuals with higher levels of cognitive flexibility tend to display more adaptive, open, and solution-oriented approaches in their relationships. In this review study, out of 389 studies identified through searches conducted in the Google Scholar and ResearchGate databases between 2015 and 2024, 9 articles that met the inclusion criteria were analyzed. The findings reveal that cognitive flexibility has positive effects on relationship satisfaction. Accordingly, it is recommended that psychological interventions and educational programs aimed at enhancing cognitive flexibility be further developed. It is also emphasized that future research should employ both qualitative and quantitative methods to more comprehensively evaluate the relationship between these concepts.

Keywords: Cognitive flexibility in couples, cognitive flexibility in relationships, the effect of cognitive flexibility on relationship satisfaction

Giriş

Romantik ilişkiler, bireylerin yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır ve genellikle doğası gereği karmaşık etkileşimleri içermektedir. İlişki doyumu kavramı, bir ilişkideki bireylerin tatmin ve mutluluk düzeyini ifade etmektedir ve ilişki kalitesini değerlendirmek için önemli bir ölçüttür (Smith ve Jones, 2019:123). Romantik ilişkilerin doğasının karmaşık olması, bilişsel olarak esnek olmayı gündeme getirmektedir (Nar vd., 2022:1). Literatüre bakıldığında; başkalarıyla sağlıklı ve anlamlı ilişkiler kurabilme ve ilişkiden doyum olarak sürdürebilmeye yardımcı çeşitli psikolojik değişkenler bulunmaktadır, bunlardan birisi de bilişsel esneklik

kavramıdır (Dunleavy ve Martin, 2006:339). Yapılan çalışmalarda, bilişsel esnekliği yüksek bireylerin; çevresindeki diğer bireyleri, durumları ve olayları daha hızlı anlayabildiği ve uyum sağladığı belirtilmiştir, buna ek olarak ilişkilerinde de daha affedici bir tutum sergiledikleri bulunmuştur (Thompson vd., 2005:1011).

Bilişsel esneklik, bireylerin değişen koşullara uyum sağlama yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, bireylerin yaşamın zorluklarıyla başa çıkma, duygusal stresle baş etme ve esnek çözümler bulma yeteneğini içermektedir (Brown et al., 2012:211). Son yıllarda, bilişsel esnekliğin bireysel psikolojik iyilik hali üzerindeki olumlu etkileri üzerine yapılan araştırmalar artmıştır ancak, çift ilişkilerinde bilişsel esnekliğin rolü hala tam olarak anlaşılmamıştır.

Bu derleme çalışmasında, çiftlerde bilişsel esneklik ve ilişki doyumu arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Bilişsel esnekliğin, çiftlerin ilişkilerindeki doyum düzeyini nasıl etkileyebileceğini anlamak amacıyla literatürdeki mevcut araştırmalar incelenmiştir. Bu bağlamda, bilişsel esnekliğin çiftler arasındaki potansiyel etkileri değerlendirilerek, kavramın romantik ilişkilerdeki rolüne ışık tutulmaktadır. Çalışmanın, çift terapisi ve aile danışmanlığı alanında çalışan profesyonellere, çiftlerin ilişki doyumunu artırmaya yönelik müdahalelerde bilişsel esnekliğe ilişkin farklı bir bakış açısı kazandıracağı düşünülmektedir. Ayrıca, ilişki psikolojisi alanında akademik araştırmalar yürüten bilim insanları için de konunun daha kapsamlı bir biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacak yeni bir perspektif sunması beklenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Bilişsel Esneklik

Bilişsel esneklik; yeni ve beklenmedik durumlarda bireyin bilişsel süreçlerini, o durum ve koşula uyum sağlayabilmek için düzenleme becerisine verilen addır (Canas vd., 2003:482). Bireylerin yaşamları boyunca beklenmedik ve zorlayıcı durumları deneyimlemesi hayatın doğal akışının birer parçasıdır, her insan hayatı boyunca çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Bedel ve Ulubey, 2015:291). Bireyler karşılaştıkları bu sorunlara karşı yeni bir bakış açısı geliştirebilir veya diğer seçeneklerin farkına varabilirse hayatın akışına uyum sağlaması kolaylaşmaktadır fakat sorunlara yeni çözümler getirmez ve her zaman aynı davranışı sergilemek konusunda katı bir tutum sergilerlerse uyum sağlamak konusunda başarılı olmayabilirler (Toksöz ve Kolburan, 2018:17). Bilişsel esnekliğe sahip bireyler ise daha önceki tecrübe ve gözlemlerinden faydalanırlar ancak etkili olmayacağı anlaşılan yöntemlerde ısrarcı bir tutum sergilemek yerine yeni ve etkili bir yöntem benimsemektedirler (Aslan ve Türk, 2022:119). Denis ve Vonder Val (2010:241), bilişsel esnekliğin üç yönüne dikkat çekmiştir; bunlardan birincisi “karşılaşılan zorlukları kontrol edilebilir birer durum olarak algılama eğilimi”, ikincisi “insan davranışları ve yaşamdaki çeşitli olaylar için farklı ve birden fazla açıklamayı algılayabilme becerisi”, son olarak ise “zor durumlar karşısında birden fazla çözüm üretebilme becerisi”dir. Bu nedenle kişilerin yaşamları boyunca zorluklarla karşılaşmasından ziyade karşılaşılan zorluklar ile baş etme becerileri ön plana çıkmaktadır (Bedel ve Ulubey, 2015:291).

Bireylerin, kendilerinden farklı kişilerin, farklılık gösteren yönlerini kabul ederek, birlikte yaşamlarını sürdürebilecek becerilere sahip olmaları beklenmektedir (Bilgin, 2009:142). Bilişsel esneklik düzeyi

yüksek bireyler; bilişsel, duyuşsal ve davranışlar açısından karşılaştıkları farklı durumlar ve tanıştıkları farklı kişiler karşısında yeni tutum ve davranış geliştirebilmektedir (Çelikkaleli, 2014:347). Bilişsel esneklik, bireylerin diğer insanlarla daha kolay iletişim kurmalarına ve sağlıklı ilişkiler kurabilmesine etki eden faktörlerdendir (Şimşek, 2021). Bilişsel esneklik düzeyi yüksek bireyler yaşamdaki çeşitli değişiklikler karşısında çözümleyici bir tutum sergileyebilmektedir, bu da bireylerin içinde bulundukları koşul ve ortama uyum göstermelerine ve motive olmalarını sağlamaktadır. Bilişsel esneklik düzeyi düşük kişiler ise değişikliklere karşı bütüncül bir tutum sergileyerek dikkatlerini mevcut duruma yönlendiremezler, bu da bireylerin yeni bir durumla karşılaştıkları zaman bocalama yaşamalarına ve direnç göstermelerine neden olur (Altuntaş vd., 2003:153)

Bireylerde bilişsel esneklik düzeyinin artması; yaşamdaki karışık durumlara kolay adaptasyon sağlamalarına, tercihleri noktasında alternatif üretebilmelerine, kendi tercihlerini yeni durumlara uyarlayabilmelerine ve tercihlerinin farkında olmalarına olanak sağlamaktadır. Bahsedilen bu becerilerin tümü kişilerin farklı ve beklenmedik durumlar karşısında kendilerini yetkin hissetmelerini sağlamaktadır. Bilişsel esnekliği yüksek kişiler; gelecekteki olası gelişmeleri ve yeni meydan okumaları, kendileri için fırsat olarak algılamaktadırlar. Bahsedilen bu kişiler aynı zamanda sosyal çevrelerindeki gelişmelere farklı perspektiflerden bakabilen, değişimlere açık ve sosyal becerileri yüksek kişilerdir (Akçay, 2011:73)

Bilişsel esneklik düzeyinin yüksek olması iyi bir psikoloji ile ilişkilendirilirken, düşük olması ise psikopatolojinin farklı alt başlıklarıyla ilişkilendirilmektedir (Johnson, 2016:354). Depresyon, anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu, obsesif kompulsif bozukluk, akılcı olmayan inançlar, problem odaklı başa çıkma

becerileri ile de ilişkili olduğu için klinik çalışmalarda stresi azaltma ve psikolojik iyi oluş halini sağlamakta da bilişsel esneklik düzeyinin artırılması hedeflenmektedir (Johnson, 2016:354). Bilişsel esneklik psikolojik sağlığın önemli bileşenlerinden birisi olması nedeniyle psikoterapide de önemli bir yere sahiptir. Psikopatolojiyi önleme noktasındaki temel unsurlardan biri bilişsel esnekliktir ve bu sebeple terapi sürecinde danışanlarla bilişsel esneklik becerilerini geliştirmek adına da çalışmalar sürdürüldüğü görülmektedir (Aslan ve Türk, 2022:119).

Romantik İlişki Doyumu

Romantik İlişki Kavramı

Günümüze kadar yapılmış olan birçok çalışma, insanların yaşamları boyunca diğer insanlarla ilişki kurmalarının yaşamın vazgeçilmez bir parçası olduğunu ve kurulan ilişkilerin gelişim süreçlerini çeşitli şekillerde etkilediğini göstermektedir (Dinçsoy, 2021). Romantik ilişkiler de yaşamımız boyunca kurduğumuz yakın ilişkilerden birisidir ve hayatımızda önemli bir rolü vardır. Stenberg (1986); romantik ilişki kavramını, iki kişi arasındaki duygusal, psikolojik ve cinsel bağlılıktan oluşan tutkulu bir yakınlık olarak tanımlamıştır. İnsanların çevresiyle kurduğu yakın ilişkilerden biri olan romantik ilişkiler; yakınlık, özgür iradeyle katılma ve tutku kavramlarını kullanarak tanımlanmıştır. (Kalkan ve Yalçın, 2012:1). Romantik ilişki kavramı; flört, uzun süreli birliktelikler, beraber yaşama, evlilik gibi ilişki şekillerini içinde bulunduran oldukça geniş bir kavramdır ve karşılıklı olarak kurulan bağı ve aşkı ifade etmektedir (Hendrick ve Hendrick, 2016).

Romantik ilişki kavramından bahsedildiğinde ilk akla gelen aşk olsa da romantik ilişkiler, bağlanma, destek ve aidiyet gibi farklı bileşenleri de beraberinde getirmektedir (Terzi ve Özbay, 2016).

Berscheid ve Peplau (1983), diğer tüm yakın ilişki türlerinde olduğu gibi romantik ilişkilerin de üç temel özelliği bulundurması gerektiğini belirtmiştir, bu üç özellik şu şekildedir: aşk, bağlanma ve sevgi duyguları; psikolojik ihtiyaçların karşılanabilmesi ve karşılıklı bağımlılık (Dinçsoy, 2021). Mutlu ve uzun süreli bir ilişki kurmak isteyen çiftlerin tümü bu üç özelliği de ilişkilerinde bulamayabiliyor. Kurulan her romantik ilişki mutlu bir ilişki olamayabilir veya uzun sürmeyebilir. Kişiler arasındaki bağlanma ve bireylerin ilişki içindeki doyumu, ilişkinin sürdürülebilmesi konusunda bilgi vermektedir. Sağlıklı bir romantik ilişkinin. Bireylerin içinde bulundukları romantik ilişkide, ilişki doyumlarının yüksek olmasının; bireylerin yaşam memnuniyetini, fiziksel ve psikolojik motivasyonlarını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir (Kalkan ve Yalçın, 2012:1).

Romantik İlişki Doyumu

İlişkilerin kalitesini değerlendirmek için bilinen ilişki doyumu kavramı genellikle bireyin bir ilişkiden aldığı memnuniyet veya tatmin derecesi olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, bir ilişkinin kişisel ve duygusal ihtiyaçları ne kadar iyi karşıladığını yansıtır ve ilişkinin sağlığı ve gücüyle yakından ilişkilidir (Hendrick, 2016). Bir ilişkideki bireylerin tatmin ve mutluluk düzeyini ifade eden ilişki doyumu kavramı, ilişkinin kalitesini değerlendirmek için önemli bir ölçüttür ve çeşitli faktörler tarafından etkilenir. İlişki doyumunu belirleyen faktörler arasında iletişim kalitesi, uyum, güven, bağlılık düzeyi, çatışma yönetimi becerileri, kişisel gelişim, cinsel uyum, duygusal destek, paylaşılan değerler ve hedefler gibi unsurlar bulunmaktadır (Gottman & Notarius, 2000:927).

Bireylerin sağlıklı bir romantik ilişki içinde olmalarının, genel olarak psikolojik iyi oluş halini arttırdığını ve bireyleri mental olarak güçlendirdiğini görmek mümkün. Fakat ilişki kurmak kadar kurulan

ilişkiden doyum sağlamak ve zevk almak, romantik ilişkiler için önemli bir unsurdur (Saticı ve Deniz, 2018:1077). Bireylerin kendini güvende hissetmesi ve duygudurumunu etkileyen romantik ilişkiler için ilişki doyumunu önemli bir kavram haline geliyor. İlişkinin devam edebilmesi için bireylerin sergilediği tutum ve davranışları, ilişkiden alınan doyum doğrudan etkilemektedir (Tunç, 2015). İlişki doyumunu sürdürülebilir bir ilişkinin anahtarıdır ve bireylerin duygusal refahını büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla, çiftler arasında sağlıklı ve açık iletişim, karşılıklı güven ve saygı gibi temel unsurlara odaklanmak, ilişki doyumunu artırmak için önemlidir (Hendrick, 2016).

Ayrıca, bireylerin geçmiş ilişkilerden edindikleri deneyimler, aile yapısı, kültürel faktörler ve bireysel özellikler de ilişki doyumunu etkileyen önemli unsurlardır (Karney ve Bradbury, 1995:3). Bu noktada, bağlanma kuramı, ilişki doyumunu açıklamak için sıkça kullanılmaktadır. Bu kurama göre, kişilerin çocukluk ve gençlik dönemlerinde yaşadıkları bağlanma stilleri, yetişkinlikteki ilişkilerini etkilemektedir. Güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin ilişki doyumunun da genellikle daha yüksek olduğu görülmüştür çünkü bu bireyler ilişkilerinde daha güvende hissederler ve daha sağlıklı iletişim kurabilirler (Hazan & Shaver, 1987:511).

İlişki doyumunu, sadece bireysel özelliklerle değil, aynı zamanda partnerler arasındaki etkileşimlerle de şekillenir. Örneğin, iyi iletişim ve çatışma yönetimi becerilerine sahip olan çiftlerin ilişki doyumunu genellikle daha yüksektir, çünkü bu çiftler sorunları daha etkili bir şekilde çözebilir ve birbirlerini daha iyi anlayabilirler (Markman, Stanley & Blumberg, 2010).

Sonuç olarak, ilişki doyumunu, bir ilişkideki bireylerin mutluluk ve tatmin düzeyini belirleyen önemli bir kavramdır. Bu doyum, iletişim kalitesi, bağlanma stilleri, uyum, güven, çatışma yönetimi becerileri

gibi birçok faktör tarafından etkilenir. Bu nedenle, sağlıklı ve tatmin edici bir ilişki için bu faktörlerin bilinçli bir şekilde yönetilmesi önemlidir.

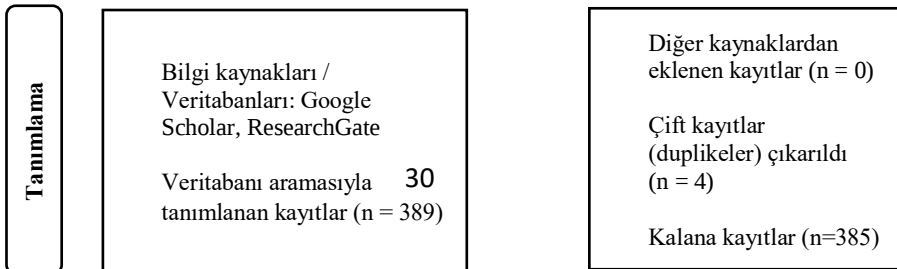
Gereç ve Yöntem

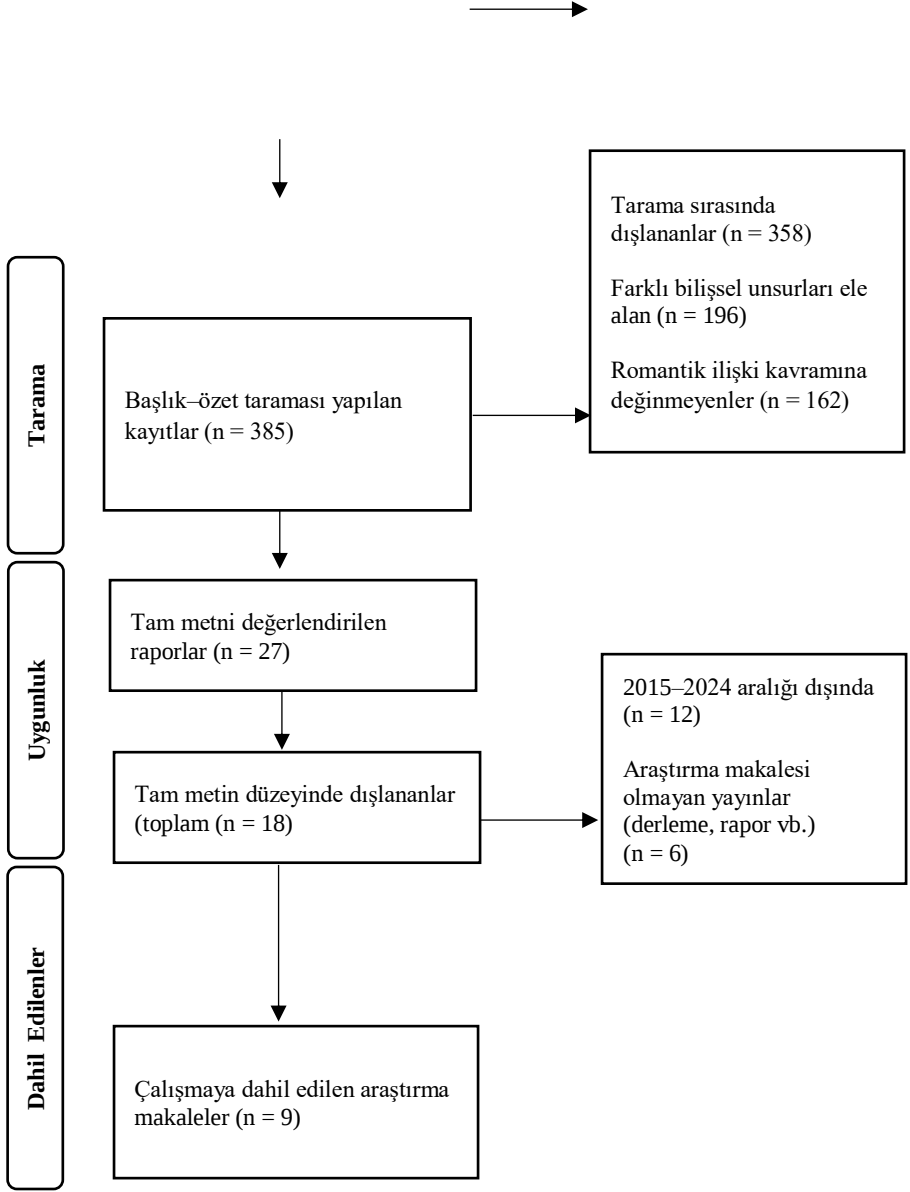
Literatür incelemesi 17.02.2024-03.03.2024 tarihleri aralığında konuyla ilgili olarak belirlenmiş olan “çiftlerde bilişsel esneklik”, “ilişkilerde bilişsel esneklik” ve “bilişsel esnekliğin ilişki doyumuna etkisi” anahtar kelimeleri taranarak yapılmıştır. Taramada veri tabanı olarak Google Scholar ve Research Gate kullanılmıştır. Tarama sonucunda 389 tez ve araştırma makalesine ulaşılmıştır.

Tarama sonucunda ulaşılan tez ve makalelerin romantik ilişki kavramına değinmediği veya bilişsel esneklik dışındaki başka bilişsel unsurları ele aldığı fark edilmiştir. Buna ek olarak 2015-2024 yılları arasındaki makalelerin çalışmaya dahil edilmesi uygun görülmüştür. Tüm bu faktörler değerlendirildiğinde 9 tane tez ve araştırma makalesinin çalışmaya dahil edilmesi uygun görülmüştür.

İncelemeler sonucunda 2015-2024 yılları arasında yayımlanan 9 güncel çalışmanın verileri mevcut çalışmaya dahil edilmiştir.

Şekil 1: Çalışmaya dahil edilen makalelerin seçim sürecini gösteren PRISMA akış şeması

Tüm çalışmalar incelendiğinde bilişsel esnekliği ve ilişki doyumunu ölçmek için birden farklı envanter kullanılmıştır bu envanterler şu şekildedir:

Nar, Topkaya ve Şahin (2022)'in araştırmasında kullandıkları İlişki Değerlendirme Ölçeği, 1998 yılında Hendrick tarafından geliştirilmiştir. Türkçeye uyarlaması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları ise 2001 yılında Curun tarafından gerçekleştirilmiştir. Curun (2001), Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısını .86 olarak bildirmiştir. Ölçekten en fazla 49, en az 7 alınabilir, ölçekten alınan yüksek puan yüksek ilişki doyumu ile ilişkilendirilmektedir.

Nur, Topkaya ve Şahin (2022), Kurt (2019) ve Uysal Cantürk ve Tangül (2022:55) araştırmalarında, Sarı ve Korkut Owen'ın 2015 yılında geliştirmiş oldukları “Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği”ni kullanmışlardır. Ölçeğin amacı romantik ilişkisi olan kişilerin, ilişki ile ilgili akılcı olmayan inançlarının düzeyini ölçmektir. Ölçek 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Söz konusu alt boyutlar sırasıyla, “Aşırı Beklentiler (AB)”, “Sosyal Zaman Kullanımı (SZK)”, “Zihin Okuma (ZO)”, “Farklı Düşünmek (FD)”, “Fiziksel Yakınlık (FY)” ve “Cinsiyet Farklılıkları (CF)” şeklindedir. Ölçek toplamda 30 maddeden oluşmaktadır ve beşli likert tipi bir ölçektir. Alt boyutlardan yüksek puan alınması bireylerin söz konusu alt boyutta akılcı olmayan inançlarının fazla olduğunu göstermektedir. Ölçek alt boyutlarının bu çalışmada hesaplanan iç tutarlılık katsayısı AB için .80, SZK için .73, ZO için .84, FD için .64, FY için .71 ve CF için .75 olarak bulunmuştur.

Nur, Topkaya ve Şahin (2022) ve Kurt (2019)'un araştırmalarında kullandıkları, Martin ve Rubin tarafından 1995 yılında geliştirilen “Bilişsel Esneklik Ölçeği”nin Türkçe 'ye uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik süreci 2011 yılında Altunkol tarafından yürütülmüştür. Atılı likert tipi bir ölçektir. Ölçekten en fazla 72, en az 12 puan

alınabilir, ölçekten alınan yüksek puanlar bilişsel esneklik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Esas Ölçeğin “Cronbach alpha güvenirlik katsayısı .81”dir. Bu çalışmada hesaplanan “Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .78”dir.

İmamoğlu, Balakbabalar ve Öztürk (2023:118), Şimşek (2021), Toksöz ve Kolburan (2018:17), Çelik ve Buğa (2022:395), Uysal Cantürk ve Tangül (2022:55)’ün araştırmalarında kullandıkları, Dennis ve Vander Wall (2010:241) tarafından geliştirilen Bilişsel Esneklik Envanteri’nin Türkçe uyarlaması Gülüm ve Dağ tarafından yapılmıştır. Envanter toplamda 20 maddeden oluşmaktadır ve 5’li likert tipi bir ölçektir. Ölçekten en fazla 100, en düşük ise 20 puan alınabilir. Ölçekten fazla puan alınması bilişsel esneklik düzeyinin fazla olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .90 olarak, Türkçe uyarlaması ise .89 - .85 olarak hesaplanmıştır.

İmamoğlu, Balakbabalar ve Öztürk (2023:118)’ün araştırmalarında kullandıkları, Spanier tarafından geliştirilen Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği’nin ilk versiyonu 32 maddeden oluşmakta ve romantik ilişkide çiftlerin ilişki kalitesini ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Ardından Busby ve arkadaşları tarafından yeniden düzenlenerek ölçek son halini almıştır ve 14 maddeden oluşmaktadır, ölçeğin son hali 5’li Likert tipindedir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik güvenirlik çalışmalarını ise Bayraktaroğlu ve Çakıcı gerçekleştirmiştir. Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği’nden en fazla 70 puan alınabilir. Ölçekten alınmış olan yüksek puanlar ise ilişki doyumunun yüksek olmasını işaret etmektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı ise .88 olarak hesaplanmıştır.

Toksöz ve Kolburan (2018:17)’in araştırmalarında kullandıkları, Tezer tarafından 1986 yılında geliştirilen Evlilik Yaşam Ölçeği, evlilikte ilişkiden alınan doyumu ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek toplamda 10 soru bulunmaktadır, buna ek olarak ölçek beşli

likert tipindedir. Katılımcılar ölçekten en fazla 50 en az ise 10 puan alabilir, ölçekten alınan fazla puan ilişki doyumunun yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayıları .88-.91 aralığında değişmektedir, mevcut çalışmada ise .94 bulunmuştur.

Toksöz ve Kolburan (2018:17)'ın araştırmalarında Yakın İlişkilerde Yaşantılar-II Envanteri'ni kullanmışlardır. Söz konusu ölçek, 2000 yılında Fraley ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olup toplamda 36 maddeden oluşmaktadır, 36 maddenin 18'i kaygı boyutunu, 18'i kaçınma boyutunu ölçmeyi amaçlamaktadır ve ölçek yedili likert tipindedir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Sümer ve arkadaşları tarafından 2005 yılında yapılmıştır, Türkçe uyarlamasındaki alt ölçeklerin Cronbach Alfa katsayıları .90-.86'dır.

Şimşek (2021)'in araştırmasında kullandığı, Locke ve Wallace tarafından 1959 yılında geliştirilen Evlilik Uyum Ölçeği, 15 maddeden oluşmaktadır. Bu 15 maddenin ilk 9 maddesi genel uyum, cinsellik, duygu ve toplumsal kurallara dair eşlerin uyumunu incelemektedir; son 6 madde ise ilişkinin dinamiklerine dair boş zaman aktiviteleri, çatışma çözme becerileri, güven gibi konuları incelemektedir. Evlilik Uyumu Ölçeği, 1999 yılında Tutarel Kışlak tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır ve yapılan güvenilirlik çalışmalarında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .84 olarak bulunmuştur.

Çelik ve Buğa (2022:395)'nin araştırmalarında kullandıkları, Evlilik Yetkinlik Ölçeği, Güngör ve Özbay tarafından 2006 yılında geliştirilmiştir. Evliliği sürdürebilmek için gerekli olan davranışları sergileyebilme becerisini ölçmek amacıyla hazırlanan ölçek toplamda 33 maddeden oluşmakta ve 5'li likert tipindedir.

Rıza (2016)'nin araştırmasında kullanmış olduğu Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği Garnefski ve arkadaşları tarafından 2002 yılında geliştirilmiş olup, bireylerin stres verici deneyim ve durumların

ardından veya yaşamında duygularını regüle edebilmek için kullandıkları stratejileri ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek her biri 4 maddeden oluşmak üzere 9 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması ise Onat ve Otrar tarafından 2010 yılında yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda iç tutarlılık katsayısı .78 olarak tespit edilmiştir.

Rıza (2016)'nın araştırmasında kullanmış olduğu Çift Uyum Ölçeği, Spanier tarafından 1976 yılında evli çiftlerin algıladıkları ilişki niteliğini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Evlilik yalnızca çift uyumunu değil aynı zamanda ilişki doyumunu ölçmek amacıyla da kullanılmaktadır. Ölçek 32 madde ve 4 alt ölçekten oluşmaktadır; alt ölçeklerden birincisi Çift Uyum, ikincisi Çiftlerin Doyumu, üçüncüsü Çiftlerin Bağlılığı, dördüncüsü Sevgi Gösterme ve beşincisi Çift Uyum olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması 1995 yılında Özkan tarafından, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları 1995 yılında Yavuz tarafından gerçekleştirilmiştir, ardından 2000 yılında Türkçe'ye standardizasyon süreci gerçekleştirilmiştir, bu süreç Fışıloğlu ve Demir tarafından yürütülmüştür. Ölçeğin Chronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .92 olarak belirtilmiştir.

Serpin Eşiyok (2016)'un araştırmasında kullanmış olduğu Bilişsel Esneklik Ölçeği, Bilgin tarafından 2009 yılında geliştirilmiş olup toplamda 19 maddeden oluşmaktadır. 5'li likert tipinde olan ölçekten en fazla 95 en az 19 puan alınabilir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi, bireylerin kendilerine ve çevresine karşı davranışlarını veya düşüncelerini esnetebilme becerisinin yüksek olduğunu işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda Cronbach Alfa katsayısı .92 bulunmuştur.

Serpin Eşiyok (2016)'un araştırmasında kullandığı Romantik İlişkiler Ölçeği, 1989 yılında Sprecher ve Metts tarafından 1989 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanarak güvenilirlik ve geçerlilik çalışmalarını ise Küçükarslan ve Gizir 2012 yılında gerçekleştirmiştir. Ölçek 4 alt boyuttan ve 15 maddeden oluşmaktadır. Bu alt boyutlardan birincisi “Aşk Bir Yol Bulur”, ikincisi “İlk ve Tek”, üçüncüsü “İdealleştirme” ve dördüncüsü “İlk Görüşte Aşk” şeklinde adlandırılmıştır. 15 maddeden oluşan bu ölçek yedili likert tipindedir. Ölçekten en fazla 75 puan, en az ise 15 puan elde edilebilir, ölçekten alınan fazla puanlar romantik ilişkiye dair akılcı olmayan düşünce kalıplarının fazla olduğunu göstermektedir. Özgün ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .81 olarak, Türkçe uyarlamasının Cronbach Alfa katsayısı ise .84 olarak belirtilmiştir.

Çiftlerde bilişsel esneklik düzeyinin romantik ilişkiler üzerindeki etkisi ile ilişkili olarak mevcut çalışmaya dahil edilen tez ve araştırma makalelerine ait bazı bilgiler Tablo 1’de bulunmaktadır.

Tablo 1 Çalışmaya dahil edilen araştırmalara dair bazı bilgiler

Yazar/Yıl	Örneklem Sayısı	Örneklem Özelliği	Veri Toplama Araçları	Değişkenler
Nar, Topkaya ve Şahin, 2022	296	Samsun’da yaşayan ve en az 6sek aydır romantik ilişki içinde olan bireylerden veri toplanmıştır. Çalışma grubu; 57’si erkek, 239’u kadın olmak üzere 296 yetişkin bireyden oluşmaktadır.	Kişisel Bilgi Formu, İlişki Değerlendirme Ölçeği, Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği, Bilişsel Esneklik Ölçeği	Cinsiyet farklılıkları, aşırı beklentiler, farklı düşünmek ve bilişsel esneklik, demografik değişkenler

İmamoğlu, Balakbabalar ve Öztürk, 2023	332	Samsun Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde çalışan 194 kadın, 13 erkek, toplamda 332 evli birey araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır.	Demografik Veri Toplama Formu, Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği, Bilişsel Esneklik Envanteri	Bilişsel esneklik, demografik değişkenler
Şimşek, 2021	200	Araştırmanın çalışma grubu Konya'da yaşayan 200 evli çift oluşturmaktadır ve örneklem grubu basit rastgele örneklem grubu metodu ile seçilmiştir.	Sosyo-demografik Bilgi Formu, Evlilik Uyumu Ölçeği (EUÖ), Bilişsel Esneklik Ölçeği, Affedicilik Ölçeği	Affedicilik düzeyi, bilişsel esneklik, demografik değişkenler
Toksöz ve Kolburan, 2018	140	Araştırmanın örneklem grubu evli bireylerden oluşmaktadır ve tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. 70'i kadın, 70'i erkek olmak üzere toplam 140 bireye ulaşılmıştır.	Demografik Bilgi Formu, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II, Bilişsel Esneklik Envanteri, Evlilik Yaşam Ölçeği	Bağlanma stili, bilişsel esneklik, demografik değişkenler
Çelik ve Buğa, 2022	773	Gaziantep'te yaşayan 536 evli kadın, 237 evli erkekten oluşan 773 kişiden veri toplanmıştır.	Kişisel Bilgi Formu, Evlilikte Yetkinlik Ölçeği, Bilişsel Esneklik Envanteri	Bilişsel esneklik, öz yetkinlik, demografik değişkenler
Rıza, 2016	200	İstanbul'da yaşayan 100 evli çift olmak üzere toplamda 200 kişilik bir örneklem grubundan veri toplanmıştır.	Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu, Sosyo- demografik Bilgi Formu, Çift Uyum Ölçeği, Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği	Psikolojik iyi oluş hali, evlilikten elde edilen doyum, bilişsel duygu düzenleme stratejileri kullanımı

				demografik değişkenler
Uysal Cantürk ve Tangül, 2022	203	Çalışmanın evrenini 126'sı kadın, 77'si erkek olmak üzere 203 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.	Demografik Bilgi Formu, Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği, Bilişsel Esneklik Envanteri	Akılcı olmayan inançlar, bilişsel esneklik
Serpin Eşiyok, 2016	635	Araştırmanın evreni, Mersin Üniversitesi'nde dört yıllık fakülteye devam eden 292 kadın, 343 erkek, toplamda 635 öğrenciden oluşmaktadır.	Bilişsel Esneklik Ölçeği, Romantik İlişki İnançları Ölçeği	Cinsiyet, bilişsel esneklik düzeyi, romantik ilişki inançları
Kurt, 2019	1139	Üniversitedeki 728 kadın, 411 erkek toplam 1139 kişi araştırmaya katılmıştır. Katılan kişilerin 516'sı bir romantik ilişki/flört içerisinde, 38'i nişanlı, 12'si evli, 554'ü şu anda herhangi bir ilişkiye sahip değildir.	Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği, Bilişsel Esneklik Ölçeği, Benliğin Ayrışması Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu	Akılcı olmayan romantik ilişki inançları, bilişsel esneklik, benliğin ayrışması

Bulgular

Bilişsel esnekliğin ilişki doyumu üzerindeki etkisini inceleyen az sayıda araştırma olmasına rağmen yapılan araştırmalarda çiftlerde bilişsel esnekliğin ilişki doyumunu pozitif yönde etkilediğini görmek mümkün. Bu konudaki araştırmalara ait bulgulara bakacak olursak şunlardan bahsetmek mümkün:

Nar ve arkadaşlarının (2022:1) yapmış olduğu çalışmada bilişsel esneklik, ilişki doyumunu etkileyen önemli bir faktör olduğunun görülmesi mümkün. Çoklu regresyon analizi sonuçları, ilişki doyumunu öngörmek için oluşturulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir ($F(7, 288) = 7.67, p < .001, \Delta R^2 = .16$). Bu model, ilişki doyumu puanlarının %16'sını açıklamaktadır ve orta düzeyde bir etki büyüklüğüne sahiptir. Araştırmada, bilişsel esneklik, ilişki doyumunu pozitif yönde etkileyen önemli bir yordayıcı olarak belirlenmiştir ($\beta = .13, t(288) = 2.36, p < .05$). Yani, bilişsel esneklik arttıkça, ilişki doyumunun artma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Önem analizi sonuçlarına göre, bilişsel esneklik regresyon denkleminde katkıda bulunan önemli bir değişkendir. Bu da bizlere yine bilişsel esnekliğin ilişki doyumu üzerindeki etkisinin önemli olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, bilişsel esneklik, ilişki doyumunu artıran ve ilişki kalitesini olumlu yönde etkileyen bir faktördür. Bu, ilişkilerde esnek düşünme, problem çözme ve uyum sağlama yeteneğinin, ilişki doyumunu artırabileceği ve ilişkilerdeki başarının bir belirleyicisi olabileceği konusunda önemli bir bulgudur.

Çelik ve Buğa (2022:395) evli bireylerin bilişsel esneklik ve evlilikte öz yetkinlik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bulgulara göre, evli kadınların evli erkeklere kıyasla daha yüksek öz yetkinlik düzeylerine sahip olduğu belirlenmiştir ($t(771) = 2.51, p < .01$). Ayrıca, yaş ve evlilik süresi gibi faktörlerin evlilikte öz yetkinlik düzeylerini etkilediği ve genç yaşta evlenenler ile daha uzun süre evli olanların daha yüksek öz yetkinlik düzeylerine sahip olduğu gözlemlenmiştir ($F(2.770) = 8.97, p < .05; F(3.769) = 7.73, p < .05$). Bilişsel esneklik ile evlilikte öz yetkinlik arasında “pozitif yönlü, düşük düzeyde anlamlı” bir ilişki bulunmuş olup ($r = .20, p < .05$), bilişsel esneklik düzeyinin evlilikte öz yetkinlik inancının yaklaşık %4'ünü açıkladığı sonucuna varılmıştır ($R^2 = 0.04, p < .05$). Bu bulgular, evlilikte bilişsel esnekliğin ve öz yetkinliğin önemini

vurgulamakta ve evli bireylerin ilişkisel dinamiklerini anlamak için önemli bir katkı sağlamaktadır.

İmamoğlu ve diğerleri (2023:118), 332 katılımcı üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada, sosyodemografik değişkenler ile ölçek skorları arasındaki ilişkiyi incelemeyi hedeflemişlerdir. Bulgularına göre, evlilik sayısı ile Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEE) puanı arasında “negatif yönlü düşük düzeyde” korelasyon saptanmıştır ($r = -0.15$, $p = 0.005$). Diğer değişkenler ile ölçek skorları arasında ise anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir. Yeni Çözümleme Üretebilme Ölçeği (YÇUÖ) ile BEE puanları arasında ise “pozitif yönlü düşük düzeyde” bir korelasyon tespit edilmiştir ($r = 0.24$, $p < 0.001$). Cinsiyetler, YÇUÖ ve BEE puanları açısından istatistiksel olarak farklılık göstermemiştir ($t(330) = 0.98$, $p > 0.01$; $t(330) = -0.51$, $p > 0.01$). Eğitim düzeyine göre, YÇUÖ puanları arasında gruplar arasında fark saptanmamıştır, ancak BEE puanı düşük eğitim düzeyine sahip kişilerde daha düşük bulunmuştur ($F(4, 327) = 3.14$, $p < 0.001$). Meslek gruplarına göre, YÇUÖ puan ortalamaları açısından gruplar arasında fark saptanmamıştır, ancak BEE puanı belirli meslek gruplarındaki kişilerde diğer meslek gruplarına göre daha düşük bulunmuştur ($F(6, 325) = 2.21$, $p = 0.032$). Yaş gruplarına göre, YÇUÖ ve BEE puanları arasında kadınlarda ve erkeklerde belirgin bir ilişki saptanmamıştır, ancak YÇUÖ puan ortalamaları kadınlarda yaş gruplarına göre farklılık göstermiştir ($F(2, 329) = 3.12$, $p = 0.008$). Evlilik süresi gruplarına göre, YÇUÖ ve BEE puanları arasında ilişki bulunmamıştır, ancak evlilik süresi gruplarına göre YÇUÖ puanı erkeklerde farklılık göstermiştir ($F(3, 328) = 2.78$, $p = 0.017$). Çocuk sayısı gruplarına göre, YÇUÖ ve BEE puanları arasında ilişki bulunmamıştır. Bu sonuçlar, bilişsel esneklik ile sosyo demografik faktörler arasındaki ilişkinin belirli gruplar arasında değişebileceğini göstermektedir. Bulgular, bilişsel esnekliğin evlilik uyumunu olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bireylerin birbirlerinin duygularını ve

düşüncelerini anlayabilmesi ve sağlıklı iletişim kurabilmesi için sosyal politikalara ihtiyaç olduğu açıktır. Ayrıca bu bulgular, bilişsel esnekliğin sosyo demografik özelliklerle ilişkili olabileceğini ve bu ilişkilerin incelenmesinin önemini vurgulamaktadır.

Toksöz ve Kolburan (2018:17)'ın araştırmasında, 332 katılımcının %50'sinin kadın, %50'sinin erkek olduğu gözlemlenmiştir. Yaş dağılımında çoğunluğun 26-45 yaş arasında olduğu belirlenmiş ve eğitim seviyesinin çoğunlukla lisans derecesinde olduğu tespit edilmiştir. Evlilik süresi, flört ederek evlenme oranı ve çocuk sayısı da incelenmiştir; örneğin, katılımcıların %27,9'unun 2-5 yıl aralığında evli olduğu ve %54,3'ünün flört ederek evlendiği bulunmuştur. İstatistiksel analizler sonucunda, yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri ile evlilik yaşam ölçeği arasında anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Güvenli bağlanma tarzına sahip bireylerin evlilik doyumunun daha yüksek olduğu görülmüştür. Bilişsel esneklik envanteri alt boyutları ile evlilik yaşam ölçeği arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuş, örneğin alternatifler ile evlilik yaşam ölçeği arasında $r=0,845$ 'lik bir korelasyon tespit edilmiştir. Çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları, bilişsel esnekliğin evlilik doyumunu önemli ölçüde yordadığını ortaya koymuştur. Bu veriler, bilişsel esnekliğin ilişki doyumu üzerindeki istatistiksel etkilerini vurgulamaktadır.

Kurt (2019)'un araştırmasındaki bulgular, bilişsel esnekliğin ilişki doyumuna olan etkisini değerlendirmiştir. Buna göre, “bilişsel esneklik ile akılcı olmayan romantik ilişki inançları” arasında “negatif” bir ilişki tespit edilmiştir ($r = -.160$, $p < 0.01$). Bu bulgu, bilişsel esnekliği yüksek olan bireylerin “akılcı olmayan romantik ilişki inançlarına” daha az sahip oldukları ve dolayısıyla ilişki doyumlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Özellikle “sosyal zaman kullanımı alt boyutu” ile “bilişsel esneklik “arasında orta negatif yönde bir ilişki saptanmıştır. Sosyal zaman kullanımı ve

bilişsel esneklik arasında bulunan bu ilişki orta düzeyde anlamlıdır ($r = -.238$, $p < 0.01$). Doğrusal regresyon analizi sonuçları da “bilişsel esneklik değişkeninin duygusal tepkisellik” ($t = -9.24$, $p < 0.01$), “ben pozisyonu” ($t = 6.35$, $p < 0.05$) ve “başkalarına bağımlılık” ($t = -4.88$, $p < 0.05$) alt boyutlarını anlamlı şekilde yordadığını ortaya koymuştur. Bu bulgular, bilişsel esnekliğin ilişki doyumunu artırıcı bir rol oynayabileceğini desteklemektedir. Böylece, ilişkilerde esnek düşünme, duygusal tepki verme ve başkalarına bağımlılık gibi faktörlerin bilişsel esneklik üzerindeki etkisinin önemi vurgulanmaktadır.

Rıza (2016)’nın araştırmasından elde edilen istatistiksel verilere göre, evlilerin “psikolojik olarak iyi oluşları”, “evlilikten elde edilen doyum” ve “bilişsel duygu düzenleme stratejileri” arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Yürütülen çalışmadan elde edilen verilere göre, çeşitli demografik değişkenlerle ilişkili olarak analiz edilmiştir. Örneğin, “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği”nin alt boyutlarından biri olan “Özerklik” ile “Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği alt boyutu” “Pozitif Tekrar Odaklanma” arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r(198)=0,23$, $p<0,05$). Benzer şekilde, “Özerklik” ile “Plana Tekrar Odaklanma” arasında da “pozitif ve anlamlı” bir ilişki saptanmıştır ($r(198)=0,21$, $p<0,05$). Bulgular, özerklik arttıkça pozitif tekrar odaklanma ve plana tekrar odaklanmanın da arttığına işaret etmektedir. Öte yandan, “Özerklik” ile “Felaketleştirme” ve “Diğerlerini Suçlama” arasında “negatif yönlü ve anlamlı” ilişkiler tespit edilmiştir (sırasıyla $r(198)=-0,28$, $p<0,05$ ve $r(198)=-0,20$, $p<0,05$). Bu sonuçlar, özerklik arttıkça felaketleştirme ve diğerlerini suçlamanın da arttığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği”nin “Bireysel Gelişim” alt boyutu ile “Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği”nin “Kendini Suçlama” alt boyutu arasında “orta düzeyde ve negatif yönde” anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r(198)=-0,36$, $p<0,05$). Bu sonuç, bireysel gelişim düzeyi yükseldikçe kendini suçlama eğiliminin

azaldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, "Bireysel Gelişim" ile "Kabul Etme" arasında da "negatif yönlü ve anlamlı" bir ilişki bulunmuştur ($r(198)=-0,28, p<0,05$). Bu bulgu, bireysel gelişimin düzeyinin artmasıyla birlikte kabul etme düzeyinin de arttığını göstermektedir. Ayrıca, "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" alt boyutları ile "Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği" alt boyutları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Örneğin, "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" alt boyutu "Yaşam Amaçları" ile "Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği" alt boyutu "Felaketleştirme" arasında orta seviyede, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r(198)=-0,45, p<0,05$). Bu ilişki, yaşam amaçları arttıkça felaketleştirmenin de arttığını göstermektedir. Benzer şekilde, "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" alt boyutu "Öz Kabul" ile "Kendini Suçlama" arasında "orta seviyede, negatif yönlü" ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r(198)=-0,37, p<0,05$). Bu ilişki, öz kabul arttıkça kendini suçlamanın da arttığını göstermektedir.

Eşiyok (2016)'un araştırması sonucunda elde edilen bulgular, üniversitede öğrenim görmekte olan öğrencilerin cinsiyet farklılıkları ve bilişsel esneklik seviyelerine bağlı olarak romantik ilişki inançları alt ölçek puanlarında çeşitli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. İlk olarak, yapılan analizler sonucunda "bilişsel esneklik düzeylerine göre romantik ilişki inançları toplam puanları" arasında "anlamlı" bir fark tespit edilmiştir ($F(2, 629)=4.76, p<.01$). Bulgular ayrıca, cinsiyet faktörünün bu farklılıkta belirleyici olduğunu göstermiştir ($F(1, 629)=36.08, p<.01$). Üstelik, cinsiyet ve bilişsel esneklik düzeyi etkileşimi açısından da anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır ($F(2, 629)=5.24, p<.01$). Tukey LSD testi sonuçları, bilişsel esneklik düzeyi düşük olan erkekler ile orta ve yüksek düzeyde olan erkekler arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, bilişsel esneklik düzeyi orta olan erkekler ile yüksek düzeyde olan erkekler arasında da anlamlı bir fark belirlenmiştir. Ancak, bilişsel esneklik düzeyi düşük, orta ve

yüksek olan kadınlar arasında romantik ilişki inançları puanları açısından anlamlı bir fark saptanmamıştır. İkinci olarak, bilişsel esneklik düzeylerine bakıldığında "Aşk Bir Yol Bulur" (ABYB) alt ölçeğinden alınan puanlar arasında "anlamlı" fark tespit edilmiştir ($F(2, 629)=23, p<.01$). Bulgular, cinsiyetin ($F(1, 629)=8063, p<.01$) ve cinsiyet ile bilişsel esneklik düzeyi etkileşiminin ($F(2, 629)=8.29, p<.01$) bu farklılıkta belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Üçüncü olarak, "İlk ve Tek" (İVT) alt ölçeği puanları arasında bilişsel esneklik düzeyleri ve cinsiyet açısından anlamlı bir fark belirlenmemiştir ($F(2, 629)=0.919, p>.05$). Dördüncü olarak, "İlk Görüşte Aşk" (İGA) alt ölçeği puanlarında bilişsel esneklik düzeylerine göre anlamlı bir fark saptanmamıştır ($F(2, 629)=1.94, p>.05$), ancak cinsiyet açısından "anlamlı" bir fark bulunmuştur ($F(1, 629)=7.62, p<.05$). Son olarak, "İdealize Etme" (İD) alt ölçeği puanlarında bilişsel esneklik düzeyleri ve cinsiyet açısından anlamlı bir fark belirlenmiştir ($F(2, 629)=8.2, p<.01$; $F(1, 629)=12.7, p<.01$). Tukey LSD testi sonuçları, "düşük düzeyde bilişsel esnekliğe" sahip öğrenciler ile "orta ve yüksek düzeyde bilişsel esnekliğe" sahip öğrenciler arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Ancak, orta ve yüksek düzeyde bilişsel esnekliğe sahip öğrenciler arasında anlamlı bir fark belirlenmemiştir. Bu bulgular, bilişsel esneklik düzeyinin romantik ilişki inançlarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu ve bu ilişkide cinsiyetin de etkili olduğunu desteklemektedir.

Uysal Cantürk ve Tangül (2022:55)'ün araştırması kapsamında yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, "bilişsel esneklik toplam puanı" ile "romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançlardan sosyal zaman kullanımı toplam puanı" arasında "negatif yönlü, düşük derecede" istatistiksel olarak "anlamlı" bir ilişki olduğunu göstermiştir ($r=-0.15, p<0.05$). Benzer şekilde, "bilişsel esneklik toplam puanı" ile "cinsiyet farklılıkları toplam puanı" arasında da "negatif yönde, düşük derecede" istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki

olduğu bulunmuştur ($r=-0,14$; $p<0,05$). Ayrıca, “Akılcı Olmayan Romantik İlişki İnançları Ölçeği”nin alt boyutlarından birisi olan “Farklı Düşünmek alt boyutu”ndan alınan toplam puanı ile “Bilişsel Esneklik Ölçeği”nden alınan toplam puan arasında “negatif yönde, düşük derecede” istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r=-0,27$; $p<0,01$). Analiz sonuçlarına göre, “bilişsel esneklik toplam puanının” %2’sinin “sosyal zaman kullanımı puanları” tarafından açıklandığı ve %1’inin “cinsiyet farklılıkları puanları” tarafından açıklandığı görülmüştür. Öte yandan, “Akılcı Olmayan Romantik İlişki İnançları ölçeğine” ait diğer alt boyutlar ile “bilişsel esneklik” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. “Akılcı olmayan romantik ilişki inançlarından aşırı beklentiler, fiziksel yakınlık ve zihin okuma toplam puanları” ile “bilişsel esneklik toplam puanı” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Ayrıca, “sosyal zaman kullanımı toplam puan ortalamalarının” “cinsiyet değişkeni” açısından incelenmesi, kadınlar ve erkekler arasında “sosyal zaman kullanımı” yönünden anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir ($t(200)=-5,63$; $p<0,01$). Kadınların “sosyal zaman kullanımı toplam puan ortalaması” erkeklerinkinden daha düşük bulunmuştur. Son olarak, “bilişsel esneklik toplam puan ortalamalarının öğrencilerin sınıf düzeylerine göre incelenmesi” ile “sınıf düzeyi arttıkça bilişsel esneklik” toplam puan ortalamalarının arttığı gösterilmiştir ($F(4,199)=2,64$; $p<0,05$). Bu bulgular, bilişsel esnekliğin özellikle sosyal ilişkilerde ve cinsiyet farklılıklarında önemli bir rol oynadığını ve bu alanlarda cinsiyet ve sınıf düzeyi gibi faktörlerin de etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Şimşek (2021)’in araştırmasında bulgulara bakıldığında; bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri ile evlilik uyumu arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonucunda, bilişsel esneklik düzeyi ile evlilik uyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı ($r = 0,462$, $p = 0,013$) ve orta

düzeyle pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bu değeri, bilişsel esneklik düzeyinin artmasıyla evlilik uyumunun da arttığını göstermektedir. Ayrıca, yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, bireylerin affedicilik ve bilişsel esneklik düzeylerinin birlikte evlilik uyumunu yordadığı bulunmuştur ($F(2, X) = Y, p < 0,05$). Bu analizde, affedicilik düzeyindeki bir birimlik artışın evlilik uyumunu Z birim artırdığı ve bilişsel esneklik düzeyindeki bir birimlik artışın evlilik uyumunu W birim artırdığı belirlenmiştir ($\beta = X, p < 0,05$). Bu sonuçlar, bilişsel esneklik düzeyinin evlilik uyumunu etkilediğini ve bu etkinin affedicilik düzeyi ile benzer bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Daha ileri bir analizde, bilişsel esneklik düzeyinin evlilik uyumu üzerindeki etkisinin belirlenmesi için bir medyasyon analizi yapılmıştır. Bu analizde, bilişsel esneklik düzeyinin, affedicilik düzeyi ile evlilik uyumu arasındaki ilişkide kısmi bir aracı rol oynadığı tespit edilmiştir. Bu da bilişsel esneklik düzeyinin evlilik uyumunu etkileyen önemli bir aracı değişken olduğunu ortaya koymaktadır.

Tartışma

Bu çalışma kapsamında, çiftlerde bilişsel esneklik ile ilişki doymu arasındaki bağlantı incelenmiş ve elde edilen sonuçlar literatürdeki güncel bulgularla karşılaştırılmıştır. Genel olarak, literatür incelemeleri bilişsel esnekliğin ilişki doymunu pozitif yönde etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, araştırmamızda ulaşılan sonuçlarla da tutarlılık göstermektedir.

Nar ve arkadaşlarının (2022) araştırmasında, bilişsel esnekliğin ilişki doymunu yordayan anlamlı bir değişken olduğu ve bireylerin ilişki doymu puanlarının %16'sını açıkladığı belirlenmiştir. Benzer şekilde, Toksöz ve Kolburan (2018) da bilişsel esnekliğin evlilik yaşam doymunu öngören bir faktör olduğunu, özellikle güvenli

bağlanma ile birlikte ilişki doyumunu artırdığını vurgulamıştır. Bu sonuçlar, çalışmamızın bulgularıyla örtüşmektedir.

Çelik ve Buğa'nın (2022) çalışmasında ise bilişsel esneklik ile evlilikte öz yetkinlik arasında pozitif ancak düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu durum, bilişsel esnekliğin tek başına ilişki doyumunu belirleyici olmadığını, ancak diğer bireysel ve ilişkisel faktörlerle birlikte önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Benzer biçimde, İmamoğlu ve arkadaşlarının (2023) araştırmasında da sosyodemografik değişkenlerin bilişsel esneklik düzeyiyle ilişkili olabileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda, bireylerin yaş, eğitim düzeyi ve meslek gibi değişkenlerinin bilişsel esneklik üzerinde etkili olabileceği ve dolayısıyla ilişki doyumuna dolaylı yoldan yansıyabileceği söylenebilir.

Öte yandan, Kurt (2019) ile Uysal Cantürk ve Tangül'ün (2022) araştırmaları, bilişsel esnekliğin akılcı olmayan romantik ilişki inançlarını azalttığını göstermektedir. Bu bulgu, bilişsel esnekliği yüksek olan bireylerin ilişkilerde daha gerçekçi, uyumlu ve problem çözmeye odaklı tutumlar sergilediklerini düşündürmektedir. Dolayısıyla, bilişsel esneklik yalnızca doğrudan ilişki doyumunu artırmakla kalmayıp, aynı zamanda olumsuz inançları azaltarak da ilişkilerde koruyucu bir rol üstlenmektedir.

Şimşek'in (2021) bulguları ise, bilişsel esneklik ve affediciliğin birlikte evlilik uyumunu yordadığını ortaya koymuştur. Bu durum, bilişsel esnekliğin ilişkisel uyumda tek başına değil, duygusal ve kişilerarası becerilerle birlikte etkili olduğunu göstermektedir. Bu açıdan, çalışmamızın sonuçları da bilişsel esnekliğin ilişki doyumuna katkısının çok boyutlu olduğunu desteklemektedir.

Sonuç olarak, literatürdeki bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, bilişsel esneklik ilişkilerde uyum, çatışma çözümü, iletişim

becerileri ve duygusal bağın güçlenmesinde kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ancak, bu ilişkinin düzeyi ve niteliği sosyodemografik özellikler, kişilik faktörleri ve ilişkisel dinamikler tarafından da şekillenmektedir. Bu nedenle, gelecekte yapılacak çalışmalarda bilişsel esnekliğin ilişki doyumu üzerindeki etkisi daha geniş örneklem ve farklı değişkenlerle birlikte ele alınmalı; özellikle aracı ve düzenleyici değişkenlerin rolü incelenmelidir.

Sonuç

Bu derleme çalışmasında çiftlerin bilişsel esneklik düzeyi ve ilişki doyumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında bilişsel esnekliğin ilişki doyumunu pozitif yönde etkileyen faktörlerden bir tanesi olduğu görülmüştür.

Bilişsel esneklik, beklenmedik veya yeni durumlar karşısında esneklik ve adaptasyon yeteneğini ifade etmektedir. Romantik ilişkilerde karşılaşılan sorunlar da genellikle değişkenlik göstermektedir ve çözüm yolları da zamanla değişebilmektedir. Bu noktada, bilişsel esneklik, bireylerin bu sorunlara farklı açılardan bakabilme, esnek çözüm yolları üretebilme ve değişen durumlara uyum sağlayabilme becerisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi kriz anlarında çiftler duruma ne kadar yapıcı yaklaşırlarsa çözüme giden yol o kadar kolaylaşmaktadır. Burada tek bir doğrunun olmadığını fark edebilmek, yeni bir seçeneğe uyum sağlayabilmek gibi beceriler gündeme gelmektedir, bu becerilerin de bilişsel esneklik ile doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. Bilişsel esneklik, çiftler arasındaki çatışma, iletişim sorunları, uyumsuzluklar veya diğer ilişki zorluklarıyla başa çıkmak için gerekli olan becerileri içermektedir. İlişkilerde, çatışmalar veya anlaşmazlıklar genellikle her iki tarafın da farklı bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Bilişsel esneklik, bu farklı bakış açılarını kabul edebilme ve çatışmaları çözmek için esnek çözüm yolları bulabilme yeteneği sağlamaktadır.

Aynı zamanda, bilişsel esneklik, çiftlerin değişen koşullara uyum sağlamalarını ve ilişkilerini geliştirmek için yeni yollar keşfetmelerini sağlamaktadır.

Bilişsel esneklik ayrıca iletişim becerilerini de olumlu yönde etkilemektedir. İyi bir iletişim, çiftler arasındaki anlayışı artırmakta ve sorunların çözümüne yardımcı olmaktadır. Bilişsel esneklik, iletişimde açık olma, empati kurma ve etkili iletişim stratejileri geliştirme yeteneğini içermektedir. Bu da çiftlerin duygusal bağlarını güçlendirebilir ve ilişkilerini daha tatmin edici hale getirebilir.

Bilişsel esneklik, çiftlerin ilişkilerindeki başarı ve mutluluğu etkileyebilecek önemli bir faktördür. Bilişsel esneklik; çiftlerin zorluklarla başa çıkma becerilerini, karşılıklı istek ve ihtiyaçların giderilmesini, ortak etkinlik planlanabilmesini sağlar. Bu bilgiler doğrultusunda; bilişsel esnekliği yüksek bireylerin ilişki içerisindeki süreçleri de daha başarılı bir biçimde yöneteceği ve uyum sağlayacağı ön görülmektedir. Bahsedilen durumlardan bazıları şu şekildedir:

1. Bilişsel esneklik, çiftlerin zorluklarla başa çıkma becerilerini artırmakta ve olumsuz durumlarla daha sağlıklı bir şekilde baş etmelerine yardımcı olmaktadır. Bu da ilişkideki stresin azalmasına ve daha sağlıklı bir iletişim ortamının oluşmasına katkıda bulunmaktadır.
2. İlişkideki iki kişinin de farklı hayat rutinleri ve düzenleri olabilir, bu durumun birlikte sürdürecekleri ilişki içerisinde bir engel olarak algılanmaması; ortak bir hayat düzeni sağlanmasını ve karşılıklı uyum gösterilmesine yardımcı olacaktır. Bu da karşılıklı istek ve ihtiyaçların giderilmesini kolaylaştıracaktır.
3. Bilişsel esneklik kavramı açıklanırken sıklıkla kullanılan farklı perspektiflerden bakabilmek ve farklı alternatifleri

değerlendirebilmek de partnerlerin sağlıklı iletişim kurabilmeleri noktasında oldukça kıymetlidir. Karşıdaki kişiyi dinleyebilmek, fikirlerine saygı duyabilmek ve destekleyebilmek, gerektiğinde karşıdakinin çözüm yolunu tercih edebilmek ilişki doyumunu pozitif yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak, bilişsel esneklik, çiftlerin ilişki sorunlarıyla başa çıkma ve ilişkilerini geliştirme sürecinde önemli bir role sahiptir. Bilişsel esneklik becerilerini geliştirmek, çiftlerin daha sağlıklı, tatmin edici ve sürdürülebilir ilişkiler kurmalarına yardımcı olabilir. Bu nedenle, ilişki sorunlarının çözümünde bilişsel esneklik becerilerinin önemi vurgulanmalı ve çiftlere bu becerileri geliştirmeleri için destek sağlanmalıdır.

Öneriler

Bu derleme çalışması, bilişsel esnekliğin ilişkilerdeki önemini vurgulamakla birlikte, bu alanda daha fazla çalışma yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle ilişkilerle çalışan profesyoneller için bilişsel esneklik konusunda farkındalığın artırılması ve bu becerilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

İlk olarak; bilişsel esnekliğin ilişki doyumuna etkisini daha derinlemesine anlamak ve bu alanda daha fazla bilgi edinmek için nitel ve nicel araştırmaların yapılması gerekmektedir. Bu araştırmalar, bilişsel esnekliğin ilişki dinamiklerine nasıl etki ettiğini, hangi faktörlerle ilişkili olduğunu ve müdahalelerin ne tür sonuçlar doğurabileceğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.

İkinci olarak; aile danışmanları, psikologlar, terapistler, sosyal hizmet uzmanları ve benzeri profesyoneller, bireylerin ve çiftlerin ilişki sorunlarıyla başa çıkmalarına yardımcı olurken bilişsel esnekliği vurgulamalı ve bu yönde müdahalelerde bulunmalıdır. Bu profesyoneller, danışanlarına ilişki sorunlarını ele alırken farklı

bakış açılarına ve çözüm yollarına odaklanmaları konusunda rehberlik edebilirler. Bilişsel esneklik becerilerinin güçlendirilmesiyle birlikte, çiftlerin çatışmaları daha yapıcı bir şekilde ele almaları ve esnek çözüm yolları bulmaları teşvik edilebilir. Ayrıca, bu profesyoneller, danışanlarının iletişim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olurken bilişsel esnekliğin iletişim üzerindeki önemini vurgulamalıdır. İyi bir iletişim, ilişkilerde anlayışı artırır, çatışmaların çözümüne yardımcı olur ve ilişki doyumunu artırır. Bilişsel esneklik, iletişimde açık olma, empati kurma ve etkili iletişim stratejileri geliştirme gibi becerileri içerir. Bu profesyoneller ayrıca, bireylerin ve çiftlerin bilişsel esneklik becerilerini güçlendirmek için çeşitli yöntemler ve teknikler sunabilirler. Bunlar arasında mindfulness ve meditasyon uygulamaları, problem çözme egzersizleri, farkındalık artırıcı çalışmalar ve bilişsel davranışçı terapi gibi yaklaşımlar yer alabilir.

Sonuç olarak, bilişsel esnekliğin ilişkilerdeki rolüne dair farkındalığın artırılması ve bu alanda daha fazla araştırma yapılması, çiftlerin ilişki sorunlarıyla daha etkili bir şekilde başa çıkmalarına ve ilişkilerini daha sağlıklı bir şekilde sürdürmelerine katkı sağlayabilir. Bu nedenle, bilişsel esneklik üzerine odaklanan çalışmalara ve bilişsel esneklik becerilerini güçlendirmeye yönelik müdahalelere daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Bu şekilde, daha sağlıklı ve tatmin edici ilişkilerin oluşmasına katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Akçay, V. H. (2011). Pozitif psikolojik sermaye kavramı ve işletmelerde sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü sağlamadaki rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 73-98.
- Altuntas, I., Delibas, N., Doguc, D., Ozmen, S. ve Gultekin, F. (2003). Role of reactive oxygen species in organophosphate insecticide phosalone toxicity in erythrocytes in vitro. *Toxicology in vitro*, 17(2), 153-157.
- Aslan, Ş., ve Türk, F. (2022). Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Esneklik Kavramlarının Karşılaştırılması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 14(1), 119-130. <https://doi.org/10.18863/pgy.917360>
- Bedel, A., & Ulubey, E. (2015). Ergenlerde başa çıkma stratejilerini açıklamada bilişsel esnekliğin rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 291-300. <https://doi.org/10.17755/esosder.91623>
- Bilgin, M. (2009). Bilişsel Esnekliği Yordayan Bazı Değişkenler. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(3), 142-152.
- Brown, K. W., Ryan, R. M., & Creswell, J. D. (2012). Mindfulness: Theoretical foundations and evidence for its salutary effects. *Psychological inquiry*, 18(4), 211-237.
- Canas, J. J., Quesada, F. J., Antoli, A., & Fajardo, I. (2003). Cognitive flexibility and adaptability to environmental changes in dynamic complex problem-solving tasks. *Ergonomics*, 46(5), 482-501.
- Çelik, M. ve Buğa, A. (2022). Evli bireylerde bilişsel esneklik ve evlilik öz yetkinliği arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(13), 395-407. <https://doi.org/10.57135/jier.1192803>
- Çelikkaleli, Ö. (2014). Ergenlerde Bilişsel Esneklik ile Akademik, Sosyal ve Duygusal Yetkinlik İnançları Arasındaki İlişki. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 176(39), 347-354.
- Dennis, J. P., & Vander Wal, J. S. (2010). The Cognitive Flexibility Inventory: Instrument development and estimates of reliability and validity. *Cognitive Therapy and Research*, 34(3), 241-253. <https://doi.org/10.1007/s10608-009-9276-4>

Dinçsoy, B. (2021). Sosyal medya bağımlılığının romantik ilişkilerdeki güven duygusu ve ilişki doyumu açısından incelenmesi [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji Bilim Dalı].

Dunleavy, K. N., & Martin, M. M. (2006). A Convergent Validity Study of the Decision-Making Collaboration Scale. *North American Journal of Psychology*, 8(2), 339–344.

Gottman, J. M., & Notarius, C. I. (2000). Decade review: Observing marital interaction. *Journal of marriage and family*, 62(4), 927-947.

Hazan, C., & Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511.

Hendrick, S. S. (2016). *Yakın ilişkiler psikolojisi* (A. Dönmez & A. Büyüksahin, Çev.). Ankara, Türkiye: Nobel Yayınları.

İmamoğlu, G., Balakbabalar, A. P., ve Öztürk, O. (2023). Evlilik uyumuna bilişsel esnekliğin etkisi. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 27(4), 118-124.

Johnson, B. T. (2016). The relationship between cognitive flexibility, coping and symptomatology in psychotherapy (Doctoral dissertation). Milwaukee, Marquette University, 354.

Kalkan, M., ve Yalçın, İ. (2012). Evlilik Öncesi Dönem ve Romantik İlişkiler. İçinde: M. Kalkan ve Z. Hamamcı (Ed.), *Evlilik Öncesi Psikolojik Danışma*. Ankara: Anı Yayıncılık. 1-7.

Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, method, and research. *Psychological Bulletin*, 118(1), 3-34.

Kurt, A. A. (2019). Genç yetişkinlerde akılcı olmayan romantik ilişki inançları, bilişsel esneklik ve benliğin ayrımlaşması ilişkisinin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı]. Mersin.

Markman, H. J., Stanley, S. M., & Blumberg, S. L. (2010). Fighting for your marriage: Positive steps for preventing divorce and preserving a lasting love. John Wiley & Sons.

Nar, Ö. H., Topkaya, N., ve Şahin, E. (2022). Romantik İlişki Yaşayan Bireylerde İlişki Doyumunun Yordayıcıları: İlişkiye Özgü Akılcı Olmayan İnançlar ve Bilişsel Esneklik. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 5(1), 1-28.

Rıza, S. Ö. (2016). Evli bireylerin bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin psikolojik iyi oluşları ve evlilik doyumları ile ilişkisinin incelenmesi. Işık Üniversitesi.

Satıcı, B., ve Deniz, M. E. (2018). Cinsiyetin Romantik İlişki Doyumu Üzerindeki Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması. *İlköğretim Online*, 17, 1077-1095. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.419356>

Serpin Eşiyok, V. (2016). Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine ve bilişsel esneklik düzeylerine göre romantik ilişki inançlarının incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı]. Danışman: Doç. Dr. Binnaz Kıran Esen.

Smith, J. R., & Jones, A. B. (2019). The role of cognitive flexibility in relationship satisfaction. *Journal of Couples Therapy*, 25(2), 123-140.

Şimşek, M. (2021). Evlilik uyumunun yordayıcıları olarak affedicilik ve bilişsel esnekliğin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinlerarası Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı, Konya.

Thompson, J. A. (2005). Proactive Personality and Job Performance: A Social Capital Perspective. *Journal of Applied Psychology*, 90(5), 1011-1017. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.5.1011>

Toksöz, İ., ve Kolburan, Ş. G. (2018). Evli bireylerde bağlanma stilleri ve bilişsel esnekliğin ilişki doyumuna etkisi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 4(2), 17-34.

Tunç, E. (2015). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde yaşadıkları istismar ile ilişki doyumu, affetme ve kıskançlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.

Uysal Cantürk, P., ve Tangül, B. C. (2022). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilere yönelik akılcı olmayan inançlarının bilişsel esneklik düzeyleri açısından incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 55-67. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.922918>

PAZARLAMADA BİRLİKTE DEĞER YARATMANIN FARKLI KAVRAMSALLAŞTIRMALARI ÜZERİNE LİTERATÜR TARAMASI

Abdülkadir Şencan¹

Öz

Uzun yıllardır pazarlamanın ne olduğu ve ne olması gerektiği üzerine tartışmalar süregelmektedir. Farklı paradigma değişimleri neticesinde bugünkü haline gelen pazarlama yeni bir evrimin şafağındadır. Günümüzde pazarlamanın merkezinde bulunan değer ne olduğu, nasıl ve kim tarafından yaratıldığı hala tartışma konusudur. Bu çalışmanın amacı, pazarlamanın el ilgi çekici teorilerinden olan birlikte değer yaratma kavramını açıklamaya çalışmaktır. Yapılandırılmış bir metodoloji ile gerçekleştirilen bu çalışma, WOS, Scopus ve Google Scholar endekslerindeki hakemli dergilerde yayımlanmış makaleleri, konu hakkındaki kitapların tespiti ve gözden geçirilmesi, güvenilir kaynakların yayınladığı kılavuzların ve raporların belirlenmesini, seçilmesini ve analizini kapsamaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda ortaya üç farklı birlikte değer yaratma çerçevesi çıkmıştır. Bunlar hizmet baskın mantık çerçevesinde tanımlanmaya çalışılan sistem odaklı birlikte değer yaratma kavramı, tüketici odaklı birlikte değer yaratma kavramı ve firma, yönetim ve inovasyon odaklı birlikte değer yaratma kavramıdır. Bu üç farklı yaklaşım arasında nüanslar olsa da üçü de birlikte değer yaratmanın tüketicinin varlığı olmadan gerçekleşmeyeceği konusunda fikir birliğindedir. Yalnızca rekabet avantajı elde etmek isteyen firmaların değil tüketicilerin de birlikte değer yaratma istekliliğinde olduğu günümüzde yöneticilerin asıl değer yaratmanın tüketici olduğunu kabul ederek süreçleri buna göre tasarlamaları önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Birlikte Değer Yaratma, Hizmet Baskın Mantık, Pazarlama

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ekonomi ve Finans (İngilizce), İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Email: abdulkadir.sencan@kent.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7337-6218.

LITERATURE REVIEW ON DIFFERENT CONCEPTUALISATIONS OF VALUE CREATION IN MARKETING

Summary

Discussions about what marketing is and what it should be have been ongoing for many years. As a result of various paradigm shifts, marketing, which has evolved into its current form, is now at the dawn of a new evolution. The nature of the value at the core of marketing today, how it is created, and by whom, remains a subject of debate. The purpose of this study is to explain the concept of value co-creation, one of the most interesting marketing theories. This study, conducted using a structured methodology, includes the identification and review of articles published in peer-reviewed journals indexed by WOS, Scopus, and Google Scholar, the identification and review of books on the subject, and the identification, selection, and analysis of guides and reports published by reliable sources. As a result of the literature review, three different frameworks for value co-creation emerged. These are the system-oriented value co-creation concept defined within the service-dominant logic framework, the consumer-oriented value co-creation concept, and the firm, management, and innovation-oriented value co-creation concept. Although there are nuances between these three different approaches, all three agree that value co-creation cannot be achieved without the presence of the consumer. In today's world, where not only companies seeking a competitive advantage but also consumers are willing to co-create value, it is important for managers to acknowledge that the consumer is the true creator of value and design processes accordingly.

Keywords: Value Co-creation, Service Dominant Logic, Marketing

Giriş

Pazarlamanın dar bir alana sıkıştırılmaya çalışılması, sürekli limitlerinin belirlenme çabaları yoğun olarak eleştirilen bir konudur (Thomas, 2020). Bu eleştirileri haklı bularak bir paradigma önerisi olarak ortaya çıkan hizmet baskın mantık, pazarlama anlayışının hizmet merkezli olması gerektiğini öne sürer. Hizmet baskın mantıktaki hizmet bir sektörü tanımlamak için kullanılmaz. Pazarlamanın odağı olması gerekliliği üzerinde durulan hizmet mübadeledeki tarafların kaynak entegrasyonu olarak tanımlanır ve bu tarafları yalnızca müşteri-firma olarak sınırlamayıp ekosistem

içerisindeki tüm aktörleri taraflar içerisinde kabul eder (Vargo & Lusch, 2016).

Birlikte değer yaratma, hizmet baskın mantığının temel taşıdır (Lusch & Vargo, 2019). Bu bakış açısına göre pazarlamanın temelinde yatan şey de birlikte değer yaratmadır (Grönroos, 2012). Birlikte değer yaratma kavramının akademik çevrelerce önemi kabul edilmiş olmasına rağmen, pazarlama araştırmaları alanında bu kavramın tam potansiyeline ulaşamadığı ve görece geri planda kaldığı görülmektedir. (Yi & Gong, 2013). Özellikle de devletler üzerinde ağır bir yük olmaya başlayan sağlık hizmetleri (Joiner & Lusch., 2016) gibi sektörlere çare olabilecek birlikte değer yaratma üzerine dikkate değer çalışma eksikliği vardır (Barile, Saviano, & Polese, 2014).

Literatürde, birlikte değer yaratma kavramının kullanımı sırasında zaman zaman "birlikte üretme" gibi farklı, ancak ilişkili kavramlara atıfta bulunulduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, yalnızca "değer" kelimesinin kullanımının, kavramın özündeki "yaratma" olgusundan uzaklaşılmasına neden olduğu durumlar da mevcuttur. Bu durum, akademik çalışmalarda birlikte değer yaratma kavramına yönelik çeşitli ve bazen çelişkili kavramsallaştırmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, literatürde bu kavramın belirli ve tutarlı bir teorik çerçeveye oturtulması elzem hale gelmiştir. (Ramaswamy & Özcan, 2018).

Bu çalışmada amaç literatürdeki birlikte değer yaratma kavramına pazarlama açısından yaklaşarak kavramı belirli bir çerçeveye oturtmaktır. Bu sebeple literatür taranarak birlikte değer yaratmanın teorik çerçevesi belirlenmiş, literatürdeki farklı yaklaşımlar tespit edilmiş ve bu yaklaşımlar arasındaki nüanslara dikkat çekilmiştir. Özellikle Türkçe literatürdeki birlikte değer yaratma kavramı ile ilgili karmaşanın giderilmesi ve birlikte değer yaratma kavramının teorik çerçevesinin netleştirildiği bu çalışma ile Türkçe literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Araştırma Metodolojisi

Bu literatür taraması birlikte değer yaratma kavramının güncel teorik çerçevesinin belirlenmesi için yapılandırılmış bir metodoloji ile gerçekleştirilmiştir. Metodoloji, WOS, Scopus ve Google Scholar endekslerindeki hakemli dergilerde yayımlanmış makaleleri, konu hakkındaki kitapların tespiti ve gözden geçirilmesi, güvenilir kaynakların yayınladığı kılavuzların ve raporların belirlenmesini, seçilmesini ve analizini kapsamaktadır. Sistematiik literatür tarama yalnızca “value co-creation” terimi kullanılarak yapılmış ve 2000 – 2025 yılları arasında yayımlanmış teorik kaynaklar dahil edilmiştir. Teorinin temelleri oluşturan ve önemli olduğu düşünülen kaynaklar bu sınırlandırmanın dışında tutulmuştur. Manuel olarak ilgili kaynaklar ayıklanmış ve birlikte değer yaratmanın teorik sınırları güncel olarak netleştirilmeye çalışılmıştır.

Değer Yaratma

Amerikan Pazarlama Birliği (AMA, 2022) pazarlamayı; müşterilere, iş ortaklarına, topluma ve genel anlamda tüm paydaşlara yönelik değer tekliflerinin oluşturulması, iletilmesi ve bu değerlerin değişim süreçleri aracılığıyla sunulması faaliyeti olarak tanımlamaktadır. Bu değişim sürecinin temel amacı ise değer yaratmaktır (Vargo, Maglio, & Akaka, 2008).

Değer kavramı, ne olduğu, nasıl üretildiği ve nasıl ortaklaşa üretilbileceği bağlamında Aristoteles’ten bu yana tartışma konusu olmuştur (Gordon, 1964). Zira değerın tanımlanması ve ölçülmesi, doğası gereği önemli güçlükler barındırmaktadır (Grönroos, 2008). Bu zorluklara rağmen, akademik literatürde değerin esasen tüketici tarafından yaratıldığı yönünde geniş bir uzlaşa sağlanmış görülmektedir (Fleetwood, 1997).

Değerin yaratılma sürecinde tüketicinin münhasır rolü mü olduğu, yoksa tüketicinin kendi kaynaklarına ek olarak dış kaynaklardan da faydalanarak mı değer ürettiği sorunsalı, akademik literatürde hala net bir uzlaşuya ulaşamamış bir tartışma konusudur (Gummesson &

Gronroos, 2012). Bununla birlikte, geçen yıllar içerisinde değer kavramı kuramsal açıdan daha sağlam ve sistematik bir temele oturmaya başlamıştır.

Günümüzde birlikte değer yaratma (co-creation) yaklaşımı, geleneksel firma merkezli anlayışın aksine, tüketici odaklı bir perspektif ile ele alınmaktadır (Normann & Ramirez, 1993). 2000’li yıllardan itibaren akademik ilginin odağında yer alan birlikte değer yaratma kavramı (Cova, Dalli, & Zwick, 2011), başlangıçta teorik açıdan yetersiz açıklamalarla sınırlı kalmış olsa da (Prahalad & Ramaswamy, 2000), zamanla daha tutarlı bir kavramsal çerçeveye kavuşturulmuştur (Ramaswamy & Özcan, 2018).

Toplumun varlığı, hizmet sunumu aracılığıyla birlikte değer yaratma gerekliliğinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Platon, 2006, s. 54-60). Bu perspektiften ele alındığında, toplumun temel amacı, ortak değer üreteceği bir pazar yapısını desteklemek olarak yorumlanabilir. Diğer bir deyişle, pazarın da toplumsal faydayı sağlamak üzere işlediği düşünülebilir.

Pazarlama disiplini, geleneksel olarak pazarlama departmanının faaliyetlerinden ziyade, mübadele süreçleri aracılığıyla değer yaratma eylemiyle daha yakından ilişkilidir (Vargo & Lusch, 2017). Pazarlamaya hizmet perspektifinden yaklaşıldığında, değer yaratmanın temel bir bileşen olduğu açıkça görülmektedir (Grönroos, 2012).

Hizmet Baskın Mantık (HBM) yaklaşımının ana omurgasını oluşturan kavram da birlikte değer yaratmadır (Lusch & Vargo, 2019, s. 18). HBM, pazarlamayı etkileşimin merkezi bir rol oynadığı sosyal ve ekonomik bir süreç olarak konumlandırır (Lusch & Vargo, 2006). Bu bağlamda, değer yaratma kavramının, artık geçerliliğini yitirmiş olan katma değer kavramıyla karıştırılmaması gerektiği vurgulanmaktadır (Normann & Ramirez, 1993). HBM, pazarlama alanına, kurumsal düşünceden faydalanabilecek gerekli ve uygulanabilir bir teorik çerçeve sunar. Bu teorik çerçevenin tam

merkezinde ise birlikte değer yaratma ilkesi yer almaktadır (Vargo & Lusch, 2016).

Değer kavramı hem tanımlanması hem de ölçümlenmesi açısından literatürde önemli zorluklar barındıran karmaşık bir yapıya sahiptir (Grönroos, 2008). Ekonomik perspektiften incelendiğinde, değer iki temel boyutta ele alınabileceği görülmektedir: kullanım değeri ve mübadele değeri. Marx (2011) bu ayrımı, kullanım değerinin bireysel ihtiyaç ve isteklere referansla oluştuğunu, mübadele değerinin ise başkalarının kullanımıyla ortaya çıkan değere atıfta bulunduğunu belirtir.

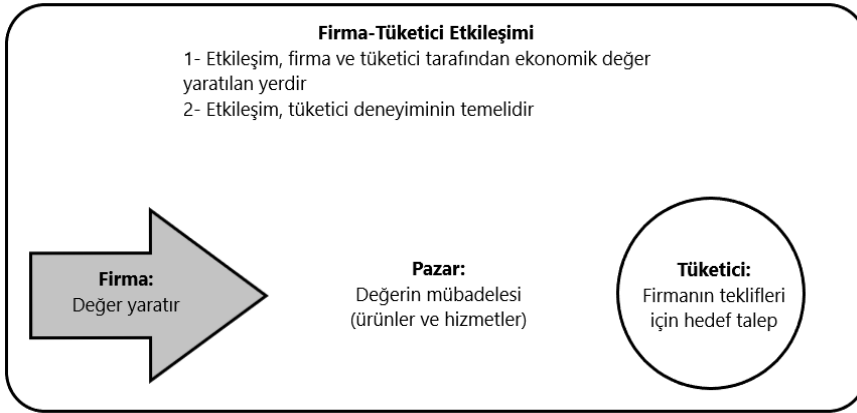
Değerin doğasına ilişkin tartışmaların kökeni, MÖ 4. yüzyılda yaşamış olan Aristoteles'e kadar uzanmaktadır (Vargo, Maglio, & Akaka, 2008). Aristoteles, değeri kullanım ve mübadele olarak ikiye ayıran ilk düşünürlerden biridir. Ona göre değer, öznel olarak elde edilen fayda neticesinde ortaya çıkar. Bu fayda, ürünler, hizmetler veya bireysel yetenekler aracılığıyla sağlanabilir. Aristoteles'in perspektifinden, mübadele değeri ancak kullanım değerinin bir sonucu olarak oluşabilir. Bu tarihsel arka plan, değer kavramının derinlemesine anlaşılması için önemli bir zemin sunmaktadır (Gordon, 1964).

Pazarlama disiplini, müşteri değerinin algısal boyutunu anlamaya yönelik yoğun bir çaba sarf etmiş olsa da, değer yaratma sürecine ilişkin ilgi görece sınırlı kalmıştır (Woodruff & Flint, 2015). Oysa daha önce yalnızca endüstriyel pazarlarda incelenen endüstriyel müşterilerin değer yaratma süreçlerine (Wikström, 1996) ek olarak, firmaların bireysel tüketicilerin değer yaratma süreçlerine de odaklanmaları mümkündür. Bu sayede firmalar, tüketicilerin satın alma ve tüketim süreçlerinde gerçekleştirdikleri eylemleri daha iyi anlayarak, stratejik avantaj elde etme, yenilik geliştirme ve kârlılığı maksimize etme gibi önemli fırsatlara ulaşabilirler (Prahalad & Ramaswamy, 2003).

Geleneksel Değer Yaratma Anlayışı

Geleneksel değer yaratma anlayışında süreç içerisinde müşteriler bulunmaz, değer kavramı firma merkezlidir ve yalnızca firma tarafından yaratılır. Porter'ın (1998) ortaya attığı değer zinciri konseptinde firma tekil olarak değer yaratır. Geleneksel üretim ve tüketim odaklı yaklaşımlar, firma ve müşteri arasında net sınırlar çizerken, pazarı da üretici ve tüketicinin mübadele amacıyla bir araya geldiği statik bir alan olarak tanımlar. Bu perspektiften bakıldığında, firmalar öncelikli olarak doğru müşteri segmentlerini hedeflemeye ve yönetmeye odaklanır. Bu doğrultuda, maddi kazanç sağlayacak ve mübadeleyi kolaylaştıracak değer teklifleri oluşturma çabası öne çıkar. Ancak bu anlayışın bir sonucu olarak, pazar genellikle yalnızca mübadelenin gerçekleştiği bir yer olarak konumlandırılırken, değer yaratma sürecinin kendisi bu alanın dışında kalmaktadır. (Pralhalad & Ramaswamy, 2004c)(Şekil 1).

Şekil 1: Geleneksel Değer Yaratma Sürecinde Pazar

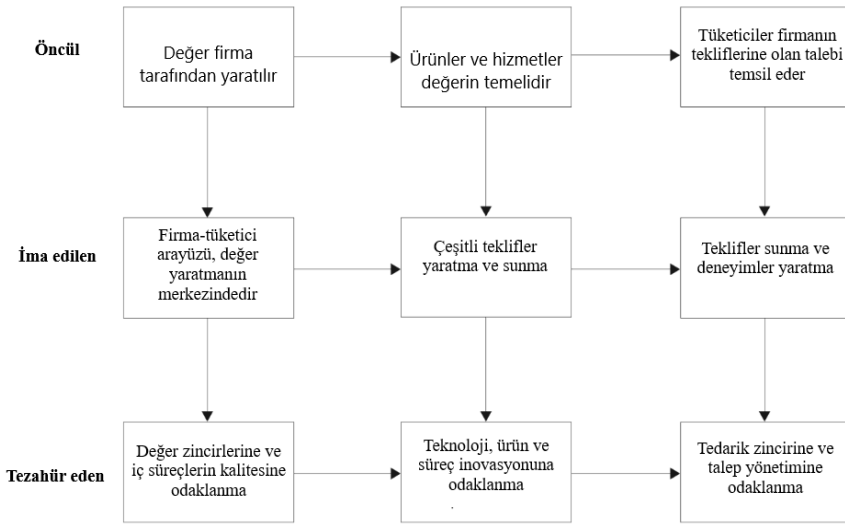
Pazar, değer yaratma sürecinden ayrıdır

Kaynak: Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2004). Co-creation experiences: The next practice in value creation. *Journal of interactive marketing*, 18(3), 5-14. s.7

Geleneksel değer yaratma sürecinde, firmanın kendisi temel öncül olarak kabul edilmektedir. Bu öncül, firmanın müşterilerle doğrudan etkileşim kurarak mübadele sürecini gerçekleştirmesi anlamına gelir. Bu anlayışın organizasyonel düzeydeki yansımaları,

yöneticilerin tedarik zinciri yönetimine attıkları öneme ve kurum içi süreçlerin kalitesini artırmaya yönelik çabalara odaklanmaları şeklinde kendini gösterir (Prahalad & Ramaswamy, 2004a)(Şekil 2).

Şekil 2: Geleneksel Değer Yaratma Süreci

Kaynak: Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2004). The future of competition: Co-creating unique value with customers. Harvard Business Press. s.13

Geleneksel değer yaratma paradigmasında, firmanın değeri tekil yaratıcı konumunda olduğu ve bu değeri müşteriye bir değer teklifi aracılığıyla sunduğu varsayılır. Bu yaklaşımda, müşterinin kendi başına değer yaratma kapasitesi veya geri bildirimleri yoluyla firmanın değer yaratma sürecine potansiyel katkısı büyük ölçüde göz ardı edilmektedir (Prahalad & Ramaswamy, 2004b).

Birlikte Değer Yaratma

Birlikte değer yaratma kavramının öncüleri olan Normann ve Ramirez (Michel, Vargo, & Lusch, 2008) öncü çalışmalarında müşteriyi pasif konumundan çıkartarak, değer yaratma sürecinde aktif role büründürmüşlerdir (Normann & Ramirez, 1993). Takip eden zamanda birlikte değer yaratma kavramını geliştiren ve akademik dünyanın birlikte değer yaratma kavramını ilgisinin artmasını sağlayan Prahalad ve Ramaswamy olmuştur (Cova, Dalli,

& Zwick, 2011). Günümüze kadar birlikte değer kavramı üzerine fazlaca çalışma yapılmış olsa da (Ramaswamy & Özcan, 2018) literatüre bakıldığında birlikte değer yaratma kavramı farklı disiplinlerde farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Pazarlama, yönetim, strateji, planlama, eğitim, psikoloji, aile çalışmaları, kurumlar, inovasyon, örgütler arası etkileşim gibi alanlar birlikte değer yaratmayı kendi çerçevelerinden tanımlamaya çalışmışlardır (Galvagno & Dalli, 2014). Birlikte değer yaratmaya deneyim ekonomisi ve pazarlama, kişilik ve motivasyon, tüketici kültürü teorisi, ilişkisel pazarlama, ağlar, sosyal mübadele gibi disiplinler arası çalışmalarda da rastlamak mümkündür (Ranjan & Read, 2016).

Pazarlama disiplininde birlikte değer yaratma kavramını üç farklı çerçeveden değerlendirilmektedir. Sistem, tüketici ve inovasyon odaklı bu yaklaşımlar arasında farklılıklar olsa da hepsi merkezine tüketiciyi alır (Prahalad & Ramaswamy, 2004a; Lusch & Vargo, 2015; Grönroos, 2016).

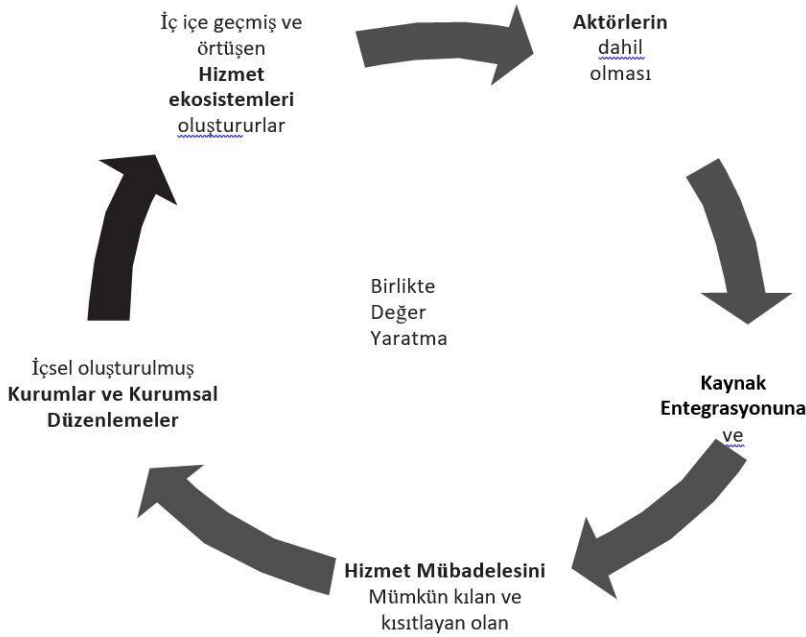
Sistem Odaklı Birlikte Değer Yaratma Kavramı

Hizmet baskın mantık birlikte değer yaratmaya sistemselsel olarak bakar (Lusch, Vargo, & Wessels, 2008, s. 8). Hizmet baskın mantığa göre değer, bir çıktı değil fenomenolojik bir sürecin sonucudur (Vargo & Lusch, 2017) ve her zaman tüketicinin de içinde bulunduğu ekosistem içerisinde birden çok aktör tarafından birlikte yaratılır (McColl-Kennedy, 2019, s. 59).

Sistem odaklı bu yaklaşımda hizmet için hizmetin mübadelesi vardır. Basitleştirmek gerekirse taraflardan biri olan firma bilgisi, ürününü yani kaynaklarını diğer tarafın hizmetine sunar. Diğer müşteri kendi kaynaklarıyla birlikte hizmet sunumunda bulunan firmanın da kaynaklarını entegre ederek değer yaratmış olur. Daha sonrasında geribildirimler aracılığı ile kendi kaynağını firmanın kullanımını sunar. Firma ürünlerini ve süreçlerini bu geribildirimlerden elde ettiği verilere göre revize ederek kendisi adına değer yaratır ve fayda sağlar (Vargo & Lusch, 2008). Bu döngü

ekosistem mantığında düşünüldüğünde aktörler yalnızca kendi kaynaklarını değil başkalarından da elde ettikleri kaynakları entegre ederek değer sağlar. Dolayısıyla sistem içindeki aktörler birlikte değer yaratmış olur (Arnould, Price, & Malshe, 2015). Doğrusal olmayan döngüsel olan birlikte değer yaratma süreci Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3: Sistemsel Birlikte Değer Yaratma Süreci

Kaynak: Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2016). Institutions and axioms: an extension and update of service-dominant logic. *Journal of the Academy of marketing Science*, 5-23. s.7

Sistem odaklı bu yaklaşımda hizmet için hizmetin mübadelesi vardır. Basitleştirmek gerekirse taraflardan biri olan firma bilgisi, ürününü yani kaynaklarını diğer tarafın hizmetine sunar. Diğer müşteri kendi kaynaklarıyla birlikte hizmet sunumunda bulunan firmanın da kaynaklarını entegre ederek değer yaratmış olur. Daha sonrasında geribildirimler aracılığı ile kendi kaynağını firmanın kullanımını sunar. Firma ürünlerini ve süreçlerini bu geribildirimlerden elde ettiği verilere göre revize ederek kendisi

adına değer yaratır ve fayda sağlar (Vargo & Lusch, 2008). Bu döngü ekosistem mantığında düşünüldüğünde aktörler yalnızca kendi kaynaklarını değil başkalarından da elde ettikleri kaynakları entegre ederek değer sağlar. Dolayısıyla sistem içindeki aktörler birlikte değer yaratmış olur (Arnould, Price, & Malshe, 2015). Doğrusal olmayan döngüsel olan birlikte değer yaratma süreci Şekil 3'te gösterilmiştir.

Aktörler, birlikte değer yaratarak iyi oluşlarını artırma gayesi ile birlikte değer yaratma süreçlerine dahil olurlar. Temel olarak sürece dahil olan bütün aktörlerin yaptığı şey kaynak entegrasyonudur. Bu argüman aktörleri aynı ya da eşdeğer görmek anlamına gelmemektedir. Değer yaratmayı sınırlandırmamak ve tarafların rollerinin ekosistem içerisinde belirlenmesidir (Vargo & Lusch, 2011). Bu hizmet ekosistemi, ontolojik olarak tek ve parçasız bir sistem değildir. Birden fazla katmana sahip, katmanların iç içe geçtiği ve bağlamsal olarak katmanlar arası aktörlerin geçişlerinin olabileceği bir ekosistemdir (Chandler & Vargo, 2011). İşte bu mantık çerçevesinde geleneksel pazarlamanın firma müşteri arasındaki mübadele sürecinden, ağ yapısı önermesiyle ayrışır (Achrol & Kotler, 2012). Burada bir farka dikkat çekilmektedir; ağ ve ekosistem kavramları her ne kadar literatürde birbiri yerine kullanılıyorsa da (Frow, McColl-Kennedy, & Payne, 2016) sistemsel birlikte değer yaratma ekosistem içinde gerçekleşir (Ostrom, Parasuraman, Bowen, Patricio, & Voss, 2015). Ağ, ekosistemin bir parçasıdır yani ekosistem ağı kapsar (Mele, Pels, & Storbacka, 2015). Sonuç olarak birlikte değer yaratma müşteri-firma odaklılıktan sıyrılarak sistem, ağ, paydaş, ekosistem odaklı hale gelir (Vargo & Lusch, 2016).

Tüketici Odaklı Birlikte Değer Yaratma Kavramı

Bazı akademik çevrelerde sistem odaklı birlikte değer yaratma kavramına karşı durmak yerine onun geliştirilmesi gerektiği üzerine bir anlayışın hâkim olduğu göze çarpmaktadır (Gummesson, 2019).

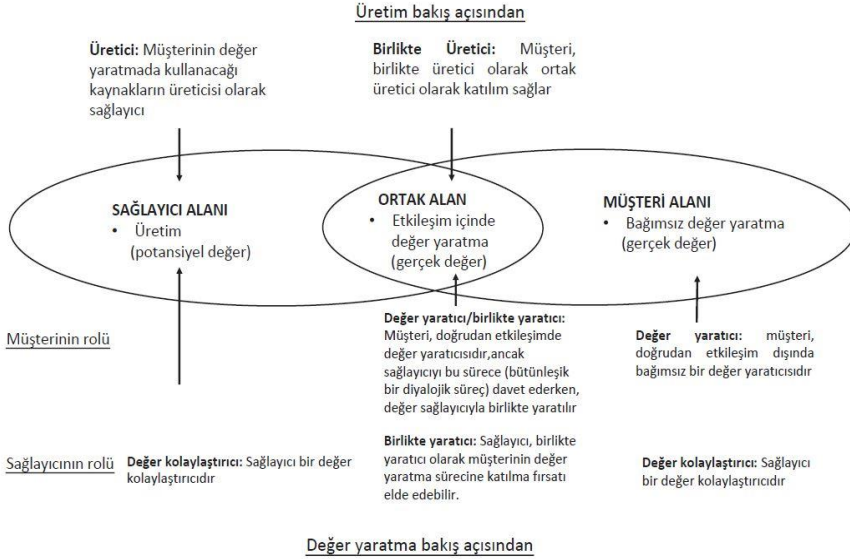
İskandinav ekolü ise sistemsel birlikte değer yaratma anlayışının çok genel tanımlamalarla aslında birlikte değer yaratmayı tanımlamaktan kaçındığını ve aktörlerin birlikte değer yaratma sürecindeki rollerinin belirsizliğini koruduğunu ileri sürmektedir (Grönroos & Ravald, 2011). İskandinav ekolünün bakış açısına göre değer yaratma tüketicinin inisiyatifindedir ve firma yalnızca değer yaratma sürecinin kolaylaştırıcısı olarak kaynaklarıyla yani hizmet teklifleri ile sürece dahil olabilir fakat literatürdeki genel algı firmanın birlikte değer yaratma zeminini hazırlayarak, birlikte değer yaratma sürecini yönetmesi gerektiği üzerinedir (Grönroos, 2011).

İskandinav ekolünün birlikte değer yaratma çerçevesinin benimsenmesinin firmalara en önemli katkısı, tüketici değer yaratma süreçlerini analiz ederek, hangi noktada bu sürece dahil olabileceklerini ve nasıl kolaylaştırıcı bir rol oynayacaklarını tespit edebilecek olmalarıdır (Grönroos, 2008). Firmalar tüketicinin kendi evrenindeki değer yaratma sürecine katılabilme şansını da ancak etkileşim ile elde edebilirler. Etkileşim ile firmanın süreçleri ve tüketicinin süreci arasında kesişme sağlanabilir (Ballantyne & Varey, 2015). Kesişmenin sağlanabilmesi için de dışarıya açık, ortak bir alanda buluşulmalıdır (Şekil 4). Kesişmenin sağlanamaması veya dışarıya kapalı olması durumunda birlikte değer yaratma şansı elde etmek mümkün değildir (Grönroos & Voima, 2013). Ayrıca ortak bir alanda etkileşim ile kesişme sağlansa bile birlikte değer yaratma için tarafların gönüllü olması da şarttır (Grönroos, 2021).

İskandinav ekolüne göre birlikte değer yaratabilmek için öncelikle anlayışın değişmesi gerekmektedir. Pazarlamanın ana amacının değer yaratıcıyı yani tüketiciyi değer yaratma süreçlerinde desteklemek olduğu benimsenmelidir. Tüketici firma olmadan değer yaratabilir ancak firma için tüketicinin yokluğunda bir değerden bahsetmek olanaksızdır (Grönroos, Strandvik, & Heinonen, 2015). Değer yaratma süreci üretimi de tüketim sonrasında bertarafı da kapsayan bir süreçtir (Echeverri & Skålén, 2011). Bu süreç boyunca

belirli noktalarda sürece dahil olarak birlikte değer yaratılabilir (Grönroos & Gummerus, 2014).

Şekil 4: Değer Yaratma Alanları ve Birlikte Değer Yaratma Alanı

Kaynak: Grönroos, C. (2021). Co- creation of Value in Service Marketing: An Approach Relevant to Managerial Decision Making. B. B. Schlegelmilch, & R. S. Winer içinde, The Routledge Companion to Strategic Marketing (s. 261-274). New York: Routledge s. 267

Firma, Yönetim ve İnovasyon Odaklı Birlikte Değer Yaratma Kavramı

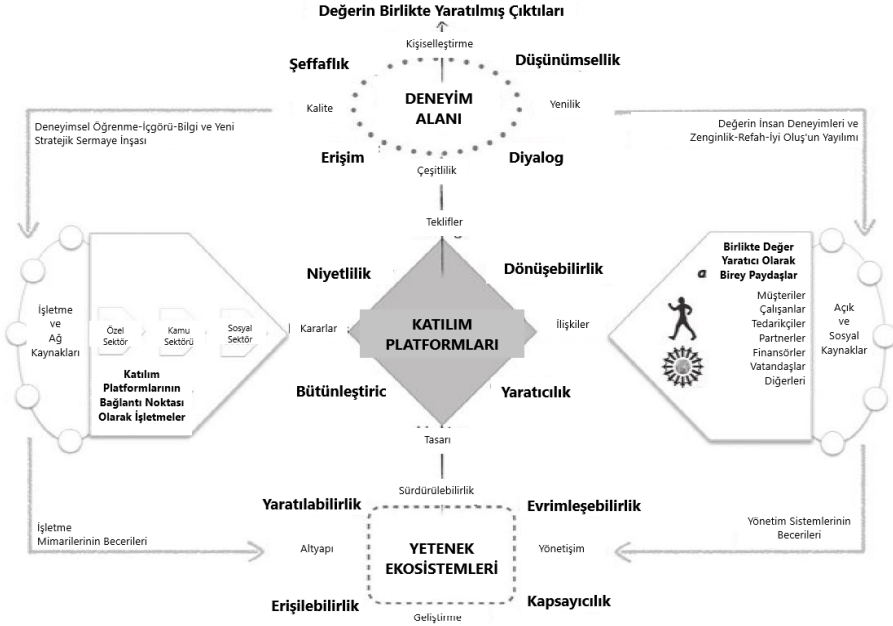
Bu bakış açısına göre sistem odaklı birlikte değer yaratma kavramına hizmetin bir fonksiyonu muamelesi yapıldığı için birlikte değer yaratmanın özünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Gelişen teknoloji ile müşteri ile etkileşime girme şansı artmıştır. Dolayısıyla müşteri yalnızca firmanın değer teklifinin hedefi olmaktan çıkıp inovasyon sürecinde yer alarak birlikte değer yaratma sürecinde aktif bir rol oynayabilir (Ramaswamy, 2011). Fakat bunun için sürecin tasarlanması gereklidir ve bu sürecin tasarlanmasındaki sorumluluk ve sürecin yönetiminin sorumluluğu firmaya aittir (Prahalad & Ramaswamy, 2004c).

Yöneticiler “teklifler, özellikler ve süreçler” yapısını bir kenara bırakarak “deneyimler ve etkileşimler” üzerine yoğunlaşmalıdırlar çünkü birlikte değer yaratma bazı aktörler için mecburiyet olabilir ancak tüketici için isteklilik halidir (Ramaswamy & Gouillart, 2010). Tüketicinin isteklilik hali, yaratılması gereken bir durum değildir çünkü günümüzde tüketiciler de değer yaratırken yalnız olmak istememektedirler. Gruplarla ve diğer tüketicilerle etkileşime girmek ve birlikte değer yaratma isteği içindedirler (Pralhalad & Ramaswamy, 2004b). Bu isteklerini yerine getirmek için de pasif tutumlarından vazgeçip aktif bir tutuma geçerek internetin de yardımıyla birlikte değer yaratmaya başlamışlardır (Ramaswamy & Ozcan, 2014).

Birlikte değer yaratma için gerekli ilk adım ortak bir alan, bir platform yaratmaktır çünkü etkileşimin gerçekleşeceği bir alan, bir platform gereklidir (Ramaswamy & Özcan, 2018). Yalnız etkileşimden kasıt bir ikili ilişkiden öte bağlamın da dahil olduğu sistemsel bir etkileşimdir (Gummesson & Mele, 2010). Birlikte değer yaratma, organizasyonların paydaşları olan bireylerle iş birliği içinde değer üretmesini temel alır. Bu anlayış, statik bir "kazan-kazan" durumunun ötesine geçerek, döngüsel doğası gereği "daha fazla kazan-daha fazla kazan" prensibinin hâkim olduğu dinamik bir yapıyı ifade eder. Birlikte değer yaratma, başlangıçtan sona kadar kesintisiz ve sürekli evrimleşen bir süreci temsil etmektedir (Pralhalad & Ramaswamy, 2004c). Bu süreç Şekil 5’te özetlenmiştir.

Bu sürecin gerçekleştirilmesi ve yönetilebilmesi için hem sürece dahil olan paydaşların kim olduğu veya olması gerektiğine karar verilmeli hem de aynı paydaşların yetkinlikleri ve yeterlilikleri değerlendirilmelidir (Ramaswamy & Ozcan, 2014). Bu paydaşlardan öncelikli değerlendirmeye tabi olacak olanlar elbette

Şekil 5: Değer Yaratmanın Birlikte Yaratma Paradigması

Kaynak: Ramaswamy, V., & Ozcan, K. (2014). The Co-Creation Paradigm. Stanford University Press.s. 29

firma ve müşteridir. Birlikte değer yaratma için etkileşime geçecek olan firma ve müşterinin deneyimi çok önemlidir. Bu deneyimin iyileştirilebilmesi için diyalog, erişim, şeffaflık ve risk değerlendirmesi unsurlarının kolaylaştırıcı gücünden faydalanmak gereklidir (Prahalad & Ramaswamy, 2004b).

DART modeli olarak da bilinen diyalog, erişim, şeffaflık ve risk değerlendirmesi yapı taşları etkileşimin gerçekleşmesini kolaylaştırabilir. Diyalog, müşteri ile birlikte öğrenme ve bilgi mübadelesi demektir. Erişim, firma ve müşterinin özeller dışındaki bilgilerine ve süreçlerine erişimini ifade eder. Şeffaflık, müşteriye süreçlerini açıkça yürüdüğüne ikna etmektir. Risk değerlendirmesi, müşterinin risk algısını düşürerek kendisini güvende hissetmesini sağlamaktır (Prahalad & Ramaswamy, 2004c).

Birlikte Değer Yaratma ile Karıştırılan Bazı Kavramlar

Literatürde birlikte değer yaratma kavramı yerine kullanılan ya da karıştırılan bazı kavramlar vardır. Bu kavramlar şüphesiz ki birlikte değer yaratmadan tamamen kopuk kavramlar değildir (Ranjan & Read, 2016).

"Engagement" kavramı, Türkçe'ye genellikle katılım veya etkileşim olarak çevrilmekle birlikte, psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi ve örgüt davranışı gibi çeşitli akademik disiplinlerde farklı bağlamlarda kullanılmaktadır. Pazarlama bilim alanında ise bu kavram, özellikle odak hizmet ilişkileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda "engagement," bir odak aracı veya nesneyle (örneğin bir marka) kurulan etkileşimli ve birlikte değer yaratıcı müşteri deneyimleri sonucunda ortaya çıkan psikolojik bir durumu ifade eder. Bu tanım, müşterinin pasif bir alıcı olmaktan çıkarak, birlikte değer yaratma sürecine aktif bir şekilde dahil olduğu ve bu etkileşimin sonucunda içsel bir durum deneyimlediği yönündeki modern pazarlama anlayışını yansıtır (Brodie, Hollebeek, Jurić, & Ilić, 2011).

Pazarlama literatüründe, müşteri katılımı davranışı (customer engagement behavior), müşterilerin mübadelenin gerçekleşmesi için gerekli olan temel kaynak katkısının ötesine geçen gönüllü kaynak katkısı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, birlikte üretme (coproduction) kavramı, müşterinin kendisi için üretilen tekliflere dahil olmasını ifade etse de müşteri katılımına kıyasla daha dar kapsamlı ve genellikle daha az gönüllülük içeren veya ek bir rol gerektirmeyen bir tanıma sahiptir. Öte yandan, müşteri katılımı (customer participation) terimi, mübadele odaklı olup yalnızca mübadele anındaki müşteri davranışlarıyla sınırlıyken, müşteri katılımı (customer engagement) kavramı daha geniş bir anlam taşır ve gönüllülük esasına dayanır (Jaakkola & Alexander, 2014).

Firmalar genellikle birlikte değer yaratma süreçleri için müşteri katılımını sağlamaya çalışsalar da Heinonen vd.'nin (2010)

vurguladığı gibi, asıl odaklanmaları gereken nokta müşterinin değer yaratma sürecine aktif olarak dahil olmasını sağlamaktır. Bu ayrım, firmaların müşteri ilişkileri stratejilerini tasarlarırken dikkate alması gereken kritik bir unsurdur.

Akademik literatürde yer alan müşteri gönüllü performansı (customer voluntary performance) (Bettencourt, 1997) ve müşteri vatandaşlık davranışı (customer citizenship behavior) (Yi & Gong, 2008) kavramları, temel olarak, firmanın hizmet kalitesini artırma hedefiyle müşterilere attığı rolleri ifade etmektedir. Bu perspektifte, müşteri, kendi inisiyatifi veya planları doğrultusunda değil, daha ziyade firmanın belirlediği çerçeve ve hedefler doğrultusunda firmaya katkıda bulunur. Bu durum, müşteri katılımının firma odaklı ve yönlendirilmiş bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Sonuç

Birlikte değer yaratma halen gelişme aşamasında bir teori olmakla beraber pazarlamanın geleceğini şekillendirecek önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Aşırı keskin çizgiler çizilerek sınırlandırıldığı sebebiyle eleştirilen klasik pazarlamadaki (Thomas, 2020) paradigma değişiminin en güçlü seçeneklerinden olan hizmet baskın mantığının da merkezinde de bulunması bu argümanı güçlendirmektedir çünkü pazarlama değer odaklı hale gelmek zorundadır (Sheth & Uslay, 2007) ancak değer ne olduğu, nasıl yaratıldığı, hangi süreçler sonucunda ortaya çıktığı ve yalnızca tüketici tarafından mı yoksa kolektif bir eforla birlikte mi yaratıldığı konusunda henüz net bir görüş birliğine varılmamıştır.

Literatüre bakıldığında 3 farklı görüş çevresinde birlikte değer yaratma tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bunlardan ilki hizmet baskın mantığının sistemsel yapısı çerçevesinde tanımlanan birlikte değer yaratma kavramıdır. Hizmet baskın mantık altındaki birlikte değer yaratma kavramı çok geniş bir tanımlamayla açıklanmaya çalışılsa da aslında anlatılmak istenen bir değer yalnız yaratılamayacağı ve

elde edilen değerin yalnızca birey için değer değil aynı zamanda toplum için değer ifade ettiğidir çünkü toplumun iyi oluşu bireyin iyi oluşuyla ilişkilidir (Frow, McColl-Kennedy, & Payne, 2016). Sürdürülebilirlik için sistemin birlikte değer yaratması gereklidir.

Hizmet baskında mantığın sistem temelli birlikte değer yaratma anlayışını fazla yüzeysel bularak eleştiren İskandinav ekolü en küçük birime ve değerin asıl yaratıcısı olan tüketiciye odaklanır. Pazarlamadaki İskandinav ekolü değerin yaratanın yalnızca tüketici olduğunu, sistem içerisindeki diğer aktörler olmadan da yalnızca kendi kaynakları ile değer yaratabileceğini, firmaların yalnızca tüketicinin değer yaratma sürecine kolaylaştırıcı hizmetler ile dahil olarak birlikte değer yaratma şansı elde edebileceğini belirtir. Daha mikro bir bakış açısındaki bu mantık aslında pratikte birlikte nasıl değer yaratılabileceğini daha net bir teori ile açıklamaktadır.

Firma, yönetim ve inovasyon odaklı birlikte değer yaratma kavramı aslında birlikte değer yaratma kavramını açıklamak yerine nasıl birlikte değer yaratılabileceğinin pratiğini anlatma girişimidir. Birlikte değer yaratmanın kendiliğinden olamayacağını, bir yönetici tarafından sürecin hazırlanması ve uygulanması gerektiğini ifade eder. Bunun için de olmazsa olmazın tarafların buluşacağı bir zemin yani platform olduğunu söyler. Özellikle günümüz dünyasının dijital olanakları bu tarz platformları yaratmada yöneticilerin işini oldukça kolaylaştırmaktadır. Etkin yönetilen bir platformda tarafların nasıl birlikte değer yaratma şansı elde edebileceği firma, yönetim ve inovasyon odaklı birlikte değer yaratma kavramının asıl açıklamaya çalıştığı pratiktir.

Her ne kadar farklı şekillerde birlikte değer yaratma açıklanmaya çalışılsa da yöneticilerin anlaması gereken ilk olgu değerin tüketici olmadan yaratılamayacağıdır. Firmanın etkinliği için yapılan çalışmaların tüketicinin değer yaratma sürecine entegrasyon için yapılması gerektiği unutulmamalıdır. Tüketiciler pasif hallerini bırakarak daha önce hiç olmadığı kadar aktif hale geçmişler ve

firmayla birlikte değer yaratmaya istekli durumdadırlar. Yöneticilerin bu şansı değerlendirmesi ve önümüzdeki süreçte yeni değerleri tüketicileri ile birlikte değer yaratmaları rekabet avantajlarını önemli ölçüde artıracaktır.

Kaynakça

Achrol, R. S., & Kotler, P. (2012). Frontiers of the marketing paradigm in the third millennium. *Journal of Academy of Marketing Science* , 35-52.

AMA. (2022, 07 07). *American Marketing Association*.
<https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/> adresinden alındı

Arnould, E. J., Price, L. L., & Malshe, A. (2015). Toward a Cultural Resource-Based Theory of The Customer. R. F. Lusch, & S. L. Vargo içinde, *The service-dominant logic of marketing: Dialog, debate, and directions* (s. 91-104). New York: Routledge.

Ballantyne, D., & Varey, R. J. (2015). ntroducing a dialogicalorientation to the service-dominant logic of marketing. R. F. Lusch, & S. L. Vargo içinde, *The service-dominant logic of marketing: Dialog, debate, and directions* (s. 224-235). New York: Routledge.

Barile, S., Saviano, M., & Polese, F. (2014). Information asymmetry and co-creation in health care services. *Australasian Marketing Journal* , 205-217.

Bettencourt, L. A. (1997). Customer Voluntary Performance: Customers as Partners in Service Delivery. *Journal of Retailing*, 383-406.

Brodie, R. J., Hollebeek, L. D., Jurić, B., & Ilić, A. (2011). Customer Engagement: Conceptual Domain, Fundamental Propositions, and Implications for Research. *Journal of Service Research*, 252-271.

Chandler, J. D., & Vargo, S. L. (2011). Contextualization and value-in-context: How context frames exchange. *Marketing Theory* 11, 35-49.

Cova, B., Dalli, D., & Zwick, D. (2011). Critical perspectiveson consumers' role as'producers': Broadeningthe debate on valueco-creation in marketingprocesses. *Marketing Theory*, 231-241.

Echeverri, P., & Skålén, P. (2011). Co-creation and co-destruction: A practice-theory based study of interactive value formation. *Marketing theory*, 351-373.

Fleetwood, S. (1997). Aristotle in the 21st Century. *Cambridge Journal of Economics*, 729 - 744.

Frow, P., McColl-Kennedy, J. R., & Payne, A. (2016). Co-creation practices: Their role in shaping a health care ecosystem. *Industrial Marketing Management* , 24-39.

Galvagno, M., & Dalli, D. (2014). Theory of value co-creation: a systematic literature review. *Managing service quality*, 643-683.

Gordon, B. J. (1964). ARISTOTLE AND THE DEVELOPMENT OF VALUE THEORY. *Quarterly Journal of Economics*, 115-128.

Grönroos, C. (2008). Service logic revisited: who creates value? And who co-creates? *European Business Review*, 298 - 314.

Grönroos, C. (2011). Value Co-creation in Service Logic: A Critical Analysis. *Marketing Theory*, 279-301.

Grönroos, C. (2012). Conceptualising value co-creation: A journey to the 1970s and back to the future. *Journal of Marketing Management*, 1520-1534.

Grönroos, C. (2016). *Service Management and Marketing: Managing the Service Profit Logic, 4th Edition*. Wiley.

Grönroos, C. (2021). Co- creation of Value in Service Marketing: An Approach Relevant to Managerial Decision Making. B. B. Schlegelmilch, & R. S. Winer içinde, *The Routledge Companion to Strategic Marketing* (s. 261-274). New York: Routledge.

Grönroos, C., & Gummerus, J. (2014). The service revolution and its marketing implications: servicelogic vs service-dominant logic. *Managing Service Quality*, 206-229.

Grönroos, C., & Ravald, A. (2011). Service as business logic: implications for value creation and marketing. *Journal of Service Management*, 5-22.

Grönroos, C., & Voima, P. (2013). Critical service logic: Making sense of value creation and co-creation. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 41, 133-150.

Grönroos, C., Strandvik, T., & Heinonen, K. (2015). VALUE CO-CREATION: CRITICAL REFLECTIONS. J. Gummerus, & C. v. Koskull içinde, *THE NORDIC SCHOOL – SERVICE MARKETING AND MANAGEMENT FOR THE FUTURE* (s. 69-81). Helsinki: Hanken School of Economics.

Gummesson, E. (2019). Toward a Grand View of Service: The role of Service-Dominant Logic. S. L. Vargo, & R. F. Lusch içinde, *The SAGE Handbook of Service Dominant Logic* (s. 701-719). London: SAGE.

Gummesson, E., & Gronroos, C. (2012). The emergence of the new servicemarketing: Nordic School perspectives. *Journal of Service Management*, 479-497.

Gummesson, E., & Mele, C. (2010). Marketing as Value Co-creation Through Network Interaction and Resource Integration. *Journal of Business Market Management* , 181-190.

Heinonen, K., Strandvik, T., Mickelsson, K.-J., Edvardsson, B., Sundström, E., & Andersson, P. (2010). A customer-dominant logic of service. *Journal of Service Management*, 531-548.

Jaakkola, E., & Alexander, M. (2014). The Role of Customer Engagement Behavior in Value Co-Creation: A Service System Perspective. *Journal of Service Research*, 247-354.

Joiner, K. A., & Lusch, R. F. (2016). Evolving to a new service-dominant logic for health care. *Innovation and Entrepreneurship in Health*, 25-33.

Lusch, R. F., & Vargo, S. L. (2006). Service-Dominant Logic: Reactions, Reflections and refinements. *Marketing Theory*, 281-288.

Lusch, R. F., & Vargo, S. L. (2015). *The Service Dominant Logic of Marketing: Dialog, Debate and Directions*. New York: Routledge.

Lusch, R. F., & Vargo, S. L. (2019). An Overview of Service-Dominant Logic. S. L. Vargo, & R. F. Lusch içinde, *The Sage Handbook of Service-Dominant Logic* (s. 3-21). California: SAGE.

Lusch, R. F., Vargo, S. L., & Wessels, G. (2008). Toward a conceptual foundation for service science: Contributions from service-dominant logic. *IBM systems journal*, 5-14.

Marx, K. (2011). *Kapital*. İstanbul: Yordam Kitap.

McColl-Kennedy, J. R. (2019). Value Cocreation. S. L. Vargo, & R. F. Lusch içinde, *The SAGE Handbook of Service Dominant Logic* (s. 59-61). California: SAGE.

Mele, C., Pels, J., & Storbacka, K. (2015). A holistic market conceptualization. *Journal of the Academy of Marketing Science* , 100-114.

Michel, S., Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2008). Reconfiguration of the conceptual landscape: a tribute to the service logic of Richard Normann. *Journal of Academy of Marketing Science*, 152-155.

Normann, R., & Ramirez, R. (1993). From value chain to value constellation: Designing interactive strategy. *Harvard Business Review*, 65-77.

Ostrom, A. L., Parasuraman, A., Bowen, D. E., Patricio, L., & Voss, C. A. (2015). Service Research Priorities in a Rapidly Changing Context. *Journal of Service Research*, 127-159.

Platon. (2006). *Devlet*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Porter, M. E. (1998). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: The Free Press.

Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2000). Co-opting customer competence. *Harvard business review*, 79-90.

Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2003). The new frontier of experience innovation. *MIT Sloan management review*, 12-18.

Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2004a). *The Future of Competition: Co-Creating Unique Value With Customers*. Boston: Harvard Business School Press.

Prahalad, C., & Ramaswamy, V. (2004b). Co-creating unique value with customers. *Strategy & Leadership*, 4-9.

Prahalad, C., & Ramaswamy, V. (2004c). Co-creation experiences: The next practice in value creation. *Journal of Interactive Marketing*, 5-14.

Ramaswamy, V., & Gouillart, F. J. (2010). *The Power of Co-Creation: Build It with Them to Boost Growth, Productivity, and Profits*. New York: Free Press.

Ramaswamy, V., & Ozcan, K. (2014). *The Co-Creation Paradigm*. Stanford: Stanford University Press.

Ramaswamy, V., & Özcan, K. (2018). What is Co-Creation? An Interactional Creation Framework and Its Implications for Value Creation. *Journal of Business Research*, 196-205.

Ranjan, K. R., & Read, S. (2016). Value co-creation: concept and measurement. *Journal of the academy of marketing science*, 290-315.

Sheth, J. N., & Uslay, C. (2007). Implications of the Revised Definition of Marketing: From Exchange to Value Creation. *Journal of Public Policy and Marketing*, 302-307.

Thomas, J. (2020). Marketing Concept: Examining AMA Definitions, Evolution, Influence. *Seventeenth AIMS International Conference on Management* (s. 957-964). Kozhikode, Kerala, India: AIMS International.

Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2008). Service-dominant logic: continuing the evolution. *Journal of the Academy of marketing Science*, 1-10.

Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2011). It's all B2B...and beyond: Toward a Systems Perspective of The Market. *Industrial Marketing Management*, 181-187.

Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2016). Institutions and axioms: an extension and update of service-dominant logic. *Journal of the Academy of marketing Science*, 5-23.

Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2017). Service Dominant Logic 2025. *International Journal of Research in Marketing*, 46-67.

Vargo, S., Maglio, P., & Akaka, M. A. (2008). On value and value creation: a service systems and service logic perspective. *European Management Journal*, 145 - 152.

Wikström, S. (1996). Value creation by company-consumer interaction. *Journal of marketing management* , 359-374.

Woodruff, R. B., & Flint, D. J. (2015). MARKETING'S SERVICE-DOMINANT LOGIC AND CUSTOMER VALUE. R. F. Lusch, & S. L. Vargo içinde, *The Service Dominant Logic of Marketing; Dialog, Debate and Directions* (s. 183-195). New York: Routledge.

Yi, Y., & Gong, T. (2008). The effects of customer justice perception and affect on customer citizenship behavior and customer dysfunctional behavior. *Industrial Marketing Management*, 767-783.

Yi, Y., & Gong, T. (2013). Customer value co-creation behavior: Scale development and validation. *Journal of Business research*, 1279-1284.

ÇEVRESEL TUTUMLARDA İDEOLOJİ ETKİSİ: SAĞ KANAT YETKECİLİK, SOSYAL BASKINLIK VE SİSTEMİ MEŞRULAŞTIRMA PERSPEKTİFİNDEN İNCELEME

Oğuzcan Süslü¹, Aylin Uysal², Mehmet Mustafa Düdükçü³, Selver Özgür⁴

Öz

Bu derleme çalışması, bireylerin çevresel tutumlarını şekillendiren ideolojik eğilimleri; sağ kanat yetkecilik (SKY), sosyal baskınlık yönelimi (SBY) ve sistemi meşrulaştırma kuramı çerçevesinde ele almaktadır. SKY, bireylerin otoriteye bağlılık, geleneksel değerlere sıkı tutunma ve farklı gruplara karşı tehdit algısı üzerinden şekillenen bir yönelimdir. Bu özellikler, çevre sorunlarına karşı kayıtsızlık ve çevreci politikalara dirençle ilişkilendirilmektedir. SBY ise toplumsal eşitsizlikleri doğal gören ve hiyerarşiyi destekleyen bireylerin çevreye karşı duyarsızlık geliştirebildiğini ortaya koyar. Bu bireyler, doğa üzerinde üstünlük kurma eğiliminde olup çevreci değerlere öncelik vermezler. Sistemi meşrulaştırma kuramı ise bireylerin mevcut sosyal ve ekonomik düzeni sorgulamak yerine savunmaya yatkın olduklarını ileri sürer. Çevre sorunlarının çoğu, yapısal değişiklik gerektirdiğinden, sistem meşrulaştırıcı bireyler bu tehditleri inkâr etme ya da küçümseme eğilimi gösterebilir. Çalışma genel olarak, çevresel duyarlılığın yalnızca bilgi düzeyiyle değil, ideolojik tutumlarla da şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, çevre politikalarının daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için, bu tür psikolojik eğilimlerin dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Sosyal Baskınlık Yönelimi, Yetkecilik, Sistemi Meşrulaştırma, Çevrecilik.

¹Pamukkale Üniversitesi Psikoloji Bölümü Lisans Mezunu, E-mail: susluoguz45@gmail.com,

ORCID: 0009-0003-5282-1759

²Pamukkale Üniversitesi Psikoloji Bölümü Lisans Mezunu, E-mail: aylinu339@gmail.com,

ORCID: 0009-0001-4925-4330

³Pamukkale Üniversitesi Psikoloji Bölümü Lisans Öğrencisi, E-mail: mehmetmddkc20@gmail.com, ORCID: 0009-0009-1319-8486

⁴Dr. Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğretim Elemanı, E-mail: sozgur@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8739-7164

**THE ROLE OF IDEOLOGY IN ENVIRONMENTAL
ATTITUDES: AN ANALYSIS FROM THE
PERSPECTIVES OF RIGHT-WING
AUTHORITARIANISM, SOCIAL DOMINANCE
ORIENTATION, AND SYSTEM
JUSTIFICATION THEORY**

Abstract

This review study examines the ideological orientations shaping individuals' environmental attitudes within the frameworks of Right-Wing Authoritarianism (RWA), Social Dominance Orientation (SDO), and System Justification Theory (SJT). RWA is characterized by strong obedience to authority, adherence to traditional values, and a perception of outgroups as threats. These tendencies are associated with indifference to environmental problems and resistance to ecological policies. SDO reflects individuals' support for social hierarchies and belief in group-based inequality, which may lead to a lack of concern for environmental issues. Such individuals tend to prioritize human dominance over nature and often disregard ecological values. System Justification Theory posits that people are inclined to defend and legitimize existing social and economic systems rather than question them. Since most environmental problems require structural change, individuals high in system justification may tend to deny or downplay ecological threats. Overall, the study emphasizes that environmental concern is shaped not only by knowledge or awareness but also by ideological beliefs. In this context, it is concluded that environmental policies will be more effective if they also address the underlying psychological and ideological tendencies that influence individual and societal responses to environmental challenges.

Keywords: Social Dominance Orientation, Authoritarianism, System Justification, Environmentalism.

Giriş

Çevreci tutumlar, bireysel özellikler ve bilgi birikimi yanı sıra ideolojik tutumlarla da ilişkilidir. Bu derleme makalede, çevreci tutumlarda ideoloji etkisi; sağ kanat yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma kavramları ele alınarak incelenecektir.

Sağ Kanat Yetkecilik

Yetkecilik Kavramı Kuramsal Çerçeve

Yetkecilik, bireyin güçlü bir otoriteye mutlak itaat göstermesi, toplumsal düzenin sıkı kurallarla korunmasını savunması ve bu düzene karşı gelenlere karşı düşmanca tutumlar sergilemesi olarak tanımlanır. Psikolojik, sosyolojik ve siyasal boyutlarıyla ele alınan bu kavram, özellikle bireylerin otorite karşısındaki konumlarını, birey-toplum ilişkilerini ve sosyal normlara uyum düzeylerini anlamada önemli bir yer tutar. II. Dünya Savaşı sonrasında faşist rejimlerin etkisiyle, yetkecilik kavramı sosyal psikolojide dikkat çekmeye başlamıştır. Adorno ve arkadaşları tarafından geliştirilen “Otoriter Kişilik Kuramı”, yetkeciliği bireysel düzeyde ele alan ilk sistematik yaklaşımlardan biridir (Adorno vd., 1950). Adorno’ya göre otoriter kişiliğe sahip olan bireyler, otoriteye sorgusuz bağlılık, güçsüz ya da azınlık gruplara karşı düşmanlık eğilimi sergiler. Gelenek, otorite ve toplumsal düzen bu kişilik yapısında ön plandayken; özgürlük, eşitlik ve eleştirel düşünce geri planda kalmaktadır.

Adorno ve arkadaşları, otoriter kişilik yapısını daha iyi tespit etmek amacıyla geliştirdikleri F (Faşizm) Ölçeği ile bireylerdeki otoriter eğilimleri çok boyutlu biçimde ele almışlardır. Duckitt’in (2015: 255–261) de bahsettiği gibi, dokuz boyuttan oluşan bu ölçek hem önyargıya yatkınlığı hem de kişilik özelliklerini değerlendirmektedir. Ölçeğin beş boyutu doğrudan önyargı ile

ilişkilidir: *Geleneksellik*, bireyin geleneksel orta sınıf değerlerine sıkı bağlılığını; *yetkeci boyun eğme*, ahlaki otoritelere karşı koşulsuz itaati; *yetkeci saldırganlık*, geleneksel değerlere uymayanlara yönelik cezalandırıcı tutumları; *kalıp yargı*, sabit kategorilerle düşünme eğilimini; *yansıtma* ise bireyin kendi olumsuz özelliklerini dış gruplara atfetme eğilimini ifade etmektedir. Diğer dört boyut ise bireysel kişilik yapısıyla ilgilidir. *Duygusal kapalılık*, öznellik ve hayal gücüne karşı mesafeli olmayı; *güç ve sertlik*, iktidar ve hiyerarşiye yönelik ilgiyi; *yıkıcılık ve inançsızlık*, genellenmiş düşmanlık ve insanlara güvenmeme eğilimini; *cinsellik* ise özellikle geleneksel olmayan cinsel pratiklere karşı aşırı ilgi ya da olumsuz tepkiyi kapsamaktadır. Bu çok boyutlu yapı, yalnızca bireyin otoriteyle ilişkisini değil, aynı zamanda sosyal farklılıklara ve dış gruplara karşı geliştirdiği tutumları da anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır (Adorno vd., 1950; Duckitt, 2015: 255–261).

Ancak zamanla, yetkeci kişilik kuramına yönelik ilgi azalmıştır (Whitley ve Kite, 2010). Temelleri psikanalitik yaklaşıma göre şekillenen bu kuram tam da bu yönünden alanda sert eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle kişilik özelliklerinin değişmez olduğu varsayımı ve sol ideolojilere yönelik eleştirel tutum eksikliği, bu modelin eleştirilmesine yol açmıştır (Billig, 1978). Duckitt (2015), bu eleştiriler sonrası yetkecilik kuramını yenilemeye yönelik çalışmaların yapıldığını, ancak ortaya konan alternatif yaklaşımların da kuramsal sorunları tam anlamıyla çözemediğini belirtmiştir. Bu gelişmeler, yetkeci kişilik kavramına yönelik ilgi ve güvenin zayıflamasına neden olmuştur. Sonrasında ise yetkecilik, daha dinamik ve sosyal-psikolojik bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmiş; 1980’li yıllarda John Altemeyer tarafından ‘Sağ Kanat Yetkecilik’ kuramı geliştirilmiştir (Altemeyer, 1981; Altemeyer, 1998: 47–92).

Sağ Kanat Yetkecilik Kuramsal Çerçeve

1980’lerde Altemeyer (1981) tarafından ortaya konan Sağ Kanat Yetkecilik kuramı, yetkecilik kavramına yeni ve farklı bir bakış açısı getirmiştir. Altemeyer’e göre, yetkecilik üç temel unsurdan oluşan uyumlu bir yapıdır. Bunlar; hâkim olan geleneklere sorgusuzca onay verme anlamına gelen “geleneksellik”, otoriteye karşı çıkan ve otoritenin desteklediği kişi veya gruplara yönelik saldırgan tavırları ifade eden “yetkeci saldırganlık” ve yetkiye koşulsuz ve sınırsız boyun eğmeyi anlatan “yetkeci boyun eğme” boyutlarıdır. Yetkecililiği sosyal öğrenme süreçleriyle açıklayan Altemeyer, bu bakış açısıyla yetkeci kişilik üzerinde psikodinamik teoriyi benimseyen Adorno ve meslektaşlarından ayrılır (Altemeyer, 2004: 421–448; Altemeyer, 1998: 47–92; Adorno vd., 1950).

Bu üç boyut, bireylerin otoriteye karşı tutumlarını şekillendirir ve özellikle belirsizlik, tehdit ya da kaos zamanlarında daha belirgin hale gelir (Duckitt ve Sibley, 2010: 1861–1893). Sağ Kanat Yetkecilik (SKY), bireyin otoriteyle ilişkisini sabit bir kişilik özelliği olarak değil, tehdit algısı ve sosyal kimlik süreçlerine bağlı olarak değişken bir yapı olarak tanımlar. Bu bakımdan, bireylerin belirli sosyal ya da politik ortamlarda otoriter tutumlar gösterebileceğini, ancak bu eğilimlerin zaman içinde değişebileceğini öne sürer (Perry ve Sibley, 2013: 460–466). Sağ kanat yetkecilik eğilimine sahip kişilerin genellikle dış gruplara (göçmenler, azınlıklar, LGBTİ+ bireyler vb.) karşı önyargılı ve dışlayıcı tutumlar sergilediği ve toplumsal değişime direnç gösterdiği saptanmıştır (Duckitt ve Fisher, 2003: 199–222). Ayrıca, SKY sadece siyasi ideoloji ile sınırlı kalmayıp, çevresel, kültürel ve sosyal konularda da bireylerin tutumlarını biçimlendiren önemli bir faktördür.

Yetkecilik seviyesi yüksek bireylerin, sağ görüşlü siyasi ideolojilere daha yakın durdukları, daha yüksek düzeyde dindarlık

gösterdikleri ve dış gruplara karşı daha saldırgan tepkiler verdikleri belirlenmiştir (Altemeyer, 1998: 47–92; Hasta ve Dönmez, 2009: 19–29). Sağ kanat yetkeciliği yüksek bireylerde görülen üç temel eğilim –geleneklere bağlılık, yetkeci saldırganlık ve yetkeci boyun eğme– bu kişilerin toplumsal değişime karşı direnç göstermelerine ve mevcut eşitsizlikleri desteklemelerine neden olmaktadır (Jost vd., 2003: 339–375). Bu özelliklerin çevresel konulara olan yaklaşımlara da yansıdığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, sağ kanat yetkeciliğe özgü boyun eğme ve başkalarını boyun eğdirmeye yönelik eğilimler, çevre sorunlarına karşı kayıtsızlık ve doğaya zarar veren kararların kabul edilmesi ile ilişkilidir (Feygina, 2013: 363–381).

Sağ Kanat Yetkeciliğin Çevresel Tutumlar Üzerindeki Rolü

Sağ kanat yetkecilik (SKY), bireylerin çevresel konulara yönelik bakış açılarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Bu eğilimdeki bireyler, genellikle mevcut sosyal düzenin devamını savunmakta ve belirsizlik ya da değişim içeren durumlara karşı dirençli bir tutum sergilemektedir (Altemeyer, 1998: 47–92). Oysa çevresel sorunlar, çoğu zaman köklü sistem değişikliklerini, yerleşik alışkanlıklardan vazgeçilmesini ve yeni değer anlayışlarının benimsenmesini gerektirir. Bu nedenle, SKY düzeyi yüksek bireylerin çevresel politikalara karşı daha mesafeli durabildikleri görülmektedir (Milfont vd., 2013: 1127–1138). Araştırma bulguları, bu bireylerin iklim krizi gibi küresel tehditleri reddetme eğiliminde olduklarını, çevreyi korumaya yönelik uygulamalara kuşkuyla yaklaştıklarını ve çevresel sorumluluk alma konusunda düşük düzeyde motivasyon sergilediklerini ortaya koymaktadır (Stanley vd., 2017: 228–236).

Genel olarak, yetkecilik ile çevreye yönelik tutum ve davranışlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, yüksek düzeyde yetkecilik eğiliminin çevreci tutumlar ve davranışlar üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır (Son Hing vd., 2007: 67–

81; Milfont ve Duckitt, 2010: 80–94; Schultz ve Stone, 1994: 25–37). Bulgular, bu bireylerin çevreye zarar verebilecek politikaları destekleme eğilimlerinin, otoriteye duydukları koşulsuz güvenin yanı sıra mevcut toplumsal düzenin ve otoritenin korunmasına yönelik güçlü arzularıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir (Son Hing vd., 2007: 67–81). Yetkecilik eğilimi yüksek bireyler açısından bakıldığında, toplumsal gelişim önceliklidir. Bu gelişim süreci çevreye zarar verse dahi bu durum bir sorun olarak görülmemektedir çünkü çevre ile ilgili problemlerin uzmanlar tarafından çözülebileceğine dair bir inanç söz konusudur (Son Hing vd., 2007: 67–81). Araştırma bulguları, sağ kanat yetkecilik düzeyi yüksek bireylerin çevreci değerlere yönelik ilgisinin görece düşük olduğunu göstermektedir (Schultz ve Stone, 1994: 25–37). Bu durum, yetkeciliğin “geleneksellik” boyutuyla açıklanabilir; zira bu boyut, bireylerin toplumda hâkim olan normlara sıkı bağlılık göstermesi ve bu normların sürdürülmesini istemesi anlamına gelmektedir. Çevreci değerlerin toplumsal alanda öncelikli bir değer olarak kabul görmemesi veya ekonomik büyümenin önünde engel olarak değerlendirilmesi durumunda, yetkeci bireylerin çevreye yönelik olumlu tutum ve davranışlardan uzak durma eğilimi artmaktadır. Ayrıca Schultz ve Stone (1994: 25–37), egemen otoritenin çevreci yaklaşımları benimsemesi halinde, bu bireylerin de çevreci tutumlar geliştirebileceğini belirtmişlerdir. Bu çerçevede, Wiseman ve meslektaşlarının (2012: 25–31) yaptığı çalışmada, yetkecilik düzeyinin çevrenin korunmasını ifade eden “koruma” değeri ile negatif; çevrenin insan çıkarları doğrultusunda kullanılmasını temsil eden “kullanma” değeri ile ise pozitif ilişkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Türkiye’de gerçekleştirilen aşağıdaki çalışmalarda literatürle uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Çağlar Akoğlu (2014) ekolojik ikilem durumlarında toplum yararına yönelik tercihlerin yapılması ile yetkecilik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Karayeğen (2015) tarafından

Türkiye’de yürütülen araştırmada, yetkecilik düzeyi arttıkça bireylerin çevresel sorunlara dair farkındalıkları ve çevreci davranış sergileme oranlarının azaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Yücel’in (2018) çalışması da çevresel farkındalık ile yetkecilik arasında negatif bir ilişkinin varlığını desteklemektedir. Bu veriler ışığında, sağ kanat yetkeciliğin çevreci tutum ve davranışlarla olumsuz yönde bir ilişkiye sahip olduğu söylenebilir.

Sağ Kanat Yetkeciliğin Günümüzdeki Yansımaları

Günümüzde bu yapı sosyal, politik ve çevresel faktörlerin karmaşık etkileşimleri sonucunda farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Küreselleşmenin hız kazanması, dijital iletişim araçlarının yaygınlaşması ve sosyal medya platformlarının popülerleşmesi, yetkeci bireylerin görüş ve tutumlarını daha hızlı ve geniş kitlelere iletmelerine olanak sağlamıştır. Bu gelişmeler, popülist sağ hareketlerin güçlenmesini ve otoriter ideolojilerin yeniden ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Türkiye gibi farklı bölgelerde sağ kanat yetkecilik; siyasi söylemlerde milliyetçilik, dışlayıcılık ve geleneksel değerlere vurgu yapılarak harekete geçirilmektedir (Inglehart ve Norris, 2016).

Pandemi sürecinde ise yetkecilik eğilimleri sağlık otoritelerine uyum ve kısıtlama önlemlerine verilen tepkilerde belirginleşmiştir. Bazı araştırmalar, yetkeci bireylerin otorite taleplerine paralel olarak kısıtlamalara yüksek düzeyde uyum sağladığını ortaya koyarken; diğer çalışmalar ise bu grubun otoriteye olan güveninin farklı krizlerde değişkenlik gösterebileceğini göstermiştir (Manson, 2020: 167). Çevresel konularda, sağ kanat yetkecilik, çevreci hareketlere ve sürdürülebilirlik girişimlerine karşı dirençle ilişkilendirilmektedir. Yetkeci bireyler, mevcut sosyal ve ekonomik yapıyı koruma eğiliminde olduklarından, iklim değişikliği gibi küresel sorunlara karşı genellikle şüpheci veya kayıtsız kalabilmektedir (Feinberg ve Willer, 2013: 56–62). Bu

durum, çevre politikalarının uygulanmasında toplumsal uzlaşmayı zorlaştırmakta ve çevresel farkındalığın yaygınlaşmasını engellemektedir. Özetle, sağ kanat yetkecilik, günümüzün politik, sosyal ve çevresel meseleler bağlamında önemli bir sosyal psikolojik etken olarak öne çıkmakta; bireysel tutumlardan toplumsal süreçlere kadar geniş bir alanda etkili olmaktadır.

Sonuç olarak, sağ kanat yetkecilik; bireylerin çevre sorunlarına yönelik algılarını, otoriteye karşı geliştirdikleri tutumları ve toplumsal normlara gösterdikleri bağlılığı etkileyen belirleyici bir etkidir. Bu etken, çevreci tutum ve davranışlarla çoğunlukla negatif bir ilişki içindedir. Bununla birlikte, bireylerin çevresel farkındalıklarını ve davranışlarını şekillendiren bir diğer kritik sosyal-psikolojik etken ise sosyal baskınlık yönelimidir. Toplumsal hiyerarşilerin meşrulaştırılması ve grup temelli eşitsizliklerin kabulü gibi inanç kalıplarını içeren bu yönelim, çevre duyarlılığı üzerinde ideolojik ve motivasyonel düzeyde etkiler yaratmaktadır.

Sosyal Baskınlık

Toplumsal hayatımızdaki eşitsizliklerin kişilerin değer sistemlerine nasıl yansıdığı sosyal psikolojinin temel araştırma alanlarından biridir. Bu bağlamda, Sosyal Baskınlık Yönelimi (SBY), bireylerin gruplar arası hiyerarşilere olan yatkınlıklarını ölçen önemli etmen olarak öne çıkmaktadır (Sidanius ve Pratto, 1999). Sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireyler, toplum içindeki grupların eşit olmaması düşüncesini desteklemekte ve hiyerarşik düzeni meşrulaştıran tutumlar sergilemektedirler. Bu yönelimin yalnızca insanlar arası irtibatla sınırlı kalmadığı, doğa ile kurulmakta olan ilişkiyi de etkilediği düşüncesi savunularak son yıllarda giderek daha fazla araştırma konusu olmaktadır (Köseoğlu, 2023).

Sosyal Baskınlık Yöneliminin Kuramsal Arka Planı

Sidanius ve Pratto'nun (1999) geliştirdiği Sosyal Baskınlık Kuramı, toplumlarda hiyerarşilerin doğal ve gerekli olduğunu savunan bir inanç sistemine işaret eder. SBY'nin temelinde, toplumsal gruplar arasındaki eşitsizliğin nasıl algılandığı ve bu eşitsizliğin sürdürülmesinin ne kadar desteklendiği yer alır. Bu kurama göre, insanlar arasındaki grup farklılıkları yalnızca sosyoekonomik eşitsizlikler çerçevesinde değil, aynı zamanda doğa üzerindeki egemenlik ilişkileri kapsamında da anlam kazanmaktadır. Bu kuram açısından kişiler düzey olarak iki farklı yerde bulunmaktadır: yüksek sosyal baskınlık düzeyine sahip olanlar ve düşük sosyal baskınlık düzeyine sahip olanlar. Yüksek SBY'ye sahip bireyler hem toplumsal hem de türler arası düzeyde baskınlık kurmaya daha eğilimlidir (Köseoğlu, 2023). Bu bireyler, toplumda bazı grupların diğerlerinden daha üstün olması gerektiğine inanır. Bu inanç, sosyal eşitsizlikleri meşrulaştırabilir ve grup içi üstünlük anlayışını teşvik eder. Bu bireyler, yalnızca insan grupları arasındaki eşitsizlikleri değil, aynı zamanda doğa üzerindeki tahakküm ilişkilerini de meşrulaştırabilir. Çevresel sorunlar veya sosyal adalet talepleri gibi durumlarda da bu bireyler, toplumun değişmesini değil; mevcut hiyerarşinin sürmesini tercih edebilirler. Düşük SBY'ye sahip bireyler ise eşitlik ve sosyal adalet gibi değerlere güçlü bir şekilde bağlıdırlar. Bu bireyler, toplumda eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını savunur ve farklı gruplar arasında eşitlikçi bir yapı kurulmasını isterler. Sosyal baskınlık yönelimi, yalnızca insanlar arası ilişkilerde değil, çevre ve iklim gibi toplumsal sorumluluk gerektiren konularda da belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle benlik yitimi ve grupla özdeşleşme gibi faktörlerle ilişkili olan bu yönelim, bireyin çevresel sorumluluk alma biçimini ve doğaya yönelik algılarını da şekillendirmektedir. Bu durum, çevresel meselelerin sadece bireysel tutumlarla değil, sosyal kimlik ve aidiyet duygusu üzerinden de anlam kazandığını göstermektedir (Turhan, 2021). Bu doğrultuda yapılan bir meta-

analiz çalışmasında, SBY düzeyi yüksek bireylerin çevreye ve iklim değişikliğine yönelik tehditleri daha az önemsedikleri ve çevreci tutumlara daha düşük düzeyde sahip oldukları görülmüştür (Stanley ve Wilson, 2019: 46–56). Bu sonuçlar, sosyal baskınlık yöneliminin yalnızca bireyler arası değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel duyarlılık açısından da olumsuz etkiler doğurduğunu göstermektedir.

Sosyal Baskınlık ve Ekolojik Duyarlılık

Çevrecilik; sürdürülebilirliği esas alan, ortak kaynakların korunmasını, gelecek kuşaklara karşı sorumluluğu ve toplumsal eşitliği merkeze alan bütüncül bir değerler sistemidir. Ancak yüksek düzeyde SBY'ye sahip bireyler, bu değerleri genellikle öncelikli görmezler. Bu yönelimi yüksek olan kişilerin, iklim değişikliğini reddetme ya da önemsememe eğiliminde oldukları, bu durumun ise ekolojik adalete olan inançla ters yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çevreci politikalara destek yalnızca bilgi düzeyine değil, bireyin dünyayı nasıl algıladığına, yani sahip olduğu ideolojik çerçeveye de bağlıdır (Uçar, vd., 2019: 739–764).

Yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip bireylerin çevreye karşı duyarlılıklarının düşük olduğu ve doğayı koruma davranışlarını sergileme konusunda daha isteksiz oldukları görülmektedir. Bu durum, sosyal baskınlık yöneliminin doğaya yönelik ilgiyi baskıladığını ve çevreci değerleri önemsizleştirdiğini ortaya koymaktadır (Karayegen, 2015). Benzer şekilde, sosyal baskınlık yönelimi ile çevreci tutumlar arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu ilişki, tehdit algısı ve psikolojik mesafe gibi aracı değişkenler üzerinden açıklanmaktadır. Sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireylerin, çevresel tehditleri soyut, uzak ve kendi gruplarını doğrudan etkilemeyen meseleler olarak algılamaları, bu bireylerin çevresel sorunlara olan ilgisini azaltmaktadır (Kaplan, 2021). Toplumda düşük statüde konumlanan bireylerin, sosyal baskınlık yönelimi yüksek olsa bile,

bazı durumlarda grup çıkarlarını savunmak adına kolektif eylemlere yöneldikleri görülmektedir. Bu durum, özellikle çevresel adaletsizliklerle karşı karşıya kalan grupların, doğrudan yaşadıkları çevresel tehditleri kolektif bir sorun olarak ele almalarını ve buna karşı örgütlenmelerini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla sosyal baskınlık yönelimi, her zaman çevreci duyarlılığı bastıran bir eğilim olarak ortaya çıkmayabilir; bazı sosyal bağlamlarda bu yönelim, ait olunan grubun çevresel çıkarlarını korumak adına çevreci tutumları da tetikleyebilir (Caricati ve Sollami, 2021: 18).

Türkiye ve Etiyopya örnekleminde gerçekleştirilen bir çalışmada, sosyal baskınlık yönelimi ile sistemi meşrulaştırma eğilimi arasında güçlü bir bağ olduğu ortaya konmuştur. Bu eğilimin çevreyle ilgili tutumlara da yansıdığı, bireylerin mevcut çevresel sorunları; kirlilik, aşırı tüketim ve kaynak israfını “doğal” ya da “kaçınılmaz” olarak görüp, bu sorunların çözümüne yönelik değişimi kabul etmekte zorlandıkları belirtilmiştir. Bu durum, çevre bilincinin sadece bilgiye dayalı değil, aynı zamanda bireylerin dünya görüşü ve ideolojik bakış açılarıyla da şekillendiğini göstermektedir (Ali, 2022). Toplumsal statüye dair algılar, bireylerin çevresel sorunlara yönelik tutumlarını da şekillendirebilmektedir. Mevcut sistemi meşru görme eğilimi, özellikle düşük statülü gruplarda bile görülebilmekte; bu durum, bireylerin çevresel adaletsizlikleri sorgulamak yerine mevcut durumu kabullenmesine neden olabilmektedir. Bu eğilimin, sistem meşrulaştırma kuramı ve sosyal baskınlık kuramı çerçevesinde farklı biçimlerde açıklanabileceği ortaya konmuştur (Caricati ve Sollami, 2018: 13–25). Sonuç olarak Sosyal Baskınlık Kuramı, toplumdaki eşitsizliklerin ve hiyerarşilerin nasıl korunduğunu anlamamıza yardımcı olur. Bu kurama göre, bazı bireyler ve gruplar, güç ve ayrıcalıklarını sürdürmek için sosyal düzeni desteklerler. Bu durum, eşitlikçi yaklaşımlara karşı direnç oluşmasına ve değişimin zorlaşmasına yol açar.

Sistemi Meşrulaştırma

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı

Sistemi meşrulaştırma kuramı, bireylerin içinde yaşadıkları toplumsal, ekonomik ve siyasal düzeni sorgulamaktan ziyade onu savunmaya, haklı göstermeye eğilimli olduklarını açıklayan bir sosyal psikoloji kuramıdır. Bu kurama göre insanlar mevcut düzeni adil, haklı ve sürdürülebilir olarak görmeyi motive eden bir eğilime sahiptir. Kuramın temel varsayımları arasında (1) bireylerin –çoğu kez farkında olmadan– toplumsal statükoyu savunma ve meşrulaştırma eğiliminde olması, (2) bu motivasyonun belirsizliği ve tehdidi azaltarak bilgi, varoluşsal ve sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılaması ve (3) sistem meşrulaştırmanın kişisel psikolojik faydalar sağlaması yer alır. Ayrıca, kuram zayıf veya dezavantajlı grupların bile mevcut düzeni haklı çıkarmaya çalışarak kendi gruplarına yönelik olumsuz stereotipleri içselleştirebileceğini öngörür.

Çevrecilik Perspektifinden Sistemi Meşrulaştırma Kuramı

Çevre sorunları ile sistemi meşrulaştırma ilişkisinin kurulmasının nedeni, günümüzde önem arz eden çevresel meselelerin mevcut ekonomik ve politik düzenin devamını tehdit etmesidir. Örneğin iklim değişikliğinin kabulü ve çözümü, fosil yakıt kullanımının azaltılması ve gelir dağılımı gibi yapısal değişiklikler gerektirebilir. Bu durum, bireylerde “mevcut sistem bozulması” şeklinde bir direnç uyandırabilir. Araştırmalar, sistem meşrulaştırma eğilimi yüksek bireylerin çevresel tehditleri inkâr etmeye ve çevre yanlısı eylemlerden kaçınmaya daha yatkın olduğunu göstermiştir.

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı, bireylerin mevcut toplumsal, ekonomik ve politik sistemleri haklı çıkarma, savunma ve sürdürme yönündeki bilişsel ve motivasyonel eğilimlerini açıklamayı amaçlar (Jost ve Banaji, 1994: 1–27). Bu kurama göre, insanlar yalnızca

kişisel ve grup çıkarlarını değil, aynı zamanda içinde yaşadıkları sistemin devamını da korumak isterler. Bu eğilim, çoğu zaman bireylerin mevcut sistemden zarar görmelerine rağmen sistemin “adil”, “doğal” ya da “kaçınılmaz” olduğuna inanmalarına yol açabilir. Bu türden sistem savunusu, toplumsal değişim talebini zayıflatabileceği gibi, sistem kaynaklı çevresel sorunların görmezden gelinmesine ya da inkâr edilmesine de neden olabilir.

Çevre sorunları çoğunlukla sistemsel üretim ve tüketim kalıplarının bir sonucu olduğundan, bu sorunların kabul edilmesi ya da çözülmesi sistemi tehdit edici olarak algılanabilir. Örneğin fosil yakıtlara dayalı enerji sisteminin sorgulanması, kapitalist tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi veya devletin çevresel düzenlemeleri artırması, mevcut düzenin istikrarını sarsacak adımlar olarak görülebilir. Bu bağlamda, sistemi meşrulaştırma güdüsü yüksek olan bireylerin çevresel sorunları küçümseme, inkâr etme veya statükoyu sürdürme yönünde davranışlar sergileme olasılığı artmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalar, sistemi meşrulaştırma eğilimleri ile çevresel kaygı, iklim değişikliği inkârı ve çevreci davranışlar arasında önemli ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur (Feygina vd., 2010: 326–338).

Sistemi meşrulaştırma kuramı, çevresel tutumlar üzerinde farklı yollarla etkide bulunabilmektedir. Öncelikle çevresel tehditlerin kabulü, sistemin hatalı olduğunu ima edebileceğinden bireyler bu tehditleri görmezden gelmeye ya da ciddiyetini küçümsemeye eğilimli olabilmektedir. Bu durum özellikle iklim değişikliği inkârı örneğinde belirgin biçimde görülmektedir. Ayrıca çevreci davranışların sistemin yerleşik alışkanlıkları ve normlarıyla çelişmesi, sistemi meşrulaştırıcı eğilime sahip bireylerde davranışsal direnç yaratabilmektedir. Bununla birlikte bazı araştırmalar, çevresel sorunların “sisteme uygun” değerlerle, örneğin vatanseverlik veya ekonomik verimlilik çerçevesinde sunulması durumunda, bu bireylerde çevreci tutumların daha

olumlu hale gelebildiğini ortaya koymuştur (Mason vd., 2024, s. 89).

Türkiye özelinde kurama değinecek olursak, son yıllarda çevre politikalarının ve sürdürülebilir kalkınma söylemlerinin daha görünür hale geldiği bir dönem olmakla birlikte, çevresel sorunlara karşı toplumsal tepki çoğu zaman sınırlı kalmaktadır. Hava kirliliği, ormansızlaşma, su kaynaklarının azalması, maden faaliyetleri ve iklim değişikliğine bağlı afetlerin artışı gibi yapısal çevre problemlerine rağmen, bu sorunların kaynağına dair sistemsel sorgulamalar kamuoyunda yeterince yer bulamamaktadır. Bu durum, Sistemi Meşrulaştırma Kuramının öngördüğü psikolojik eğilimlerle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Türkiye’de hükümet, geleneksel olarak kalkınmacı ve merkeziyetçi bir yaklaşım benimsemiş; çevresel talepler çoğu zaman ekonomik büyümenin önünde engel olarak değerlendirilmiştir. “Yatırım, istihdam ve gelişme” üçlemesi üzerinden meşrulaştırılan enerji projeleri, mega altyapı yatırımları veya maden faaliyetleri, toplumsal düzeyde ekonomik güvence beklentisiyle destek bulabilmektedir. Bu bağlamda, çevreyi koruma talepleri sistem karşıtı, gelişmeyi engelleyici ya da marjinal girişimler olarak algılanabilir. Jost ve arkadaşlarının (2003: 339–375) ortaya koyduğu sistemsel tehdit algısı, Türkiye’de de benzer şekilde çevreci hareketlerin "düzen bozucu" olarak damgalanmasına yol açabilmektedir.

Sonuç

Bu derleme çalışması, bireylerin çevreye yönelik tutumlarının yalnızca bilgi düzeyleri veya bireysel değer sistemlerinden değil, aynı zamanda ideolojik yönelimlerinden derinlemesine etkilendiğini ortaya koymaktadır. Sağ kanat yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma kuramı çerçevesinde alan yazındaki veriler, çevreci davranışların bireylerin politik eğilimleri, otoriteyle kurdukları ilişkiler, toplumsal hiyerarşilere dair tutumları ve sistem tehditlerine verdikleri tepkilerle yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Yukarıda bahsedilen çalışmaların da gösterdiği gibi çevre sorunlarının yalnızca teknik ya da bilimsel meseleler olarak değil; aynı zamanda ideolojik dirençler ve psikolojik savunma mekanizmalarıyla örülü sosyal süreçler olarak değerlendirilmesi gerektirir. Sağ kanat yetkecilik eğilimi yüksek bireylerin, otoriteye mutlak bağlılık, geleneksel değerlere sıkı sıkıya sarılma ve dış gruplara karşı tehdit algısıyla çevresel değişim taleplerine karşı mesafeli veya tepkisel davranabildikleri görülmektedir. Öte yandan, sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireylerin doğayı hiyerarşik bir düzlemde değerlendirdiği; insan merkezli üstünlük anlayışları doğrultusunda çevresel sorumluluğu ikincil bir mesele olarak gördükleri saptanmıştır. Sistemi meşrulaştırma güdüsü ise çevre problemlerinin mevcut düzeni tehdit eden unsurlar olarak algılanmasına neden olmakta; bu da bireyleri inkâr, küçümseme ya da görmezden gelme gibi bilişsel stratejilere yönlendirebilmektedir. Eğilimlerin ortak noktası, çevresel sorunların çözümü için gerekli olan yapısal dönüşümlerin bireylerce tehdit olarak algılanmasıdır. İklim krizi, çevresel eşitsizlikler ve sürdürülebilirlik politikaları mevcut sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları sorgulamaya açtığından; bu yapıları korumaya eğilimli bireylerde savunmacı bir direnç oluşabilmektedir. Bu durum, çevreci hareketlerin meşruiyetini

sorgulamakta ve kamu desteğini sınırlamaktadır. Dolayısıyla, çevresel sorunların yalnızca bilgi düzeyinde ele alınması yeterli olmayıp, bireylerin ideolojik konumları, algısal eğilimleri ve savunma mekanizmalarının da dikkate alındığı çok katmanlı yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Ayrıca, çevresel tutumlar sadece bireysel özelliklerin değil; aynı zamanda toplumsal normların, siyasal söylemlerin ve medyanın etkisiyle şekillenmektedir. Özellikle otoriter ve popülist siyasi iklimlerde çevreci söylemlerin “düzeni bozan” ya da “ekonomik kalkınmayı tehdit eden” bir çerçevede sunulması, kamuoyunun çevre meselelerine karşı kayıtsız veya kuşkucu kalmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle, çevreci mesajların toplumun daha geniş kesimlerinde karşılık bulabilmesi için yalnızca bilimsel verilere değil, aynı zamanda paylaşılan değerler üzerinden inşa edilmiş ve sistem içi meşruiyet taşıyan bir söyleme gereksinim duyulmaktadır.

Sonuç olarak, çevresel tutumların oluşumunda ideolojik yönelimler kritik bir rol oynamaktadır. Sağ kanat yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma güdüsü; çevreye yönelik olumlu tutumları sınırlandıran, çevresel tehdit algısını zayıflatan ve gerekli dönüşümleri engelleyen psikolojik temeller sunmaktadır. Bu bulgular, çevre politikalarının ve farkındalık çalışmalarının ideolojiden bağımsız planlanamayacağını; aksine, ideolojik direnç alanlarının tanımlanması ve bu alanlara yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tartışma ve Öneriler

Bu derleme çalışması, çevresel tutumların ideolojik ve sosyal-psikolojik temellerini anlamak amacıyla Türkiye ve uluslararası literatürdeki çalışmaların sistematik taranması ile yürütülmüştür. Tarama sürecinde, sağ kanat yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma eğilimlerinin çevresel tutumlar üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar öncelikli olarak değerlendirilmiş hem kuramsal hem de ampirik çalışmalar derleme kapsamına alınmıştır.

Bu derleme, çevresel tutumların biçimlenmesinde ideolojik eğilimlerin belirleyici bir etken olduğunu ortaya koyarken, çevre psikolojisinin yalnızca bireysel düzlemde değil, bireylerin değer sistemleri, toplumsal kimlikleri ve otoriteyle kurdukları ilişkiler bağlamında da değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Sağ kanat yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma eğilimi gibi ideolojik yapılar, çevresel sorunlara yönelik kayıtsızlık ve direnç davranışlarının arkasındaki bilişsel ve motivasyonel mekanizmaları anlamada kritik kavramsal araçlar sunmaktadır. Çalışmada ulaşılan kuramsal veriler çevre politikalarının ve çevreye ilişkin iletişim stratejilerinin yalnızca bilgi eksikliklerini gidermeye yönelik olmaktan çıkarılarak; bireylerin tehdit algıları, grup aidiyetleri ve statü koruma güdülerini de dikkate alan çok boyutlu yapılar olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Özellikle çevresel mesajların doğrudan sistem eleştirisi içermesi durumunda, sistemi meşrulaştırma eğilimi yüksek bireylerde savunmacı ve tepkisel yanıtların ortaya çıkabildiği; bunun da çevreci tutumların gelişimini engelleyebildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, çevresel söylemlerin “sisteme karşı” değil, “sistemin sürdürülebilirliği için” kurgulanması, potansiyel ideolojik dirençleri azaltma açısından işlevsel olabilir.

Bununla birlikte, sağ kanat yetkecilik eğilimi yüksek bireylerin, çevreye ilişkin olumlu tutumlar geliştirmelerinde otorite

figürlerinin çevreci tutum benimsemesi önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgu, çevre iletişimde toplumsal meşruiyete sahip kişi ve kurumların daha etkin bir rol oynaması gerektiğine işaret etmektedir. Benzer şekilde, sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireylerin çevresel tehditleri soyut ve uzak riskler olarak algıladıkları, bu nedenle daha yerel, somut ve kişisel düzeyde yapılandırılmış tehdit anlatılarının bu bireyler için daha etkili olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, çevresel iletişimde “yerel aidiyet”, “grup yararı” ve “ekonomik istikrar” gibi temaların öne çıkarılması, ideolojik bariyerlerin aşılmasına katkı sağlayabilir.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, sağ kanat yetkecilik ve sosyal baskınlık eğilimlerinin çevresel tutumlar üzerinde belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Sağ kanat yetkeci bireyler, mevcut sosyal ve ekonomik yapıyı koruma eğiliminde olduklarından çevresel sorunlara karşı şüpheci veya kayıtsız bir tutum sergileyebilmektedir. Benzer şekilde, sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma eğilimi, çevresel sorunların sistemsel boyutlarının sorgulanmasını sınırlamakta ve ekonomik büyüme ile kalkınma odaklı politikalar, çevre koruma taleplerinin toplumsal destek bulmasını zorlaştırmaktadır. Hava kirliliği, ormansızlaşma, su kaynaklarının azalması ve enerji projeleri gibi yapısal çevre sorunları, ekonomik güvence ve kalkınma argümanlarıyla meşrulaştırılarak toplumsal düzeyde kabul görmekte; çevre talepleri çoğu zaman sistem karşıtı, gelişmeyi engelleyici veya marjinal girişimler olarak algılanabilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de ideolojik ve sistemsel eğilimler, çevresel farkındalığın yaygınlaşmasını ve çevreci hareketlerin etkinliğini sınırlayan önemli sosyal-psikolojik faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu bulgular, çevresel tutumların gelişiminde geleneksel çevre eğitimi modellerinin sınırlı etkisini ortaya koymakta ve bu modellerin yeniden yapılandırılmasına duyulan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Bu doğrultuda çevre eğitiminin yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmaması, değer temelli öğrenme, eleştirel

düşünme ve sosyal sorgulama süreçlerini de kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bireylerin otoriteye, mevcut sistem düzenine ve toplumsal hiyerarşilere yönelik tutumlarının çevresel sorunlara karşı geliştirdikleri duyarlılığı doğrudan etkilediği göz önünde bulundurulduğunda, eğitim programlarının içeriklerinde bireylerin sistemle olan ilişkilerini sorgulamalarına imkân tanıyacak yapılar oluşturulması önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, çevre iletişiminin ideolojik ve politik kutuplaşmalardan bağımsızlaştırılması ve farklı değer sistemlerine hitap edebilecek biçimde çok sesli ve esnek mesajlarla yürütülmesi gereklidir. Örneğin çevresel sürdürülebilirlik yalnızca etik bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma, ulusal güvenlik ve kamu sağlığı gibi farklı çerçevelerde de sunulmalıdır. Ayrıca politik aktörler ve medya organlarının çevre meselelerini ideolojik çatışma alanı haline getirmemeleri; bunun yerine sorumlu, kapsayıcı ve yapıcı bir söylem geliştirmeleri kritik öneme sahiptir. Aksi takdirde çevreci girişimlerin “marjinal” ya da “sistemi tehdit eden” olarak kodlanması, bu hareketlerin toplumsal meşruiyetini zayıflatmakta ve kamusal destekten yoksun bırakmaktadır.

Gelecekteki araştırmaların, çevresel tutumların oluşumunda kültürel, politik ve sosyoekonomik faktörlerin etkileşimini daha kapsamlı biçimde ele alması; özellikle politik kutuplaşmanın yoğun olduğu Türkiye gibi bağlamlarda ideolojik yönelimlerin çevresel tutumlarla ilişkisini nitel yöntemlerle derinlemesine incelemesi önem taşımaktadır.

Sonuç olarak bu derleme, çevre psikolojisinin yalnızca bireysel davranış kalıplarını değil, bu davranışların beslendiği ideolojik ve sistemsel temelleri de incelemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sürdürülebilir bir çevresel gelecek için yalnızca teknik çözümler değil; aynı zamanda ideolojik direnç noktalarını tanıyan, bu dirençleri öncelikle anlayıp daha sonra da dönüştürmeyi

hedefleyen psikolojik müdahale yaklaşımlarına da ihtiyaç duyulmaktadır.

Teşekkür

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ortak emeği ve akademik dayanışmayı vurgulamak isteriz. Fikir alışverişleri, kaynak taramaları ve yazım sürecinde her birimizin katkısı metnin çok yönlü bir bakış açısıyla şekillenmesini sağlamıştır. Ayrıca, kuramsal çerçevemizin oluşumunda katkı sağlayan araştırmacıların ve akademisyenlerin birikiminden yararlanılmıştır. Bu makale için herhangi bir finansal destek alınmamış ve çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D. J., ve Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. Harper.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B. (1998). The other “authoritarian personality.” In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 30, pp. 47–92). Academic Press.
- Altemeyer, B. (2004). Highly dominating, highly authoritarian personalities. *The Journal of Social Psychology*, 144(4), 421–448. <https://doi.org/10.3200/SOCP.144.4.421-448>
- Ali, Y. M. (2022). *Sosyal baskınlık yönelimi, sistemi meşrulaştırma ve göreceli yoksunluk arasındaki ilişkiler: Etiyopya ve Türkiye örnekleminde bir inceleme* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Üniversitesi DSpace.
- Billig, M. (1978). *Fascists: A social psychological view of the National Front*. Academic Press.
- Caricati, L., ve Sollami, A. (2018). Contrasting explanations for status-legitimacy effects based on system justification theory and social identity theory. *Journal of Theoretical Social Psychology*, 2(1), 13–25. <https://doi.org/10.1002/jts5.15>
- Caricati, L., ve Sollami, A. (2021). Social dominance orientation boosts collective action among low-status group members. *Frontiers in Psychology*, 12, Article 681302. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.681302>
- Çağlar Akoğlu, S. (2014). *Ekolojik ikilemler ve hayvan hakları: Yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerler* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].
- Duckitt, J. (2015). Authoritarian personality. In J. D. Wright (Ed.), *International encyclopedia of the social ve behavioral sciences* (2nd ed., Vol. 2, pp. 255–261). Elsevier.
- Duckitt, J., ve Fisher, K. (2003). The impact of social threat on worldview and ideological attitudes. *Political Psychology*, 24(1), 199–222.
- Duckitt, J., ve Sibley, C. G. (2010). Personality, ideology, prejudice, and politics: A dual-process motivational model. *Journal of Personality*, 78(6), 1861–1893.
- Feinberg, M., ve Willer, R. (2013). The moral roots of environmental attitudes. *Psychological Science*, 24(1), 56–62. <https://doi.org/10.1177/0956797612449177>

Feygina, I. (2013). Social justice and the human–environment relationship: Common systemic, ideological, and psychological roots and processes. *Social Justice Research*, 26(3), 363–381. <https://doi.org/10.1007/s11211-013-0189-8>

Feygina, I., Jost, J. T., ve Goldsmith, R. E. (2010). System justification, the denial of global warming, and the possibility of “system-sanctioned change.” *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(3), 326–338. <https://doi.org/10.1177/0146167209351435>

Hasta, D., ve Dönmez, A. (2009). Yetkecilik, bilişsel karmaşıklık düzeyi ile siyasal ideoloji arasındaki ilişki. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(64), 19–29.

Inglehart, R., ve Norris, P. (2016). Trump, Brexit, and the rise of populism: Economic have-nots and cultural backlash. *Harvard Kennedy School Faculty Research Working Paper Series*, PEPG 16-02. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2818659>

Jost, J. T., ve Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1–27. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x>

Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W., ve Sulloway, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129(3), 339–375. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.339>

Kaplan, G. T. (2021). *Yetkeciliğin ve sosyal baskınlık yöneliminin çevrecilikle ilişkisinde tehdit algısı ve psikolojik mesafenin rolü* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].

Karayeğin, G. (2015). *Çevreci tutum ve davranışlar: Sosyal baskınlık yönelimi, yetkecilik ve ahlak açısından bir değerlendirme* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].

Köseoğlu, F. (2023). *Hayvanlara yönelik ayrımcılığı gruplar arası düzlemde ele almak: Türçülüğün sosyal baskınlık ve sosyal temsiller kuramları bağlamında incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi].

Manson, J. H. (2020). Right-wing authoritarianism, left-wing authoritarianism, and pandemic-mitigation authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 167, 110251.

Mason, C. E., Vlasceanu, M., ve Jost, J. T. (2024). Framing environmental messages to appeal to system-justifying motives. *Journal of Environmental Psychology*, 89, 102084. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2023.102084>

Milfont, T. L., ve Duckitt, J. (2010). The Environmental Attitudes Inventory: A valid and reliable measure to assess the structure of environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 80–94. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.09.001>

- Milfont, T. L., Richter, I., Sibley, C. G., Wilson, M. S., ve Fischer, R. (2013). Environmental consequences of the desire to dominate and be superior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(9), 1127–1138. <https://doi.org/10.1177/0146167213490805>
- Özbebek Tunç, A., Akdemir Ömür, G., ve Düren, A. (2013). Çevresel farkındalık. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (47), 1–17.
- Perry, R., ve Sibley, C. G. (2013). A dual-process motivational model of ideology and prejudice: How social dominance and right-wing authoritarianism fuel intolerance and opposition to equality. *Current Directions in Psychological Science*, 22(6), 460–466.
- Schultz, P. W., ve Stone, W. F. (1994). Authoritarianism and attitudes toward the environment. *Environment and Behavior*, 26(1), 25–37. <https://doi.org/10.1177/0013916594261002>
- Sidanius, J., ve Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge University Press.
- Son Hing, L. S., Bobocel, D. R., Zanna, M. P., ve McBride, M. V. (2007). Authoritarian dynamics and unethical decision making: High social dominance orientation leaders and high right-wing authoritarianism followers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(1), 67–81. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.1.67>
- Stanley, S. K., ve Wilson, M. S. (2019). A meta-analysis of the relationship between social dominance orientation, authoritarianism, and attitudes toward the environment and climate change. *Journal of Environmental Psychology*, 61, 46–56. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2018.12.002>
- Stanley, S. K., Wilson, M. S., Sibley, C. G., ve Milfont, T. L. (2017). Dimensions of social dominance and their associations with environmentalism. *Personality and Individual Differences*, 107, 228–236. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.11.051>
- Turhan, F. (2021). *Benlik kaynakları tükenmesi olgusunu gruplar arası bağlama yerleştirmek: Grupla özdeşleşme ve sosyal baskınlık yöneliminin etkilerinin minimal grup paradigması kapsamında incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi].
- Uçar, G. K., Yalçın, M. G., ve Özdemir, G. (2019). İklim değişikliği inkârının sosyal baskınlık yönelimi ve ekolojik adil dünya inancı ile ilişkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(37), 739–764.
- Whitley, B. E., ve Kite, M. E. (2010). *The psychology of prejudice and discrimination*. Wadsworth Cengage Learning.

Wiseman, M., Wilson, G., ve Bogner, F. X. (2012). Environmental values and authoritarianism. *Psychology Research*, 2(1), 25–31.

Yücel, M. B. (2018). *Çevrecilik: Yetkecilik, yükleme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma açısından bir değerlendirme* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].